

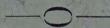
ქველი ნიმუში „დილარიანისა“

დილარიანი

ქ მ ნ ი ლ ი

XII საუკუნეში

სარგის თმოგველის-ძიერ

„დილარგეთ—სარგის თმოგველსა,
მას ენა დაუშრომელსა“.

შოთა რუსთაველი

გამოცემა

ზ. ჭიჭინაძისა

თფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და აზნ., ნიკ. ქ. № 21.

1897

ვ რ ზ ნ ს ა ც ა ვ ი

კ თ ხ ლ კ თ

იმ პირთ, რომელნიც წიგნთ-საკუთით სარგებლობენ, მოერიდონ წიგნიდან ფურცლების ამოღელეჯას, ყდის გაფუჭებას და ფურცლებზე თაფიანთი შენიშვნების წერას. ყველას კარგად უნდა ახსოვდეს, რომ წიგნები ქალაქის წიგნთსაკუთისა საზოგადო საკუთრებაა, რაიც ავაღლებს ფრთხილად მოეპყრან ამ წიგნებს.

დილარიანი

ქ. მ ნ ი ლ ი

XII საუკუნეში

სარგის თმოგველის-ძიებურ

217.

„დილარგეთ—სარგის თმოგველსა,
მას ენა დაუშრომელსა“.

შოთა რუსთაველი.

~~1877~~

გამოცემა

ფ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ი ს ა

ბ შ ი ღ ი ს ი

Тип. М. Шарадзе и К.-^о Ник. ул. 21. | სტ. მ. შარადისა ლ ა მ ხ ., ნიკ. ქ. 21.

1897

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 27 Юля 1897 г.

სარბის თმოგველი

და მისი

„დიდი რიანი“.

ვიდრე ჩვენის საგნის შესახებ დავიწუებთ სჯას, მინამდის გვსურს, რომ მოკლეთ შევეხეთ საქართველოს და სომხეთის იმ დამოკიდებულებას, რაც ამ ხალხთ შორის არსებობდა უკანასკნელ მსოფლიო კრების შემდეგიდამ, ვიდრე დავით აღმაშენებლამდის.

ქართველთ და სომეხთ შორის ძველათ დიდი სიუვარული არსებობდა, ამ ხალხს ერთობ დიდის ხნის დროის განმავლობაში უცხოფრიათ მეზობლურათ, ხშირათ ერთათ უმხიარულნათ კიდევ, ხშირათ უტარნათ, ხშირათ ერთმანეთში შინაური განხეთქილებაც ჰქონათ, მაგრამ ყოველს დროს და ყოველს უთანხმოების ჟამსაც კი საერთო მტრის წინაშე-კი ერთობით აღმოჩენილან, ხშირათ უშველიათ ერთმანეთისათვის უანგარო თავ-გადადებით; ერთმანეთის გულისთვის ბევრი ტანჯვა და ბევრი მწუხარებაც უნახავსთ.

ძველის-ძველ ქართველთ და სომეხთ სიუვარულს ისიც ამტკიცებს, რომ ხშირათ როცა ქართველთ ნებროთიანთ გვარის მეფენი ამოსწუვეტიათ, და მეფის შთამომავალნი მცირე-წლოვანნი დარჩენილან, მაშინ ქართველნი სომხეთის მეფის სახლს გამოსთხოვდნენ სამეფო გამგე ჰიანს, მოიყვანდნენ საქართველოში, აიყვანდნენ სამეფო ტახტზე და გაამეფებდნენ დიდის სიუვარულით და პატივისცემით. ამის მაგალითები „ქართლის ცხოვრება“-შიაც არის მოხსენებული.

ასეთი სიუვარული, მეზობლური განწყობილება და დამოკიდე-

ბულებს ჰქონდათ ქართველთ და სომეხთ, ასე ამგზავრებდენ ესენი თავიანთ დროს და მის მეოხებით უოველხანირათაც წინ მიდიოდნენ, სამეფოს აძლიერებდნენ და სწავლა-განათლებილთაც სწრაფათ უახლოვდებოდნენ ძველათ განვითარებულ ხალხს. მათ შორის აღძრული სიუვარულიც ერთი-ათათ ფართოვდებოდა და წინ მიდიოდა, იგი მეტად უმანკო სახეს იღებდა.

ფიქრი არ უნდა, რომ ეს ასეც უნდა უოფილიყო, ამას ვერაფერი დაუდგებოდა წინ, ვერაფერი დაღეწავდა და შემუსრავდა, რადგანაც ამ ორ ხალხთ შორის დიდი მსგავსება არსებობს, დიდი დახლოვება ზნით, ჩვეულებით, წარსულის უოფა-ცხოვრებით და კულტურით. ისე დახლოვებით ქართლელს და კახელს არავინა ჰგავს, როგორც სომეხი, ისე სომეხს არავინა ჰგავს, როგორც ქართველი. შავი თვალეი და თმეი, სახის მოყვანილობა და შინაგან და გარეგან მოწეობილებაც ძველების და სხვა ნაწილების ძლიერ წაგავს ერთმანეთს. ენის მხრითაც ხომ ძლიერ უახლოვდება ეს ორი ტომის ხალხი ერთმანერთს და მრავალი სიტუვა ისევე და იმავე ერთის აზრით იხმარება ორივე ტომის ერში. ვეულა ამაებს გარდა იყო დრო, როცა საქართველო და ჰაოსიანთ ერი ერთ საწმუნებობის ქრისტიანობას აღიარებდა, ორივე ტომის ძენი ერთ ეკლესიის შვილებათ იკულისხმებოდნენ, ორივე ამ ტომის უმადლეს მღვდელმთავარი ეჩმიაძინში იჯდა, აქედან განაგებდა მთელს სომხეთის და საქართველოს სულიერ საქმეებს.

მოხდა სხვა-და-სხვა საწმუნებობრივი მსოფლიო კრებეი, კრებებზე ირჩეოდა ზოგიერთი კითხვები ქრისტიანობის მართლმხარეების შესახებ, მეოთხე მსოფლიო კრების შემდეგ ჰაოსიანნი ცალკე გავიდნენ, შორს დადგნენ, ძველი ეკლესიის წესები ხელშეუხებლათ დასტოვეს, ქართველთ ეპისკოპოზებმა-კი მეოთხე მსოფლიო კრების გარდაწევეტილებასზე ხელი მოაწერეს, ძველი წესწეობილება ეკლესიისა უარ-ჰევეს და ახალი მიიღეს. ამ გარემოებაში დაბადა ქართველთა და ჰაოსიანთ ძეთა გაცალკეეება და ამ დღეიდან იწეება ამ ერის ერთმანერთზე ბრუნდეს თვალთ მხეკრა. ამ ორს ძირეულს მონათესავე ერში დიდი მტრობა და ზიზდი ვრცელ-

დებოდა, მტრობის ზომას სწრაფად გადადიოდა. მაჰმადიანობის გავრცელებამ ცოტა შეაფიქრა ეს ერი, სამღვდელეობა დაკვირვებას მიეცა, მტრობამ ცოტა იკლო, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ დროებითი სხვა-და-სხვა დროს ჩნდებოდნენ ისეთი სასულიერო გვამნი, რომელნიც ხელ-ახლავ სტეხავდნენ უკიდურეს ხასიათებით გარე შესაზღვრულს მტრობას და განხეთქილებას, რაც უფრო ამწვავებდა საქმეს, რაც უფრო დუშავდა და აუძღურებდა ურთიერთ შოკის დამოკიდებულებათა ძაღვების გამაგრების საქმეს, გარეშე თვით საპოლიტიკო საქმეებს და საერო ძაღვებისა, სამეფოს გამაგრების და წინ-სვლის წარმატებასაც.

უგულა ეს ცხადათ გამოჩნდა იმ დროს, როცა მუსულმანები სომხებს დაეცნენ და უწყალოთ აიკლეს; როცა პირქვე დაამხეს ძველთ წარმართობის მეოხებით აღორძინებული ჰაოსიანნი, როცა ამ ტომის ძეთა იწუეს მთელის ქვეყნის კიდეებზე განბნევა და განთანტვა. სწორეთ ასეთისავე დღეში შთაცვივდნენ ქართველნიც იმ დროს, როცა საქართველოს ასაკლებელად დაგვიღეს მუსლიმანთა ტომი მოადგა. ვერ წარმოვიდგინებ ჩვენს და მრავალთათვის იქმნება დასაჯერიც არ იქმნეს, თუ რა დღეში შთავარდა ერთ დროს ეს ორი მონათესავე ერი. ამას დიდი ვრცელი ისტორია აქვს და ამ ისტორიას თავისებური დიდი მნიშვნელობაც მიენიჭება.

სომეხთ და ქართველთ სარწმუნოებრივი განუყოფი მიეწერება მეექვსე საუკუნის ნახევარს, ბაკურ მესამის დროს, კირიონ კათალიკოზის გამგეობის ჟამს, 555—570 წლებში. ე. ი. ხალკიდონის კრების შემდეგ. ამ განცალკევებამ იქამდის მიიყვანა ქართველთ და სომეხთ სულიერი მხარეები, რომ სომეხთ და ქართველთ ერთმანერთი ჭირივით შეიჯავრეს. სომეხთ მოძღვარნი სომეხთ აუწყებდნენ: ქართველთა ეკკლესიის წინ რომ გაიარათ და ფეხში რამე ლურსმანი მოკედოთ, ლურსმნის გამოსადებათ დაბლა არ დაიხაროთ თავი, თორემ ქართველთ ეგონებათ, რომ მათ ეკკლესიას ჰატოვს-სტემთო. ასევე ქართველნი აუწყებდნენ, რომ ქართველთაც ისევე ექმნათ სომეხთ ეკკლესიის წინაშე გავლის დროს. უბედურებამ იქამდის მიაღწია, რომ ბაკრატი მესამის დროს, იერუსალიმიდამ ქართ-

ველთ მოიწვიეს სამღვთო ფილოსოფი, ივანე ხახუელი; ეს ცნობილი სამღვთო მეტყველი შეეხასა სომეხთ სჯულის წარმომადგენთ გვამთ და ამ ბასმა დიდხანსაც გასტანა, უწვიან, რომ ივანე ხახუელმა პირი დაუყო სომეხთ წარმომადგენთაჲ! ამ სიმძლავრის საფუძვლათ ასახელებენ იმ გარემოებას, რადგანაც ივანე ხახუელი იყო დიდათ განსწავლული სამღვთო ფილოსოფი, მასთან იმოდენათ მეცნიერიც, რომ მას ქართველთ ბრძენ კაცთაგან „ახალ იოანე ღვთისმეტყველი“ ეწოდათ.

ამ განხეთქილებით აღსავსე ბრძოლის შემდეგ, ურთი-ერთ შორის კამათი მაინც არ ცხრება და მეთორმეტე საუკუნეში, თამარ მეფის დროს, უფრო მწვავედება კამათი და განხეთქილება; საქმემ იმ გარემოებადის მიაღწია, რომ თამარ მეფის გამაჩენილნი მეომარნი სარდალნი ივანე და ზაქარია მხარგრძელნი შეიძულა თვით საქართველოს კათალიკოზმა და ამ შეძულებას შემდეგისთვის დიდი დასაღუბი განხეთქილება და მტრობაც მოჰყვა. ერთ დღეს თამარ დედოფალი მცხეთის ტაძარში ბრძანდებოდა წირვაზე, აქვე იყვნენ მის სარდალნი, მხარგრძელნი. კათალიკოზმა წირვის გათავების შემდეგ თამარ მეფეს და სამეფო კაცებს სეფისკვერი დაურიგა, ხოლო მხარგრძელთ-კი არ მისცა, ამ საქციელისაგან შეწუხებული იოანე დასწვდა სეფისკვერს და კათალიკოზს ძალით მოსტაცა. კათალიკოზს ჯავრი მოუვიდა და უთხრა ასე: შე შეიღ გზის წვეულო, ძაღლიც არ იკადრებდა მაგას, შენ როგორ ჰქენი ეკა, როგორ გაბედო? სარდალმა უთხრა: მე მხედარი კაცი ვარ, მხედრობაში გაზრდილი, მასთანვე ქრისტიანი. მე ბერებთან არაფერი საქმე მაქვს. ამ გარემოებაჲ მეტათ დიდი განხეთქილება დაბადა, განხეთქილებას საუბარიც მოჰყვა და უკანასკნელ დიდებულთა შორის რჩევა იქმნა შესახებ სომეხთ და ქართველთ სარწმუნოების ზოგიერთ კითხვების სინამდვილეზე. რჩევაზე დაადგინეს შემდეგი: სომეხნი—სომეხეთიღამ მოუწოდებენ მსწავლულთ ბერებს, ქართველნი—ქართველთ,—მეფის და დიდებულთა თანადასწრებით ესენი სჯულის კითხვების გამო საუბარს გამართავენ და ვინც ვის დაუყოფს პირს, მაშინ ის სჯული გამოტუნდება და გამოტუნებულნი უნდა პირველს შეუერთდნენ. ასე-

თის მოხერხებით უნდოდან ერთმანერთის დაკავშირება. მოხდა სა-
უბარი, კითხვების ახსნა და დაბოლოვებს შემდეგით, რომელ შედეგ-
საც უნდა მიეცა დასკვნა და მხილება მათის საუბრისთვის. საქმე
ისე დატრიალდა, რომ უკანასკნელ მხარგრძელ საქარამ ისურვა
მართლმადიდებელ ეკლესიისადმი მიკედლება და ივანე-კი დაშთა
ისევე ისე, როგორც იყო, რადგანაც მან კამათს არ მიაქცია უურად-
დება. აი სწორეთ, ამ გამჩინილ სარდლების მამა იყო სარგის
თმოგველი, რომელმაც თავის დროის კვალათ დასწერა წიგნი „დი-
ლარანი“.

სარგის თმოგველი ეკუთვნის ქართველს შთამომავლობას, ამათ
წინაპარნი საქართველოში ამდლებულან მეთერთმეტე საუკუნეში,
ბაგრატი მეოთხის დროს, შემდეგ და შემდეგ ეს გვამნი ისე განძ-
ლიერდენ და ისეთის წარმატებით აღმოსწინდენ, რომ გიორგი მე-
ფის დროს მათ საქართველოს სამეფო ასპარეზზე დაიჭირეს შეს-
მჩნევი ადგილი. დავით აღმაშენებლის ჟამს ესენი ხშირათ დადიოდ-
ნენ საქართველოს სამხრეთს ადგილებში და ბეჭითად ადევნებდენ
თვალ-უურს. ამათ მხნეობას ჯეროვანი უურადლება მიაქცია დავით
აღმაშენებელმა, ერთს თმოგველთაგანს უბოძა ჯავახეთში თმოგვის
უფროსობა — ერისთავობას მინაგვარი, ანუ თავადის შვილობა და
სამეფო გამგეობის ასპარეზზედაც მიაწიჭა დიდთ უზინატესობა. სარ-
გის თმოგველი დაიბადა ჯავახეთში, ვარძიის მონასტრის ახლოს,
სოფელს თმოგვეს.

სარგის თმოგველის დაბადების დრო ჩვენს ისტორიაში არა
სჩანს, არ სჩანს აგრეთვე ის, თუ ამ გვამმა სად მიიღო თავის
დროის შესაფერი სწავლა-განათლება. ჩვენის ისტორიის თქმით სარ-
გის თმოგველი უოფილა შთამომავალი „ხელგრძელის“ გვარის,
შემდეგ დროში „ხელგრძელი“ გადაკეთებულ იქმნა „მხარგრძელათ“,
მხარგრძელობა ამათ მიიღეს თამარ მეფის დროს. შემდეგ საუკუ-
ნოებში მათ გვარს ვითომც თან დაერთო — არეუთაშვილი, რადგა-
ნაც ერთ ამათ გვარის წევრთაგანის სახელი არღუთა უოფილა. XII
საუკუნის გამჩინილ სარგის თმოგველთა გვარი — მხარგრძელია, ესე-
ნი შთამომავლობით ქართველნი არიან, ხოლო როგორც უემოთაც

ვთქვით, ამათი წინაპარნი, ეკკლესიის განუოფის დროს, ძველ ქართველთ ეკკლესიის წეს-რიგზე დაშთენ, ამთ არ იცნეს უკანასკნელი კრების კარდაწვევტილება, ამთ კვალათვე ერთობ დიდი რიცხვი დარჩა ქარაველთა ძველ ეკკლესიის წეს-რიგზე, ამის შეჩებობთ იგინი მოემწუფდნენ ჰვასიანთ ეკკლესიის საბრძანებულში და ამიტომ ქართველნი იწოდნენ სომეხათ, ანუ ჰვასიანათ. ეს შემთხვევა ქართველთ შორის უფრო სამხრეთ საქართველთსკენ მოხდა, რადგანაც საქართველთს სამხრეთი ნაწილი ახლათ სძევს სომხეთზე, თითქმის ზედ არის მიკრული. ასეთმა კარემობებამ დიდი ზე-გავლენა იქონია სამხრეთ საქართველთს ქართველებზე, ესენი მიზიდულ იქმნენ სრულიად უნებლიეთ და შეამიტობით. ასეთსავე კარემობებში მოთავსდა კახეთიც, მეცხრე საუკუნეში, ნანა დედოფალმა შემოეკავშირა კახელნი ქართველთ ეკკლესიას, თორემ დღეს მთლად კახელ-ქართველიც სომხათ იქმნებოდნენ წოდებულნი.

შესანიშნავ მხარგრძელთა გვართა წევრთა საქმეც ასეთსავე ზირობებში იყო მოთავსებული, ამიტომ ჩვენი მატიახე მათ სომეხს უწოდებს, ეს არ არის სწორე. ამის შესახებ ზოგი მიესტორიენიც ასევე აცხადებენ ხოლმე. მაინც ამ შესანიშნავ გვარის არსებობის საქმე მეცამეტე საუკუნის ზირველს რიცხვებში ჰქრება, ეს გვარი მთლად მოისპო იმ დროს ისე, რომ ერთი წევრიც არ დაშთა მათის შთამომავლობისა. ასე, რომ დღევანდელ მხარგრძელთა არღუთაშვილებთან მათ არაფერი ნათესავობა აქვსთ, ზოგნი უბრალოთ ხარჯამენ ამას და დღევანდელ არღუთაშვილებს XII საუკუნის ცნობილ გვარის წევრთა მოდგმას აწერენ. ამათში საერთო სრულებით არაფერია; XII საუკუნის მხარგრძელთა ნათესავთაგანი არავინ არის. დღევანდელი მხარგრძელ არღუთაშვილები არიან შთამომავალნი მონგოლების ერთ-ერთ ნობის, ანუ არღუნის, ჩვენი მატიახეც ასე მოიხსენებს. ხოლო ერთ ამათგანი საქართველთში დაშთენილთა, შესანიშნავი მხედარი ყოფილთა, ხელგრძელი და შვიდდოსან-მოკმარი, რომელიც შემდეგ დროში ქართველთა წინაშე დიდის ერთგულებით აღმოჩენილთა, მას უდგწია სწინააღმდეგოთ თვით მონგოლების წინაშეც, ამიტომ მეფეთაგან მას ებოძა თავადისშვილობა და გვა-

რათ მხარგძელი. საოცარი აქ ის არის, რომ ეს არღუნის შთამომავალი სამხრეთ საქართველსაკენ სცხოვრებდა, უფრო-კი სომხეთში და ამიტომ იგი სომხის ეკლესიასთან იქმნა დაკავშირებული; — დღევანდელი არღუთისკი — დოღგორუეკეები ამათი შთამომავლნი განხვან - და არა მეთორმეტე საუკუნის ცნობილის გვარის მხარგძელებისა. სიტუკა სომეხი წარმოსდგა ქართულის სიტუკა „სამხრეთიდგან“.

სარგის თმოგველს — „ქართლის ცხოვრება“ მეცნიერ კაცთ ასახელებს, სიბრძნის მოყვარეთ. ამის სახელი „ქართლის ცხოვრებაში“ სწასაღარობით ზირველათ მოიხსენება გიორგი მესამის მეფობის აღწერაში ასე: „და დაუტოვა ივანე ორბელი მანდატურთ უხუცესი, თანაშემწეობითა ამირ-სპასალარისა სარგის მხარგრძელისათა და სხვათა თემისა დიდებულთა აზნაურთა“.

საქართველს ერში თემის მცხოვრებთ შორის აზნაურებს აზნაურობა იმ სახით არ ეკავათ ხელში, როგორც ბარის ქართველთა შორის. მთიელ ხალხში აზნაურები ერისთავის კვალათ განაგებდნენ, იგინი იუვნენ აზნაურნი — ერისთავნი და სხვა არაფერი. აზნაური მთაში იყო ერისთავი. შემდეგ-კი სხვა სახე მიიღო აზნაურობამ, თითქმის იგივე, რაც ბარის ხალხში, ეს მთის ხალხმა ვერ შეიწყნარა, ამათ გამოსდევნეს მებატონე აზნაურები მთიდგან და თემის გამგეობა უზრუნველ ჰქვეს. თემის ხალხზე ქართველ მეფეების ხმასაღარებს დიდი გავლენა ჰქონდათ და ნამეტურ ზაქარიას და ივანეს, იშვიათად, რომ ამათ მსგავსი ვინმე ვზოვოთ ჩვენს ისტორიაში, თუმც შესანიშნავ გვამთა რინხვიც არ არის მცირე, სარგის თმოგველს უკავია დიდი ადგილი. თამარ მეფის ისტორიაში აი რა გვარად აღგვიწერენ: — „თამარ მეფემ გააჩინა ამირ-სწასაღარი, სარგის მხარგძელი, კაცი გვარიანი, და აღზრდილი ლაშქრობათა შინა და ჭაბუკობათა, და უბოძა ღორი სათავადო, და სამთავრო სომხითსა შინა, და წყალობა ჰქო ძესაცა მისისა ზაქარიას, ესე ზაქარია და ივანე მხარგძელის ძენი, დადაცა თუ მეფეთათვის ერთგულნი იუვნენ და დიდათ კამოცდილნი ლაშქრობათა შინა, კანნი სახელგანსნი, არამედ სჯულითა სომეხნი იუვნეს. ესე იონე წერილთა ზედ-მიწევნით მეცნიერ იყო, რომ-

ღისთვისაც გულის-ხმა ჰქონ სიმაღლეს სჯულისა თვისისა, ნათელი ილო და იქმნა ჭეშმარიტ ქრისტიანე, რომელი ქვემოთ სიტყვა მან საცნაურ ჰქონს: დალოცვითა და ითაყვანა დარბაზის უმაღ უმცროსი შვილი მისი იოანე და გააჩინა და უბოძა ჭიაბერს მანდატურს უხუცესობა და მისცა არგანი ოქროსა ხელთა მისთა და შთაცვებს საკრამანგი ტანსა მისსა და დასვეს სელებითა ოქროჭედილებითა, რომელნიმე მარჯვნივ მისსა, და რომელნიმე მარცხენით, კვალთ უბოძა მეჭურჭლეთ უხუცესობა დიდ გვარისსა კაცსა—კახაბერს ვარდანისძესა, და მსახურთ უხუცესობა ვარდან დადიანსა, და ჩურჩყარსობა მარუშინსა ძესა ჩურჩყარისსა, ვინაცა მათ ორთავე მამა მახუცებული იყო და დასდგა ჰატვი მამას მათსა და დასხნა სასწაულითა და მისცა ამილახრობა გამრეკელსა თორელსა, რომელნი შემდგომად სარგის მხარგრძელისა—ამირსპასალარად იქმნა. “

სარგის თმოგველის ვინაობის შესახებ ბევრნაირათ შეიძლება ვიფიქროთ, რადგანაც ჩვენი ისტორია ხშირათ სცდება გვარ-ტომობის და სარწმუნოების გარჩევას და განთვისებაში, მაგალითებ: ძველს ჩვენს მემატაიანეთ ქართველათ მარტო ისინი სწამთ, ვინც მეოთხე მსოფლიო კრების გარდაწვეუტილებას აღიარებდნენ. ვინც ამის წინააღმდეგი იყო, ის ქართველათ არ სწამდათ. ზემოთაც ვსთქვით და აქაც ვიტყვით, რომ საქართველოში ერთობ დიდი რიცხვი დარჩა ქართველთ ძველს სარწმუნოებაზე, ესენი მეოთხე მსოფლიო კრებას არ მიეკარნენ, ამიტომ მოემწყუვდნენ ჰაოსიანთ ეკკლესიის გავლენის ქვეშ, ამის მეოხებით უკანასკნელ ესენი ქართველთ გვარ ტომობისგანაც განთვისდნენ, თვით კახეთიც-კი ამ სარწმუნოებას აღიარებდა. მეცხრე საუკუნეში იქმნენ დაკავშირებულნი უკანასკნელ მსოფლიო კრების გარდაწვეუტილებასზე. ასე რომ სარგის თმოგველი, სომხათ წოდებული, არის მხოლოთ სარწმუნოებით სომეხი და გვარ-ტომობით-კი ქართველი, მაგრამ ჟამთა ვითარებამ და ეკკლესიამ იგინი სრულიად განთვისა ქართველთაგან, გარდაქმნა სხვა ტომის და მოდგმის მომდევრათ. დღეს სარგის თმოგველს და მისს შვილებს უბრალოთ აღიარებენ ჰაოსიანათ, იგინი ნამდვილ

ქართველ ტომის იუვენს, მხოლოდ სარწმუნოება ეკავათ ძველი და წესიცა; — ნიშნები ამისა დღესაც დიდია ჩვენში.

ცხადათ სჩანს სარგის თმოგველის და მის თანამედროვე ქართველთ ცნობრებიდგან, რომ იმ დროის თავადები არ გვანებულან დღევანდელ თავადებს. მაშინდელი თავადი იყო რომელიმე კუთხის ერისთავი, გამგებელი, მასთანვე წინამძღვარი, ამას გარდა იგი უნდა უოფილიუოს მწიგნობარი კაცი, მცოდნე იმ დროის საბერძნეთის ძველი და ახალი მეცნიერების, საქართველოს ისტორიის, სხვა-და-სხვა ენების მცოდნე, ძველი ფილოსოფიის და მასთანვე სამეფოს და ერის ერთგულიც. ვისაც უველა ეს ღირსებითი მხარეები აკლდა და არ ჰქონდა, ის არაფერი იყო და არც სახელგანებდა, ეს რომ ასე არ უოფილიუო, დარწმუნებული უნდა ვიუვნეთ, რომ მაშინ საქართველოს სამეფო ვერ აღვიდოდა იმ ძლიერების წერტილზე, სადამდისაც იგი აღვიდა, რომ მის გამგეთ უმადლეს თავადისშვილებს ხსენებული ღირსება ჰკლებოდათ, მათ არ ჰქონოდათ სახეში თანამემამულეთა წინ-სვლის და წარმატების ნატვრა. ვისაც-გი გზედავთ ჩვენს ძველს ისტორიებში აღწერილებს, უველა ისინი არიან ქვეუნის კაცები, შრომის და ერის სიუფარულით განსხუტაკებულნი, საუოველთაოდ საქართველოს სამეფოს ბედნიერების მეძიებულნი. სწორეთ ასეთსავე დასს ეკუთვნის სარგის თმოგველი, ზაქარია გამრეკელი და მრავალნიც იმ დროის სხვა გვამნი ქართველთა.

ჩვენდა საუბედუროდ, ამ ბედნიერებამ დიდხანს ვერ გასტანა ქართველთ შორის. თამარ მეფის შემდეგის დროებიდამ სამეფო საქმეების ძალამ სხვაფერ იწყო მიმდინარეობა. ქართველთ სწამლათ საკვირველმჭმედება, თვის ბერებთა სიწმინდე, უმანკება, კაკლე-სიათა შენების ღვთიური მნიშვნელობა, უველა ქართველს თავის თავი მადლის შვილათ მიაჩნდა, უველა ცხონების გზაზე იდგა, უველა სულის საქმის გზაზე იყო დამდგარი, უველა იმიერ სოფლის საქმის დრტვინვას ემსახურებოდა, უველას თავის საუკუნო ცხონების საქმე ენატრებოდა... მადე მტერთა იწუეს ჩვენს სამშობლოზე შემოსევა, თავ-დასხმა, ქართველთ შეწუხება და ათასსაიწრა უბედურებანი, რასაც ჩვენ ვერ მოვსთვლით. საქმე ისე მოიმართა,

რომ ბევრმა იწვეს მტრის მეგობრობა, ესენი ემხრობოდნენ ადგილად მტერს და საჩუქრებისა და ხალათების მეხებით მტერს ეფლანაირ დახმარებას აძლევდნენ, შეფუებს აღარ ეპატიოდნენ, რაც სურდათ მას შერებოდნენ, ასეთი წოდების გამრავლება იყო ჩვენი სამშობლოს დაღუპვა და დანაცრება. ასეთ გვამთავან შორს მდგარან მხარგრძელნი და გამრეკელნი და ამიტომ ესენი ჩვენს ისტორიაში დადის დიდებით ბრწუინვენ. ნამეტურ ზაქარია გამრეკელი, მიწის მკელი თუ ლომი. ზოგნი უწიან, რომ გამრეკელნი ძველათ მხარგრძელათაც იწოდებოდნენო.

როგორც სჩანს, სარგისს მუდმივი ცხოვრება თმოგვში ჰქონია, მიტომაც უწოდებიათ თმოგველი. ამის შვილები-კი ასე არ იწოდებიან. სარგის თმოგველის სიკვდილის შემდეგ თმოგვში სრულათ მოისპო ამ გვარის წევრთა მუუფეროსობა, სარგისის ძენი ლორის მთავრებათ იქმნენ დანიშნული და თმოგვის გამკეთ, სარგისის მაგიერ, ვარამისძე იქმნა დადგენილი.

სარგის თმოგველს დიდი შრომა მიუძღვის დასავლეთ საქართველოს გამაგრებაზე, ამ მხრის მოსამზღვრეთ მუსლიმანთა აღაკვამაზე. ნამეტურ ამას გაუმაგრებიათ კარი და მის ქართველნი ბრძოლაში; ამის შრომას „ქართლის ცხოვრება“ დიდის ჰატივით კარდმოგვცემს, ნამეტურ მისი კარდაცვალება დიდის მკლავიარებით არის შორთული. კარგათ სჩანს, რომ სარგის თმოგველს დიდათ ჰევაწებია მესხნი. მესხეთის უველა საგმირო შემთხვევებში სარგის თმოგველი მთიებათ სჩანს. ამ გვამის მოღვაწეობის შესახებ არამც თუ მარტოა ჩვენი შეისტორიენი მოგვითხრობენ რამეს, არამედ იმ დროის სომხის და ვიზანტიის მწერლებიც. განსვენებულის დ. ბაქრაძის სიტყვით, სარგის თმოგველის საფლავი დღევანდლამდის შენახულა მათს საკუთარ სოფელს თმოგვშიო. — თმოგვი დღესაც ვარძიის ახლო სძევს, დღეს იქ თათრები სცხოვრებენ.

ჩვენ აქ დაჟინებით არ დავიწუებთ სარგის თმოგველის განდიდებას, იმ დროის დიდებულთა წოდება ხამი არ იყო რიგიან მამულისშვილების წარმოშობას, მაშინ ბედნიერის ქართველთ შვილე-

ბით სავსე იყო საქართველო; ამ აღსავსებამ დაბადა ქართველებში წინ-სვლის ნატვრა, ქაღილი. რიგიან გვამთა მეხნებით ქართველებმა წინ-სვლა იწყეს. ქართველ ერში წინ წავიდა მწიგნობრობის სიუყვარული, ტრფიალება და მის აღორძინება. მაშინ თავად-აზნაურობას როდი ჰქონდა მითვისებული უცხო, კარეგანი სახე და მედიდურება, მაშინ ამათ თავიანთ თავი მოწინავე პირებათ სწამდათ, ამიტომ უველა საქმეშიაც ფრთხილნი იყვნენ და შემცნებულნი, საერთოდ უველას მოუყარე და უველასაც იგინი უყვარდათ. ამათის წაქეზებით იმ დროის გლეხთა შორის გავრცელდა ბევრი რამ ცოდნანი.

ქართველთა გლეხებმა ჯერეთ XI საუკ. საქართველოში დახსნეს საზნის ქარხანები, სამთლის, ზეთის. გაფართოვდა მათში მიწის-მზომელობა, მეშანდლობა, ფეიქრობა, უზაზობა, ხარატობა, მხატვრობა, ზეინკალობა, გზის მკეთებლობა, ტინი-კლდეების ნგრევის ოსტატობა, არხების გაყვანა, დიდი რუების, ციხეების კეთება ოსტატურათ, კოშკების, ციხეების, მონასტრების და ეკლესიების. ეკლესიების გუმბათების კეთება ვიზანტიის ეკლესიის გეგმისაგან განსხვავდა, მან თავის საკუთარი სახე მიიღო; ამ განთავისებამ მალე მხატვრობაშიაც იჩინა თავი და საქართველოში გაჩნდნენ მხატვრები. რომელნიც სრულიად განთავისუფლებულნი იყვნენ საბერძნეთის მხატვართა ზე-გავლენისაგან, უველა ამებთან წინ წავიდა ერთად ექიმობაც, დოსტაქრობა, ქართულს ენაზე „კარაბადინების“ თარგმნა: ამ დროს ითარგმნა არაბულის ენიდან ვრცელი „კარაბადინი“ ვილაც ხოჯა უოფილის მიერ თამარ მეფის ბრძანებით. მევენახობა, მეურნეობა და საქონლის მოვლის და გამრავლების მნიშვნელობა და შნოც გამორკვეულ ჰქონიათ იმ დროის ქართველთ; უველა ამა საქმეთა წარმატების მნიშვნელობის შედგინ მათთვის დაფარული არ უოფილა.

უველა ამ წარმატებასთან ერთა დიდი ღირსება ჰქონდათ კიდევ იმ დროის ქართველთა გლეხებს, მაგალითებრ: „იმერთა და ამერთა მოყმეთასა, რომელი ხმა იყო ძველათგან გოლიათთა და ჭაბუკთა ომად, რომელითა ზედა მოვიდოდის სიმწვავენი დამკვეთებელნი ისართანი, მფეთებელნი ხრმალთანი, და

მხეტქებელნი ოროლთანი“ და სხვანი. ყველმა ეს იყო გლეხთა შორის გავრცელებული მიტომ, რადგანაც იგინიც იყვნენ ფხიზელნი, მკაცრი შუძიებელნი თვის ზირად უფლებათა. რასაც იგინი დიდებულთა შორის ხედავდნენ, იმასვე მისდევდნენ თვითონ და ისევე ირასმებოდნენ, თვით დიდებულთაც კარგათ ესმოდათ, ესენიც ცხადათ ამხნევდნენ იმ ვითარებას და იმასაც, რომ თუ ქართველთ შორის მტკიცე ერთობა არ იქმნება დამუარებული, თუ დიდსა და ზატარას შუა გამცნებული სიუვარული არ იქმნებოდა აღფრთოვანებული, უამისოთ ქართველი არ დაჩნებოდა და მტერთაგან განადგურდებოდა. ქვეყნის ავი და კაი საქმეების ვითარება კარგათ ესმოდათ მათ და ამიტომაც საუფველთაოდ და ყველგან შესმენილის წესდებით მოქმედებდნენ და ისე იფარავდნენ საქართველოს. როგორც სჩანს, სწორეთ ერთ ასეთ შესმენილ გვამთაგანი უფოფილა სარგის თმოგველი, იგივე მხარგრძელათაც წოდებული და ძველათ-კი ვითომც არღუთაშვილები!

მაშინდელ ქართველთ დიდებულთა შორის ერთგულება, გლეხთა შორის დიადობა, სამეფოს ბედნიერების ნატვრა და ქართველთ ტომის დღეგრძელობა უფრო იმიტომ იყო გავრცელებული, რადგანაც იმ დროის ქართველთ დიდებულეთ შორის დიდათ იყო გავრცელებული მწიგნობრობა. მათ შესწავლილი ჰქონდათ უმაღლესათ ყველა სამეცნიერო და ფილოსოფიური კითხვები, რასაც-კი საბერძნეთში, ან საქართველოს სასწავლებლებში ასწავლიდნენ. ამას გარდა იცოდნენ სხვაც ბევრი რამ სამხედრო და საერო ცოდნანი, მათ დიდათ სწამდათ მადლი ზნეობა, ნამუსი, კაცთა შებრალება, კლასკათ მწეობა, ღვთის და ეკკლესიის უზომო ზატოვისცემა, რასაც თან სდევდა უფველთვის დიდი ქრისტიანობრივი კრძალულება, ნამეტურ განდგეილური მიმართულება; ის გვარი უბედურათ ითვლებოდა, რომელ თავადის გვარიდანაც ერთ-ერთი გვარის წევრი ბერათ არ შეიმოსებოდა, ამიერ სოფლის ცხოვრების სანაცვლოთ მწიგნობრობას და სამღთო საქმეს არ მიეცემოდა. ეს ლტოლვა იყო, რომ მაშინ ყველა უმაღლესის გვარიდგან თითო და ორ-ორი წევრნიც-კი მიდიოდნენ ბერათ და მით სულეირს სამსახურს ეძლეოდნენ. იცოდ-

ნენ აკრთვე, რომ წამეფოში გლახაკთ მწეობა შეფეებთა წინაშე პირველს დარგზე უნდა მდგარიყოს, ამიტომ ყოველი იმ დროის ქართველთ მწერალთაგანი, სასულიერო უმაღლესი პირი თუ დიდებულითაგანი საუფელთათად გლახაკთ მწეობას ამუდარებდნენ ქართველ შეფეებს, მაგალითებრ: რკორც ევედრებთან თამარ შეფეს შოთა რუსთაველი, შავთელი, ჩახრუსაძე და ზოგიერთ მღვდელ-მთავრებიც. ასეთ აზრვნების გვამთა დასს ეკუთვნის სარგის თმოგველც, რომელსაც თავის ნიჭიერების სამახსოვროთ და იმ დროის ქართველთ სამეფოს სადიადოთ დაუწერია მითხრობა „დილარანი“, რომელ მითხრობაც იმავე დროსვე გამხდარა დაწვრილებით ცნობილი თვით თამარ შეფის წინაშე და მასთან მთელს ქართველთასაც სიამვნებით გაუცვნია იგი.

ამ მითხრობას და სარგის თმოგველს თავის დროის ქართველებზე დიდი ზე-გავლენა მოუხდენიათ, მითხრობისთვის უკრადლება მიუქცევია თვით შეფესაც, დიდებულითა და მცირებულითაც, მწიგნობრებთა შორის ცნობილ გამხდარა და მასთანვე საქებაიც, რადგანაც ამ მითხრობას უკვდავი რუსთაველიც მოიხსენებს ასე: „დილარკე—სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა.“ დიდებულით რუსთაველის სიტყვიდგან სჩანს, რომ „დილარანი“ ღირსეული ნაწარმობა უნდა ყოფილიყოს, თორემ „ვეფხვის ტყაოსნის“ დამწერი არ იტყოდა: რომ სარგისი ენა დაუშრომელია და მან „დილარანი“ დასწერა. სჩანს, რომ ამ უცნობი მითხრობის კითხვა თვით უკვდავს შოთა რუსთაველსაც ჭეუარებია, სჩანს მის წინაშე ეს მითხრობა დიდის მნიშვნელობით აღმოჩენილა, რომ რუსთაველსაც ღირსი გაუხდია მის სახელისთვის უკვდავ „ვეფხვის-ტყაოსნის“ ბოლოში შთასწერათ. „დილარანის“ მნიშვნელობა, რომ სკამარისის ზომით არ ყოფილიყოს აღფრძინებული, უამისოთ არა მკონია, რომ მისთვის შესანიშნავს „ვეფხვის-ტყაოსნში“ შოთა რუსთაველს ადგილი დაეთმო და თავის მარგალიტის ბაკიდგან თუნდ შვიდიოდ სიტყვა ეთქვა.

სარგის თმოგველი რომ ნიჭიერებით უნდა ყოფილიყოს სავსე და ამ ნიჭიერების მაღალი ზე-გავლენა არც მის „დილარანს“

უნდა ჰკლებოდა, ეს სჩანს ანტონ კათალიკოსის იამბიკოდამაც. ანტონ კათალიკოსი თავის იამბიკოს შენიშვნას სარგის თმოგველის ნიჭიერების და სიბრძნის შესახებ შოთა რუსთველის მოხსენებულს ცნობაზე აფუძნებს და თამამათ ამბობს შემდეგს.

„სარგის ესეცა შოთაებრ არს კაცი,
სიბრძნის მოყვარე, ფილოსოფოს გამომთქმელ,
ორატორ მშვენიერ, პიტიკოს საქებულ,
თვით შოთა იტყვის „დილარგეთს“ უჭია მას,
საქებ არს ესე, თქმულთა მათთვის მიზეზთა“.

ფიქრობ, რომ ანტონ კათალიკოსს სარგის თმოგველის და მის „დილარანიის“ შესახებ შოთა რუსთველის ცნობებს კარდა სხვა ცნობებიც უნდა ჰქონოდა რამე, რაც „დილარანის“ და მის დამწერს დიკსად ხდიდა „წეობილ-სიტყვაობაში“ ჩართვისა და ქებისას, თორემ უამისოთ ეს მღვდელ-მთავარი მას არაოდეს არ აქებდა, რადგანაც იგი იყო მკაცრი შეძიებელი ქრისტიანობისათვის, ქრისტიანობისთვის იგი უკვდავს შოთა რუსთაველსაც-გი ჰკიცხავს „წეობილ-სიტყვაობაში“ და თამამათ ამბობს, რომ „შოთა ამათ დაშვარა“. მაშ აბა სარგის თმოგველზე რაღას იტყოდა ფარსაკს, მისთვის სულ მცირე ცნობაც კმარადა გმობის და ძაკებისთვის. ძველი მწერლების, შოთა რუსთაველის სიტყვით და ანტონ კათალიკოსის იამბიკოს ცნობით სარგის თმოგველი უოფილა ბრძენ კაცი, ფილოსოფი, პიტიკოსი, მშვენიერ გამომთქმელ, რომელსაც დაუწერია მოთხრობა „დილარანი“, რაც იმ დროის ბრძენ ქართველთაც უჭიათ.

რა იყო ეს მოთხრობა, როდის დასწერა სარგის თმოგველმა, სად და რაზე?—ამის ჩვენ კარგათ არა ვიცით-რა. არის-გი მოხსენებულ ენათი ცნობა ჩახრუხადის ლექსში, რომელიც შეეხება სარგის თმოგველს და მის „დილარანს“.—

„მოუბარისა, მის მღულარისა,
დილარისაგან აღშფოთებულად“.

ჩახრუხადის მოხსენებიდგან სჩანს, რომ „დილარანი“ თამარ მეფე აღუშფოთებია! ამ აზრს ზოგი ძველი მწერალნიც ამბობ-

ბენ ეკვ კარეშე, რომ სარგის თმოგველისაგან მღუღარებით მო-
თხრობილმა „დილარიაანმა“ საკმარისათ აღაშფოთა თამარ დედოფა-
ლით. რა იყო ამ მოთხრობაში აღწერილი და განმარტული, რომ
მან აღაშფოთა თვით თამარ მეუღეც?—ჩანსრუსადის ცნობა თუ მართა-
ლია და თამარ მეუღე სარგის თმოგველის „დილარიაანმა“ აღაშფო-
თა, უნდა ვიფიქროთ მას, რომ იგი აღაშფოთებდა არ უნდა იყოს
უმნიშვნელო, ჩვენს ისტორიაში მას ფართო ადგილი უნდა დაეთ-
მოს, რადგანაც ასეთი საქმის და წიგნის დაწერა სარგის თმოგვე-
ლისაგან გვირგვინოსან მეფის წინაშე ადვილი საქმე არ იქმნებოდა.
მხოლოდ ამ წიგნის დაწერას და მის ისტორიას კარგათ გაცნობა
უნდა, დაახლოვებით გამორკვევა.

კარგათ არ სჩანს, თუ სარგის თმოგველის „დილარიაანი“ რას
შეიცავდა, რა იყო მასში აღწერილი, რა განდა თამარის აღაშფო-
თებლათ, მთელი წიგნი, წიგნის ერთი რომელიმე ადგილი, ცნობა
თუ ან სხვა რამ. ამის გაცნობით ნათლათ შეიძლება გარკვევს იმ
დროის ქართველთ სიმეფოს მართლმსაჯულებითი მხარეები, მასთან ზი-
როვნული, იურიდიული, სწეობრივიც და სარწმუნოებრივიც. ჩვენში
ჯერ-ჯერობით ბევრი რამ არის გაურკვეველი და ამ გაურკვეველობას
უფრო რვეს ის კარემოება, რომ ჩვენი ძველნი მეგლეგარნი სულ
სხვა და სხვა ნაირათ სხიან ცნობებს და სხვა და სხვა ნაირათ ასხვა-
ფერებენ ისტორიულს საბუთებს. ვფიქრობთ, რომ „დილარიაანს“
რომ თამარ მეუღე აღაშფოთებინა, გვირგვინოსან მეფის აღაშფოთებ-
დაფარულათ არ დაშთებოდა, მას ხაღხიც შეიტყობოდა და შით უმე-
ტეს ქართველ მწიგნობრები და მწიგნობრებთ შორის გამოჩენილი
შოთა რუსთაველიც. უამისობა არ შეიძლებოდა; ამ აღაშფოთების
მოხდენის შემდეგ მე არა მგონია, რომ რუსთაველს „დილარიაანი“
ასე თამამათ მოეხსენა „ვეფხისტყაოსანში“.

„დილარგეთ—სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“.

აშკარა საქმეა, რომ მეფის აღაშფოთება შოთა რუსთაველის-
თვის არ იქმნებოდა უმნიშვნელო, იგი მას დიდის მნიშვნელობით
შეხედავდა. მეფის წინაშე აღაშფოთთარ წიგნის შესახებ ვერას იტ-

უოდა, ვერ გაბედავდა. ასე რომ ამ წიგნის ისტორიას ჩვენ ცალ-მხრით ვემორჩილებით. ვსწერთ იმას, რაც ვიცით მის შესახებ, მაგრამ ჩვენ-კი არას უმატებთ, ჩვენს დასკვნას არას გაძლევათ. შოთა რუსთაველას და ჩახრუხადის თქმით სჩანს, რომ სარგის თმოგველს „დილარიანი“ ზემოხსენებულ პირთა ნაწერების წინეთ უნდა დაეწეროს, უკეთ რომ ვსთქვათ, უფრო მისე ხონელის დროს, რადგანაც სარგის თმოგველი იმდენათ თამარ მეფის დროის პირათ არ იგულისხმება, რამდენიც მის მამა-პაპის.

„ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელების დამწერი, ნანუჩა ციციშვილი, თუ სხვა ვინმე აღმწერი, ვისაც-კი დაუწერია „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელება და რომელ დამატებაც 1880 წ. „ივერიაშიაც“ დაიბეჭდა, — ერთ ალკას „დილარიანის“ შესახებ აი რა ტაყვია მოუვანილი.

„ეს ამბავი დარჩომოდა სარგის ლექსთა შეუწყობლად, აკრევ თმოგვი თმოგველთაგან შესავლითურთ დარჩა ობლად, ესე სიტყვა მოახსენეს, ვინ სჩანს გმირთა რაზმთა მწყობლად, და მიბრძანა: თუ ლექსად თქვიო, მჭევრ ქართულად დაუშრომლად“.

რას მოასწავებს ეს ტაყვი სარგის თმოგველის შესახებ, რა გამოიხატება აქ, შკათხველი თვით მიხვდება მას, იგი ჩემს ახსნას და განმარტებას არ საჭიროებს; — ის-კი სჩანს, რომ ხსენებულს ტაყვს „ვეფხისტყაოსნთან“ და სარგის თმოგველის „დილარიანთან“ არაფერი კავშირი უნდა ჰქონდეს. მცირეთ ახსნა რომ გაუკეთოთ ამ ტაყვს, მაშინ გამოიხატება შემდეგი: ეს ამბავი, რომელიც მე ნანუჩა ციციშვილმა გაფლექსეო, სარგის თმოგველს შეუწყობლად, გაუფლექსავად დაშთენოდაო, ამის ამბავი თამარ მეფეს მოახსენეს, მან მე მიბრძანა და მეც მის ბრძანებით გაფლექსე მჭევრ ქართულითა. მაგრამ საიდან სადა, წმიდა საბა, აქ ვეკლავფერი არეულ-დარეულია: „დილარიანი“, შოთა რუსთაველი, მის გაგრძელება და სარგის თმოგველი!

როგორც სჩანს ძველი ცნობების და ლექსებიდან, „დილარიანი“ პრეზანთ უნდა იუოს ნაწერი, იქმნება შიკა და შიკ, აქა-იქ, ლექსებიც ჰქონდა, შემოკლებულნი, გმირებთა მარტივათ დასახსნია-

თებლად, აზრთა მკვირცხლათ გამოსახატავათ, ხოლო მთელი „დილარიანი“ კი ლექსათ არ შეიძლებოდა რომ ყოფილიყო დაწერილი. ჩვენ უეჭვოთ გვწამს, რომ ეს სამი კარი „დილარიანის“ უნდა იყოს ნაშთი სარგის თმოგველის ნაწერის, მხოლოდ ამასაც დაჰკარგვია თავის ზირველ-სახეობა, სხვა-და-სხვა გადამწერთაგან სრულიად გადაგვარებულა, რადგანაც ეს სამი კარი ძველათვე რაღაც ბედზედ ერთ გადამწერს „ამირან-დარეჯანიანის“ ბოლოზე მიუწერია და შემდეგ დროებში ეს ხელთ-ნაწერი ზოგი ერთ გადამწერთ „ამირან-დარეჯანიანი“ ჰგონებიათ, და მიტომ შიგა და შიგ აქა-იქ მოსე ხონელის მოთხრობის გმირთა სახელებიც შთაუწერიათ. ორი მოთხრობის გმირთა სახელები აურევ-დაურევიათ ერთმანეთში; დღეს მკითხველს ეგონება, რომ ეს სამი კარი „ამირან-დარეჯანიანის“ გაკრძელებათ არის დაწერილი ვინმე სარგის თმოგველისაგან და არა „დილარიანი“. მაგალითებრ: ამ ნაშთის ზირველი კარის ანუ XI კარის დასაწყისი ასე იწყება: — „ოდეს მეფესა ხაზართასა დაეპყრეს ყოველი ქვეყანა სიმხნითა და სიქველითა თვისითა, ყოველნი მონებდნენ, უძრწოდეს ყოველნივე გარემონი მეფენი, რომელნიც თვითოეულად აღწერილ არს სარგის თმოგველისაგან სიმხნენი და გოლიათობანი სიკაბუკისა მისისანი“.

ჩვენ არ უწყით, თუ ვის ვაკუთვნოთ ამ სიტყვებს დაწერა, თვით სარგის თმოგველს, თუ სხვას, გადამწერს, ვისაც შემდეგ გადაუწერია ეს სამი კარი და თავისით მიუწერია ეს მოხსენება ამ სამი კარისათვის. მე რომ ავხსნა განმარტებით, ეს არ არის საჭირო, ისევე ის სჯობია, რომ მკითხველი დააკვირდეს, შეხედოს ცნობას, გაიხსნას „დილარიანის“ ამბებთა აღწერის წესდება, დააკვირდეს ენის წესს და მერე მან შეადგინოს თავისი დასკვნა ამის შესახებ. თვით მეთერთმეტე კარის დასაწყისიდან ცხადათ სჩანს, რომ ეს სამი კარი არის ნაწილი მხოლოდ რომელიმე მოთხრობისა. მაგალითებრ, მეთერთმეტე კარის დასაწყისი აი როგორ იწყება „ამას უსწორსა, დიდსა, ძლიერსა, მოწყალესა და სახელოვანსა ხელმწიფესა ეწვია სნეულება დიდი და გარდაიცვალა ამიერ სოფლით“. ცხადათ სჩანს, რომ ხსენებულ წინადადების — „ამას უსწო-

როს“ და სხვათა სიტყვებით აღწერილს მეფის ცხოვრება სსენებულ სიტყვების წინეთ უნდა იყოს აღწერილი, გაცნობილი და უკანასკნელ გარდაცვლილი კიდევ. თორემ ასე უცაბედათ მისი ასე დაწობა შეუძლებელია იქმნებოდა, მეორე—ამასვე ასაბუთებს ისიც, რომ ეს თავები არის მეთერთმეტე, მეორმეტე და მეცამეტე, იქნება, „დილარიალის“ უკანასკნელი თავებიც არის, ვინ იცის. ამ ხელთნაწერს, ერთი გადამწერი შენიშვნას აძლევს ასე—„ამ ჯიმშიერ ხელმწიფის ამბის დაწერა მოსე ხონელს არ ეკუთმნის, ეს მოუგონებია და ზედ მოუჭორებია ვილაც ქრცხინვალელს კაცს, გადამწერს“. ვინ აუწყა ამ პირს ამის სიმტყუნე, ცხადი საქმეა, რომ თვით მოსე ხონელის მოთხრობამ, რომელთანაც „დილარიალის“ ამ სამს კარს არაფერი კავშირი აქვს.

ჩვენ როგორც ვნახეთ, „ამირან-დარეჯანიანის“ ხელთნაწერის ბოლოს—მეთორმეტე კარის შემდეგ ადგილების ვარიანტთა მნიშვნელობა მივეცით და „ამირან-დარეჯანიანის“ ბოლოში მოვათავსეთ. მკითხველს მივეცით საშუალება, რომ მათ იქონიონ მხედველობა, დააკვირდნენ კითხვის დროს, შეუდარონ ეს დამატება „ამირან-დარეჯანიანის“ იმ ადგილებს, რომელნიც ერთი-მეორეს შეეხებიან და იგინი ერთ საგანთა აღწერასაც უნდა წარმოადგენდნენ. მკითხველი კარგათ მიხვდება და შეიტყობს, რომ მათ შორის არაფერი საერთო სუფევს, იგინი სულ სხვა და სხვა საგანთა აღწერას წარმოადგენენ, მხოლოდ აქა-იქ მოხსენებულთა თითო-ორთაა რამ სახელები და ცნობები, რომელნიც „ამირან-დარეჯანიანის“ სახელებს და ცნობებს წააგავს, ამას გარეშე მათში სხვა საერთო არაფერია, მიზეზი ის განხლდათ, რომ ეს ადგილები „ამირან-დარეჯანიანის“ ბოლოსაც დავბეჭდეთ, ამით ჩვენ შევიტყვეთ და დაფინახეთ კარგათ, რომ ამ აღწერას და „ამირან-დარეჯანიანის“ აღწერათ ადგილებს შუა არაფერი კავშირი არსებობს ასე და ამ გვარათ, ერთი სხვა ნაწარმოებია და მეორე სხვა, მათში საერთო არაფერია.

ამიტომ ჩვენ ეს ადგილები ახლს „დილარიალის“ შეუდარეთ და შეუთანასწორეთ, რომელ „დილარიალის“ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს აღუდგენია ცნობილს გვამს პეტრე

ლარაძეს. ჰეტრე ლარაძე ქართულს ძველს მწიგნობრობაში ზოგ ალაგას უარობს უწოდებს თავის თავს და ზოგს წერილებში არტანუჯელათ მოიხსენებს, მაგალითებრ: — „არტანუჯელი ჰეტრე ლარაძე“ და უარობათ-კი ლექსებში იწოდება უფრო, რადგანაც მას უცხოობაში ყოფნის დროს ბევრი ლექსებიც უწერია. მას დაუწერია ვრცელი ტომი ლექსების, ზოგი თვის და ზოგი სხვების, რომელ ლექსთა კრებულსაც „მრავალ ყვავილოვანი წალკოტი“ ეწოდება და რომელ ხელთ-ნაწერიც „წერა-კითხვის“ სამართველად წიგნთ-საცავშიც ინახება. ამავე ჰირს ეკუთვნის გარდაკეთება „ვეფხისტყაოსნის“, მაგალითებრ: „ვეფხისტყაოსნში“ ნახმარი—მომეტი მიჯნურთ შეტრფობა“, — მიჯნურთ მაგიერ ამას „კეთილი“ აქვს ნახმარი, ასევე შეუფასია და გადუკეთებია საბა ობრელიანის ლექსიკონი, რომელთ ხელთ-ნაწერებიც დიმიტრი ბაქრაძეს აქვდა ადრე, ეს წიგნები მას დასავლეთ საქართველად ქართველ კათოლიკეებში მოგზავნა, თვით ჰეტრე ლარაძის ხელით ნაწერი.

ჰეტრე ლარაძე, შეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, მეფე ერეკლეს კარზე „წიგნთ-საცავის“ გამკეთ ყოფილა. ეს ყოფილა ზედმიწევნით მტკაღნე ძველის და ახლის ქართულის მწიგნობრობის, და მასთანვე ყოფილა დიდი მენსიერების კაცი, ნიჭიერი და ნიშუში ცუკია თილხროფოს დავით რექტორის. ამის დროს ქართველთ სა-მეფო „წიგნთ-საცავში“ ინახებოდა ძლიერ ბევრი ძველი ქართული ხელთ-ნაწერი წიგნები, ბევრი მათში დიდათ იშვიათი ხელთ-ნაწერიც ყოფილა; სხვათა შორის, აქ ყოფილა შენახული XII საუკუნის ნაწარმოები „დილარიანი“, რომლის ხელთ-ნაწერიც მაშინვე ერთობ იშვიათი იყო. ამ იშვიათ „დილარიანის“ კითხვა ძრეულ ჰეფარებია ჰეტრე ლარაძეს, იგი თურმე ამ ხელთ-ნაწერს ხშირათ კითხულობდა, ისე, რომ უკანასკნელ წიგნი მან ზეპირათაც-კი დაინახა. მაშინ ამ წიგნის მთელს საქართველში მხოლოთ ერთი სრული ხელთ-ნაწერი ყოფილა დაშთენილი, ამ წიგნის კითხვა ბატონიშვილებსაც დიდათ ჰეფარებიათ. მაშინ ვეფხვამ კარკათ იცოდა, რომ ეს ხელთ-ნაწერი „დილარიანი“ სარკის თმცველისა იყო.

ზოგთაგან თქმულა ძველათვე, რომ ვითომც არც ის ხელთ-

ნაწერი იყო ძველი ხელთ-ნაწერი, ვითომც იგიც შემდეგ საუკუნეებში აღუდგენიათ სხვათა ქართველთა, ნიშნათ და სამასსდგომით ძველის „დილარიანის“, ვითომც XII საუკ. „დილარიანი“ ძველათვე დაიკარგა ისე, რომ მის ნატამალიც არ დარჩაო. ეს ჩვენ არ გვჯერა, საეჭვოთ მიგვაჩნია. თუმცა ისიც ცნობილია, რომ იქმნება თამარ მეფის აღშოთებამ დაუღო სამხდვარი ძველს „დილარიანს“ და მიტომ მოისპოვო, მაგრამ ჩვენ ეს არ გვჯერა, რადგანაც „დილარიანის“ არსებობის ცნობები XIII საუკუნეიდამდე-კი სჩანს. ეტკვ გარეშე ვამბობთ, რომ XV^{III} საუკ. „დილარიანი“ იყო ხელთ-ნაწერი ნამდვილის ძველის XII საუკ. „დილარიანის“. აქ ჩვენს საოცრათ ერთი ის შოება, რომ საქართველოში ისე არც ერთი ძველი წიგნი არ გადიწერებოდა ხოლმე იშვიათად, როგორც „დილარიანი“ და „სავანე გმირთა“. საოცრია ჭეშმარიტად ამ ძველ ხელთ-ნაწერთა ხალხში გაუმრავლებლობა და ერთათ ერთობით დაშოენა! რატომ მოხდა ეს, რამ შემოთარგლა ამ წიგნის ასეთი ბედი და გარემოება, რომ საქართველოში ქართველთაგან იგი არ გადიწერებოდა ისე მრავლად, როგორც სხვები. ალბათ მოთხრობა არ იყო ისრეთის შინაარსის, რომ მას უურადდება მიეპერო სხვათა და სხვათა გადამწერთაგან. იქნება ღირსიც იყო გადამწერის და მრავალთა გადამწერს კიდევ, მაგრამ ჟამთა ვითარებამ ჩვენ დრომდის არ მოადწივინა, უგულა იგი ხელთ-ნაწერნი მოისპნენ მტრის ცეცხლის და მახვილისაგან, რაც ამათ გადარჩა, ის გრძელი ხნის მიმდინარეობის სინოტიუმ დააღბო და მოსპო.

1795 წ. შემოსევამ ბევრს მწერლობითი ნაშთს მოუღო ბოლო და ერთ ამ მრავალთაგანი არს „დილარიანის“ ხელთ-ნაწერის მოსპობა. ამ უბედურობის დროს, ჩვენთ სამეფო პირთ, სამდვდელთ და ხალხსაც მთლად დაავიწყდათ სამეფო წიგნთ-საცავის ვითარება, იგი სრულიად უუურადღებოთ დასტოვეს, მისთვის აღარავის სცალოდა, უგულა თავის გადარჩენის საქმეს ელტვოდა, მაშინ სამეფო წიგნთ-საცავი საღაუბოზე უოთიდა, ერთს დიდს სასახლეში, აქ წუბობილა ბევრი რამ სამეფოს ქადაღღებიც, მიწერ-მოწერა უცნო სახელმწიფოების, სხვა-და-სხვა დავთრები, ანგარიშის წიგნე-

ბი, მთელის სამეფოს შესავალ-გასავლის ცნობები და მასთანვე დიდ ძალი ქართული საკითხავი წიგნები. სასულიერო ნაბეჭდი წიგნების საწეობი ბინაც აქ უფილა. ერთის სიტყვით ამ სახლში დიდი ძალი წიგნები და მასალები უფილა დაშთენილი, მაგრამ უკვლავ იგინი მოსხო მტერმა, მტერმა ველურის საქციელით ცეცხლი მისცა ამ სახლს და თბილისის ზოგაერთ სახლების გადაწვის დაწეობა ამ სახლის და წიგნების დაწვით დაწეესო. უმეტარ მტრის მეხებით გაჭქრა დიდი ძალი საუნჯე ქართველთა, მასთანვე გაჭქრა თვით ძველი „დილარიანიც“, რომელ წიგნსაც შოთა რუსთაველიც მოიხსენებს ქებით.

ასეც უწეიან და შემდეგი ამბავი ძველათ მრავალააც სტოდნათ, რომ ვითომც „დილარიანის“ ძველი ხელთ-ნაწერი ზეტრე ლარაძეს ჭქონია, ეს წიგნი ამ საუკუნის ზირველ რიცხვებში გამქრალა, სრულიად დაკარგულა ვიდაცას მეხებით და ამ დაკარგვით ვითომც უსარკებლნია ზეტრე ლარაძესაც. მოკესსენებათ, რომ ამ საუკუნის დამდეგს, საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა, დაკავშირების შემდეგ ბატონიშვილებს რუსეთში ასახლებდნენ საცხოვრებლად, ამ ზირთ რაც რამ განხდათ, უკვლავური თან მიჭქონდათ, საქართველოში ადარაფერს სტოვებდნენ, ასევე წაიღეს თურმე მათ ძველი „დილარიანის“ ხელთ-ნაწერი და რუსეთში დასტოვეს. ზეტრე ლარაძეც, როგორც ბატონიშვილების მოსამსახურე, რუსეთში გადასახლდა ბატონიშვილებთან სამსახურათ და საცხოვრებლათ, იმავე დროს იგი იყო ბატონიშვილების წიგნთ-საცავის გამკე და მწიგნობრობით მათი დროს გამტარებელი და შემაქცივარი. ამ დროის სამსახურის მეხებით რადაც მანქანებით დაკარგა ზეტრე ლარაძემ ძველი „დილარიანი“, რამდენიმე ხნის შემდეგ ბატონიშვილებში ცნობილ ჭეო სრულიად დაკარგვა ძველის „დილარიანისა“, დაკარგვის ამბავმა ზოგაერთი ბატონიშვილები უსიამოვნოთ ჭეო. მათ ბევრი ეძიეს აქა-იქ ამის ხელთ-ნაწერი და ზოგნი-კი ვერსად ჭზოვეს. მოსვენებულ მდგომარეობაში მეფინი ბატონიშვილები მიეცნენ კანცხრობით ცხოვრებას, მათ ეძლეოდათ დიდი ულუფა, ამ ულუფით იგინი კარგათ ატარებდნენ დროებას. ზოგთა სახლის და ცხოვრების

ჩარხი ისე დატრიალდა, რომ იგინი ოქროს შედეგილის ეტლებით დასკირნობდნენ, ღვე და ღამე მათ უდიდესი ღვინები და წვეულებანი ჰქონდათ გამართული. ხანდახან საღვინათ ქართულ წიგნებსაც კითხულობდნენ, ხშირათ ძველს მწერლობაზე საუბარსაც გამართავდნენ. ერთ საუბრის დროს ბატონიშვილებში ნატვრა განისმა „დილარაინის“ აღდგენას, განისმა მით უფრო, რადგანაც ჰაზრი დაიბადა „ვეფხისტყაოსნის“ ცალკე დაბეჭდვის და მასთანვე ეგულა იმ წიგნების, რასაც შოთა რუსთაველი მოხსენებს „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლოს, ამ მოხსენებულ წიგნებში, რასაკვირველია სკამარისი აღგილი მიანიჭეს „დილარაინს“. ამ გარემოებას და ზოგიერთ პირთა ნატვრას ჯეროვნად უურადდება მიაქცია ჰეტრე ლარაქემ, ამან განიძრასა ძველი „დილარაინის“ თანხმით ახალი „დილარაინის“ დაწერა და მათ აღდგენა, თუ რადაცა რამის მოხერხება—დაარსება. ჰეტრე ლარაქემ თავის აზრი მალე განუცხადა ბატონიშვილებს, ბატონიშვილებს ეს განცხადება დიდათ ესიამოვნათ. ამათ ნატვრით აწუქეს ჰ. ლარაქეს „დილარაინის“ აღდგენისთვის ჯილდო, ანუ კარგი დახმარების მიცემა. ჰ. ლარაქე მალე შეუდგა „დილარაინის“ აღდგენას და დაიწყო წერა, რამდენიმე ხნის განმავლობაში მან დასწერა ვრცელი ტომი „დილარაინის“, რომლის ფურცელთა რიცხვი 500 გვერდამდის შეადგენს, საწერ ქალაქის მთელს თაბახზე.

ეს ვრცელი ხელთ-ნაწერი როგორ სწერა აღმდგენელმა, რა მანქანებით, რა ოსტატობით, რა გვარის შრომით, მოგონებით, მოსაზრებით და გამბედაობით, ამაზე ჩვენ არ ვიცით—რა; ვეჭვობთ-კი, რომ ეს გამოსაცნობი საიდუმლოება ადვილი გამოსაცნობი არ იყოს, ნეტა ეგულა ეს ამბები, რაც-კი მოყვანილია „დილარაინში“, როგორ მოიგონა, როგორ მოკრიბა, ან ეგულა ეს როგორ ახსოვდა მას, რომ მოგონების და დაწერის შემდეგ „დილარაინს“ თვისგან შექმნილი და შეთხზული-კი არ უწოდა, არამედ ძველის „დილარაინის“ მაგიერ ახლად აღდგენილი! რას ნიშნავს ეს სიტყვა აღდგენილი? ცხადი საქმეა, რომ ახლის მჭიდრო კავშირს ძველთან, ძველის პირველ — სახეობის აღდგენას, განახლებას და სხვანი. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ახლს „დილარაინს“ ძველთან რამე კავშირი უნ-

და ჰქონდეს, უამისობა არ შეიძლება, მხოლოდ დიდის გადასწავლე-
რებით-კი, დიდის შეცვლით, დიდის საიდუმლოების მფარველო-
ბით; — ამ საიდუმლოების ოსტატობა აღმდგენელის ვითარებას და
ჯილდოს უნდა შეადგენდეს. მე ვფიქრობ, რომ ამ ახალ „დილა-
რიანში“ ზოგი ერთი ადგილები ძველის „დღენიდან“ პირდაპირ
უნდა იყოს მოყვანილი, ამას ეკვი არ უნდა; ვინც-კი ნახავს ამ
ახალს ხელთ-ნაწერს, ის ამაზე ცხადათ დაწმუნდება, რადგანაც
ხელთ-ნაწერში ბევრი ისეთი საუკრადღებო ადგილებთა აღწერანია
მოყვანილი, რაც ცხადათ გამოაჩენს მის აღმდგენის დასაკუთრებას,
თუმცა ისიც-კი უნდა შეინიშნოს, რომ ჰეტრე ლარაძე ჩვენს ძველს
მწერლობაში ხელაგან მწერლათ და შედექსეთ ითელება.

დაკარგული „დილარიანის“ აღდგენა ბევრს შეშურებია და რე-
კორც თვით მ. ლარაძე სწერს, თვით იოანე ბატონიშვილსაც-კი; აღ-
დგენილი ხელთ-ნაწერი ჯერ თეთრათ არ ჰქონია გადაწერილი, რომ
იგი უთხოვანია იოანე ბატონიშვილს, წასაკითხათ და გასაცნობათ,
რომელთანაც ხელთ-ნაწერი კარგა ხანს დაშთენილა, დაბრუნების საქმე
გაძნელებულა, იოანე ბატონიშვილს თავისთვის გადაუწერია და წიგ-
ნის ბოლოს თავის თავი აღმდგენელად უდიარებია, — მ. ლარაძე-
საგან აღდგენილი ხელთ-ნაწერის მიმადგა სდომნია. ეს ამბავი გა-
უგია მ. ლარაძეს, მაშინათვე მისულა ბატონიშვილთან, თავის ხელთ-
ნაწერი მოუთხოვანია, ძალით წაურთმევიან, წაუღია, გადაუწერია თეთ-
რათ და ამ ქურდობის ამბავიც გაუდექსავს და „დილარიანის“ გა-
დაწერის შემდეგ ბოლოში ჩაურთავს. ეს დექსი დიდს გულის-წერო-
მას აჩენს ბატონიშვილზე, — ამიტომ მოგვეყავს აქ.

ვიყავ რა მწირათ პეტრებურღს; სვისაგან გამწარებული?
სამწუხაროსა აზრთაგან შეშფოთვით დაკვეთებული,
ბორცტი ვინმე შეიქმნა, ჩემზე ბრძყალ გამებებული,
ჭირსა ვხადოდი უჟალსა, მარად ცრემლ-მოხშორებული
უქმობის დახსნათ ხელს ვიპყარ კალამი სვედის მალამი,
სადა ვსჯდი იგი ადგილი, თვალთა ცრემლითა ვალამი,
„დილარიანის“ ამბის გამოთქმად, აღვავი თეთრი ალამი,
და აზრისა მოსაგონებლათ გონებას მივე სალამი.

შევაწყე, შევანაწევრე, დაესწერე, ვიპყარ შავადა,
მეწადა თეთრათ შემემკო, მხილველთ არ საზრახავადა,
ეცნა მეფის ძე იონეს, მობრძანდა სანახავადა.
და იგი მან ჩიბტაცა უფრორე, შემექმნა საზრუნავადა!
ესეცა მესმა მას თვისი სახელი შთაუწერია,
ესწუხვარ სამისოდ სიცრუე რა მისი შესაფერია!
ამას ვინა იქმს, მიბრძანეთ, თუ არ გონება შტერია?
და ცუდ დიდებობა არ უწყის, რომე სულისა მტერია.
აწ ესე „დილარიანი“ შევმხადე ტურფა გვარადა,
სხვა-და-სხვა გვარის ლექსებით, შერთვა არ დამეზარადა,
მხილველთ საამოდ, საშვებად და გულთა გასახარადა,
და ვინცა ისმინოს უცილოდ, შეექმნას შესაყვარადა.
გიორგისა მეფის ძემან, იოანემ სახელითა,
პირველ შრომილი, არ სრული, მტაცა გონებით ხელითა,
კუდად იქადის ამაოდ მაღლითა ხმითა მძახველი
და ამაოდ მას არლა მიეხედე, არცა-ლა ხელნი ვახელი.
ესე სხვა ახლად შევმხადე, ვით მტილი ყვავილიანი,
იგ ამას არ ჰგავს ვით ვარდსა გოგში თავ სხვილ-ეკლიანი,
ესე არს დიდათ ნაღვაწი, ჩემგან ქმნილ „დილარიანი“,
და ხელმწიფობითა მაღალი, ლომ-გული, მკლავ-ეკლიანი“.

ჩემგან ახლად შემხადებულს წიგნსა „დილარიანსა“ ზე-
და მრავალი ღვაწლი და შრომა მივიღე ამბისა მოგონებასა
და შეწყობასა ზედა, მხილველნო გთხოვთ კურთხევით მო-
იხსენებდეთ. პეტრე ყარბი ლარაძე“. იოანე ბატონიშვილის
შესახებ ზ. ჯარაძეს სიტყვას რომ არ დავერწმუნოთ, სხვა ცნობე-
ბითაც ვიცით, რომ ამ პირს ჩვეულება ჰქონია სხვათა ნაწერების
მითვისება, მაგალითებრ უეჭვოთ არის დამტკიცებული, რომ „კალ-
მასობის“ დაწერა ეკუთვნის იონა ხელაშვილს და არა იოანე ბატონ-
იშვილს, მაგრამ ეს მითვისება ბატონიშვილს მოსურვებია, ხელთ-
ნაწერი გადუწერია და თვით მიუთვისებია. ამ მითვისებისთვის
იგი თავისებურს მანქანებასაც ხმარობდა ხოლომე და ისეთ
ხელთ-ნაწერებს სპობდა და ანადგურებდა, რომელზედაც მი-

სი სახელი არ ეწერა. მაგალითებრ „კალმასობის“ ხელთ-ნაწერების გაქრობას და იშვიათობას მე პირდაპირ მის განზრახულებითი მოქმედებას ვაწერ. „კალმასობას“ გარდა მას სხვა ნაწერებიც ბევრი აქვს მითვისებული, ოდესმე დრო და მასალების შეკრება და სიუხვე გამოაჩინეს მის თვისებას. ასე რომ პ. ლარაძის მოხსენება ჩვენ სრულ ჭეშმარიტებათ მიგვაჩნია, ამაზე ეჭვი არა გვაქვს, რვდგანაც იონე ბატონიშვილი ასეთს საქმეებს ჩვეული იყო. დიმიტრი ბაქრაძემ მის შესახებ უბრალოთ დაწერა ქება-დიდება; მოვა დრო, როცა ამ პირისაგან სხვათა საკუთრებათა მიმთვისებლობის ცნობები ცხადად გამოჩნდება.

თვით ზეტრე ლარაძესაც ბევრი უწერია, თავის საკუთარ წერას კარდა გადაშწერლობაც სტოდნია, ამისაგან გადაწერილი წიგნები ბევრი მინახავს და ბევრი მათში ვრცელი ტომებიც. კარდა ამის იგი ხელფან შელექსეთაც ითვლება. ბევრი ლექსები, თავის დროის კვლათ, მნიშვნელოვანიც არის, ოდესმე დათვისდება მის სიმღერები, თუ ერთად შეიკრიბა და გამოიცა. ამის კარდაცვალება მიწერება 1830 წლებში, ღრმა მოხუცებაში უფინის დროს.

დღეს მთელს საქართველოში ისეა ცნობილი, რომ ქართულს მწერლობაში „დილარაინი“ ახლათ არის პ. ლარაძისაგან ადღკენილიო. მე მისი ადღკენილი წავიკითხე, გავიცანი, გაცნობის შემდეგ ხელ-ცალიერი დაუშთი, რასაც ვფიქრობდი, იგი იმ სხნით არ აღმოჩნდა. XII საუკუნის ნიშნათ ცნობის დასამტკიცებელი საბუთები მასში ვერა ვპოვე-რა. იმედი გადაწედა ძველის „დილარაინის“ ზოგნისა, ასე და ამ გვარათ ჩვენს მწერლობაში სამუდამოთ გამოვეთხოვეთ სარგის თმოგველის „დილარაინის“ აჩსებობის საქმეს.

ამ რამდენიმე ხნის წინეთ, მოსე ხონელიც „ამირან-დარეჯანიანის“ ხელთ-ნაწერების ძებნის დროს, წერა-კითხვის სამმართველოს გამგეობის წიგნთ-საცავის ხელთ-ნაწერებთ შორის ერთ ხელთ-ნაწერს „ამირან-დარეჯანიანის“ ბოლოში ჩვენ გნახეთ სამი თავი ერთის მოთხრობისა, რომელიც „ამირან-დარეჯანიანის“ ბოლოს დამატებათ არის მიწერილი, ხოლო ამ სამ-კარს ეწოდება „დილარაინი“

და არა „ამირან-დარეჯანიანი“. ამ დამატებას ჩვენ უურადღებთ მივაქციეთ და როგორც ნაშთი ძველის მწერლობისა „ამირან-დარეჯანიანის“, ბოლოს დამატებით დავბეჭდეთ, როგორც ვარიანტი, თუმცა ამ სამს თავს და „ამირან-დარეჯანიანის“ შუა არაფერი კავშირი არსებობს. ეს მიტომ უფრო დავბეჭდეთ, რომ მკითხველისათვის მიგვეცა ღონისძიება ერთმანეთის გარჩევის და განთავისებვის.

რადგანაც ამ სამ თავს დასაწყისშივე ჰქონდა მოხსენებულები, რომ ქმნილი სარგის თმოგველისაგანაა. ამიტომ ეს ნაშთი ჩვენის ძველის მწერლობისა ჰ. ლარაძისაგან აღდგენილს „დილარაიანის“ მეთორმეტე, მეცამეტე და სხვა კარებსაც შეუდარეთ. შედარების დროს ურთი-ერთ შორის არაფერი მსგავსება აღმოჩნდა. ერთი სხვა გამოჩნდა და მეორე სხვა; ამ სამ-კარს არც „ამირან-დარეჯანიანის“ თავებთან აქვს კავშირი და არც ჰ. ლარაძის მიერ აღდგენილს „დილარაიანთან“, იგი სულ სხვა ყოფილა, სრულიად განსხვავებული ხელთ-ნაწერი და იქმნება სარგის თმოგველის „დილარაიანის“ ნაწერისაგან, მხოლოდ გადასხვაფერებულნი; ხელთ-ნაწერის გადაწერის რიცხვი 1764 წ. მიეწერება, ბევრათ უწინარეს, ვიდრე ჰ. ლარაძე ახალს „დილარაიანს“ აღადგენდა.

დღეს ეს ძველი ნაკლები „დილარაიანი“ ერთ წიგნათ გამოვეცით, ერთის სახელწოდებით. უველა ამაუბილამ ცხადათ სჩანს, რომ „ამირან-დარეჯანიანის“ სამს უკანასკნელს კარს, „დილარაიანის“ სამს კარს და ჰ. ლარაძის აღდგენილს ახალ „დილარაიანის“ სამს კარს შორის არაფერი მსგავსება სუფევს, იგინი ერთმანეთისაგან დიდათ განსხვავდებიან. მცირე მსგავსება სჩანს მხოლოდ „ამირან-დარეჯანიანის“ და „დილარაიანის შორის, ესეც სახელებით, რომელ სახელებიც ჩვენის აზრით „ამირან-დარეჯანიანის“ საკუთრებას უნდა შეადგენდეს. ჩვენა კვწამს, რომ ჩვენ მიერ დაბეჭდილი „ამირან-დარეჯანიანის“ სრული ხელთ-ნაწერის ბოლოს დამატებათ მიბეჭდილი სამი კარი უნდა იყოს დამოუკიდებელი ადგილები ძველის „დილარაიანის“, რადგანაც ამ სამი კარის აღწერის წესი, ენის სტილი, ამბებთა შეკრება, განმარტვა და აღმწერის მიდრეკილებაც ცხადათ აჩენს XII საუკუნის სახეს. მაგალითებრ თუნდა „ამი-

რან-დარეჯანიანის“ ზოგიერთ თავებთა აღწერის დასაწყისი — „ცხონ-
დი მეფეა“, — ცხადათ აჩენს ამ აღწერის სიძველეს: ძველათ ქართ-
ველთა მოთხრობის მწერლები სულ ამ წესით დაიწებდნენ თავიანთ
აღწერას, უოველთვის მეფის მოხსენებით იწებდნენ და მეფის დღე-
გრძელობის მოხსენებითვე ახოლავებდნენ; ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ
ეს წესი და ჩვეულება XIII საუკუნის შემდეგ ქართველთა მოთხრო-
ბის მწერალთაგან აღარ ხმარებულა, რადგანაც თვით ქართველთა
მეფეებმაც უძღულებას მიეცნენ და მათ მიმართვის სიღიადეც ღამდამ-
ღებულის მიმართვით იყო გარს შეზღუდული. მაგალითებრ XIII
საუკ. შემდეგ ვიდრე XVIII საუკუნემდის ნაწერების თუ ნათარგმ-
ნის ზღაპრებს და მოთხრობების მე ბევრი ვიკითხე, მაგრამ არსად
ეს კილო არ შემიმჩნევია.

აი თუნდ ჩამოვთვლი: დავრიშაიანი, მირიანი, უამარდიანი, სი-
რინოზთანი, ზაალაიანი, უთრუთიანი, სანაიანი, გასტამბიანი, ფირ-
მილიანი, ბაბა ამირიანი, რუსუდანიანი, ნუქარდიანი და ბევრიც სხვე-
ბი, მაგრამ არსად ჩვენ ერთი ცნობაც არ შეგვიმჩევევია XII საუკ.
ქართველთა მოთხრობის მწერლების წერის წესისა. XII საუკ. მო-
თხრობების წერის რესტატობას სრულიად გაწვეტილი აქვს კავშირი
შემდეგ დროის მოთხრობებთან. ძნელათ რომ „ვისრამიანს“, „ამი-
რან-დარეჯანიანს“ და ამ ზატარას სამ კარს გარეშე რამე მსგავსება
სხვა მოთხრობებში ჰპოვოთ წერის მხრით, გარდა „რუსუდანიანის“,
ისიც მცირე მიბაძვით.

ამ სამი კარის შესახებ ახალგაზდა ქართველ მსწავლელმა აღ.
ხანანაშვილმა საფუძვლიანათ შენიშნა ერთ თავის წერილში და ეტვი
აღიარა „დილარანიანის“ შესახებ, რომ იგი ვითომც ძველი „დილა-
რანიანი“ არ უნდა იყო, ან „ამირან-დარეჯანიანის“ გაგრძელება. ჩვენ-
თვის აქ საყურდღებო უფრო ის არის, რომ მსწავლელმა ამ ნა-
წვეტის თავებსა და „ამირან-დარეჯანიანს“ შორის სრული განსხვა-
ვება აღიარა. უმთავრესათ ეს იყო. საჭირო. რაიც შეეხება მას, რომ
რუსთაველის ლექსი ასე უნდა იხმარებოდეს:

„დილარგე — სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“.
ე. ი. „ამირან-დარეჯანიანი“ მოსე ხონელმა აქოვო, აბდულ მესია —

შვეთელმაო, დილარკე—თმოკველმა და ტარიელ—რუსთველმაო. ერთის სიტყვით, არ უნდა იწერებოდეს, რომ „დილარკეთ—სარგის თმოკველსა, მას ესა დაუშრომელსა“. ამას რაღა მტკიცება უნდა, რომ უოველივე ასე უნდა იყოს. თვით სიტყვის ვითარება აჩენს ამ სიტყვის ასე ხმარების საჭიროებას. მეტად სანატრელია და სანუკუ-ვი, რომ ამ სამს კარს „დილარაინისას“ ჩვენის სიძველეთა მცოდნე მსწავლეულებმა ჯეროკანი უურადღება მიაქციონ და მათ ამის შესახებ გამთქვან თავიანთი აზრები, თუ ეს ადგილები რა დროის მწერლობის ნაშთს უნდა ეკუთვნოდეს.

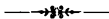
ჩვენ დავბუკდეთ ეს სამი კარი ჯერ-ჯერობით და სრულს იმედს არა ვკარგავთ, რომ ოდესმე სრულს „დილარაინის“ ხელთ-ნაწერს-კი ვერ მოვიპოვებთ; აქამდისაც ისე გვეგონა, მაგრამ აკერ უცბათ აღმოჩნდა სამი კარი ძველის „დილარაინის“. სხვების შემოწმებას მე მიტომ ვთხოულა, რადგანაც ჩემგან ასეთი ძველი ნაწერების ბუკღვა, გარკვევა და რამე კითხვების გარდაწვევა ძნელია, ამის შესახებ „ამირან-დარეჯანიანშიაც“ მოვიხსენე და აქაც ვიტყვი კიდევ, რომ ერთის კაცისათვის მეტად ძნელი უნდა იყოს ასეთი ძველი წიგნების განხილვის საქმე და ბუკღვა, ამას მთელი გუნდი უნდა.

ჩემდა საუბედურათ, კარგა ხანია რაც მე დაროგება, დაპირება და იმედები ბევრისგან მესმის და როცა საქმე საქმეზე მივა, მაშინ-კი უველა კარს მეფანტება და უოველივე შრომა რჩება ჩემს მხუედრად, ჩემს ტვირთად. მე ამისთვის არაფის ვუვედრი, რას ვიზამთ, უველას თავის საქმე აქვს. მე ბევრ რამეში შეიძლება გასაკიცნი და საგომბიც ვიყო, მაგრამ გაბუდავ და იმასაც ვიტყვი, რომ ბევრს გომბასა და კიცხვასთან ის მანაც უნდა იყოს საუურადღებო, რომ ვბუკღავ ფოგიერთ ისეთ ხელთ-ნაწერებს, რომელთა ადღენა-კი არა და მოზოვებაც-კი ძნელია. უოველ ამ გვარ იშვიათ ხელთ-ნაწერი წიგნები ოღონდ დაიბუკდონ, ოღონდ დედანი გაჩნდეს და მერე მის სინამდვილით ადღენა ისე ძნელი ადარ იქნება სხვათათვის მომავალში, როგორც ეს დღეს არის, დღეს ფოგიერთ წიგნის სსენებაც-კი არ არის. ვიდრე უნაკლულა ხელთ-ნაწერისას კაცი რამეს იზოვნის, მანამდის ერთობ დიდი ხანი გაივლის; ბოლოს იქმ-

ნება სულაც არა იქმნეს-რა, მეტირე რამ მოხვედრული ნაშთიც დაი-
კარგოს . ხელთ-ნაწერების და ნაბეჭდების ნაკლებუფანება შემდეგაც
გასწორდება, რადგანაც ჩვენში რამე ძველი წიგნის დაბეჭდვის შემ-
დეგ უფრო ადვილათ სწნდება კარგათ ნაწერი ხელთ-ნაწერები,
რომელნიც მომავლისთვის უგელაფერს ნათლათ აჩენენ და არკვევენ.
სხვა რომ არა იყოს-რა, ამის მხრით მაინც უნდა მიეცეს ჩემს შრო-
მას მნიშვნელობა. მე სულით და გულით მზათა ვარ, რომ უოველ-
თვის და უოველგან ჩვენი მოღვაწეების დახმარება და შრომა სია-
მოვნებით მივიღო. აი ესლა ვამზადებ „რუსუდანინის“ გამოცემას
და იმედი მაქვს, რომ ამ გამოცემის საქმეს ვინმე უურადლებას მი-
აქცევს და დახმარებას აღმოაჩენს, თუნდ სარედაქტორის შრომით,
რომელ შრომასაც მე ჩვენის მამულის სიუიარულის აღსავსეობით
ჩავსთვლი.

ჩვენის აზრით, მოთხრობა „ამირან-დარეჯანიანს“ და „დილა-
რიანის“ ნაშთს რაც აერთებს, ეს არის მხოლოდ ორივე ამო მოთხრო-
ბის ერთნაირი დაწეებითი ფორმა, მაგალითებრ: „ცხონდი მეფეო
უკუნისამდე“. აქ უნდა შევნიშნოთ ერთისა და მეორეს დასამოწმებ-
ლათაც, რომ ეს სიტყვები ჩვენს ისტორიაშიაც იხმარება ასე, მა-
გალითებრ: „ქართლის ცხოვრების“ პირველ ტომის 70 გვერდზედ,
ფარსმანის მეფობაში ასეა მოხსენებული:— „ცხონდი მეფეო უკუ-
ნისამდე, მე გიგოო ღონე შურის გებისა კოსორო ზეზედა.

ზ. ჭ.

დილარიანი

ქმნილი

სარგის (სერგეი) თმოგველის-მიერ.

თამარ მუხის დროს.

დილა რიანი

„დილა რეთს სარგის თმოგველსა,
მას ენა დაუშრომელსა“.

შოთა რუსთაველი.

კარი მეათერთმეტე ჯიშერ სანართთა მეფისა დი-
ლარის შვილის ამბავი. ისმენდინ მეფეთ მეფეო, ცხონ-
დი უკუნისამდე, ადიდნეს ღმერთმან მოყვარენი თქვენ-
ნი, და აწცხვინოს ორგულთა თქვენთა.

დესმე მეფესა ხაზართსა დაეპყრნეს ყოველნი ქვეყანა
სიმკნითა, და სიქველითა თვისითა, ყოველნი მონებდენ,
უძრწოდეს ყოველნივე გარემონი მეფენი, რომელნიცა
თვითოეულად აღწერილი არს სარგის თმოგველისაგან სიმხენ-
ნი, და გოლიათობანი სიკაბუკისა მისისანი.

ამა უსწორსა, დიდსა, ძლიერსა, უხვად მოწყალესა და
სახელოვანსა ხელმწიფესა ეწივა სწეულება დიდი და გარდაი-

ვალა ამიერ სოფლით. ჰყვანდა ამა უსწოროსა ხელმწიფესა ძმის წული ერთი, და იყო სახელი მისი ხოსრო. ფრიად ქმნილ კეთილი და შემმართველი ძნელთა საქმეთა, მოუწოდა ხოსროსა და ანდერძობითა ძე თვისი მცირე ყმა ჯიმშერ შვენიერი ნაყოფი მიაბარა, და რქვა: რათა ასწავლოს ყოველნი ზნენი სამამაცონი და საფალავნონი ქცეულებანი, ვიდრე ათ წლამდინ, და მასჟან მას მისცეს მეფობა და დაამტკიცოს სამეფოსა თვისსა ხაზარეთსა, და რქვა მანცა ეგრეთ ყოფა ვითა მან წარმოთქვა და წამსავე გარდაიცვალა.

სიმაღლე დილარისა შავსა მიწასათანა გასწორდა, გლოვა და წუხილი მრავალთა დღეთა და ვითარ სრულ იქმნა, გლოვისა მეფისა აღსრულება, მოუწოდა ხვასრომ მთავარსა ერთსა დიდათ გაძლიერებულსა ფალავანსა მერაბს და რქვა: ესრეთ რათა წარიყვანოს დიდისა ხელმწიფისა ძე დილარისა და ციხეში ტყვის მაგიერად შენახვა ამცნო, და თვით გახელმწიფდა და მისი ესრეთ უბრძანა: რათა ყოვლის საფალავნოსა და სამხედროს იარაღისაგან შორს ამყოფოს, ვითარ დილარსაც ესრეთ ეყო ამისთვის ეგრეთვე ჯიმშერზედ მოინება. წარიყვანსა ციხესა შინა შეწუხებული, და სხვას არას იგონებდა, მიწყვი იყო შეწუხებული და მიწყვი რაზმთა წყობასა ჯართა კეთებასა, გოლიათთა და გმირთა კვეთებასა, ომსა და ბრძოლასა იგონებდა, ამის მეტს არას იგონებდის, არცარას იტყოდა, არც ღვინოსა სევმდა და არც ორძალს უკრავდის, და არცა ქალთა მნათობთა მიხედის, მიწყვი ნაღვლიანად იყვის მით, რომელ იცოდა ტყვეობა თავისა თვისისა. რა მცირედსა მიიძინებდის, იჩქითად წამოიჭრის, ესრეთ ვითა მარტო რქა, დედის მუცლით გამოიჭრის, ეგრე საგებლით ახლტას.

დღესა ერთსა უხმო მეციხოვნელთა ერთა და უთხრა: წავედ და ესრეთ არქვი მერაბს—ვითა თუ სიკვდილი უთქვამს ბიძას ჩემსა ხვასროს-მოცამკალ, და თუ სიცოცხლე უბძანებია, მართლისა სიცოცხლითა მაცოცხლეო, ესეთსა ციხესა საპატიმროში გყევარ, თუ გამომიყვანებ ციხიდან, და რაცა გმირთა

და ბუმბერაზთა წესია მას მაქნევ, ხომ კეთილი, თუ არა ზენარმან ღეთისამან და მზემან მალლისა ხელმწიფის დილარისამან, ამა მეციხოვნელთა სულ დაეჭოც და ციხესაც უპატო დავანგრევ, ანუ შენცა მოგკლავ, და ანუ თავსა ჩემსა შემოგაკლავ.

რა ეს ამბავი მიუვიდა მერაბს, გაგულისდა, და მას მეციხოვნასა მსწრაფელ თავი მოჰკვეთა, ვითა ამბავი აღარ მიუვიდა, შეიჭირვებდა დიდად, და კვლავ სხვა კაცი გაუგზავნა და ისივ სიტყვა შეუთვალა. განიზრახა მერაბ გულსა შინა თვისსა და თქვა: მე რაც წყალობა მჭირს და დიდება ყველა მალლისა და ძლიერისა მამისა მისისა დილარისაგან დამმართებია და მბოძებია, ჩემგან მისის შვილის ჯიმშერის არცა სიკვდილი იქმნების, და არცა ტყვეობა, და ვერცა ხელმწიფეს ხვასროს შევასმენ. იხმო თვისნი დიდებულნი, წარჩინებულნი, და მცირებულნი, და ყოველივე აუწყა, ჯიმშერის საქმე და მისგან გამოსვლის ამბავი და მუქარის შემოთვლა. უთხრეს ყოველთა, რადგან მამა მისი დიდათ გწყალობდა და მრავალი კეთილი დგას შენზედა მისი, ჰხამს, რომ შენცა მაგიერი კარგი უყო მისსა შვილსაო. ვითა წავიდა მერაბ და თან იახლნენ მუნებურნი ყოველნი, თავადნი ლაშქარნი, და ბუმბერაზნი ყოველნი. ციხილამ გამოიყვანეს შვენიერი ნაყოფი, უსწორო ფალავანი, მალლისა ხელმწიფისა დილარის შვილი. იტყოდეს ყოველნი მნახავნი მისნი: არა არს მსგავსი შვენიერებითა ყოველსა პირსა ქვეყანისასა, დაუდგეს ძვირ ფასისა ოქროსა ტახტი და დასვეს მასზედა და დადგეს გვირგვინი სახელმწიფო. თავსა თვისსა და მოულოცეს ყოველთა, აყრიდიან თავსა დრამასა, და დრაკანსა, დაიდგეს ნადიმი, მოდგეს მგოსანნი, იტყოდიან ამასა ხმასა, საამოთა და შვენიერითა ლექსითა, უსწორსა ახლისა ფალავანისა ქებასა ჯიმშერისასა. სამსა დღესა და ღამესა მეჯლიში, ლხინი, და სიმხიარულე იყო.

რა მეოთხე დილა გათენდა, იხმეს ლაშქარი ორმოცი ათასი კაცი, მრავალი თეთრი და მწყაზრი ქორი, ავაზა შავარდე-

ვი, და ძაღლისა სიმრავლე ურიცხვი. მოართვეს ცხენი, სახელმწიფო შეკაზმული, იარაღი სულ ყველა მერაბისა იყო, ფაქვი, ჯაჭვი, ზუჭი, ლახტი, ხმალი, ვითა გაემართნეს. ვლეს თორმეტი დღე, მრავალი ლომი და ვეფხი დახოცეს, მოვიდეს მინდვრისა მცველნი, და ნადირისა მნახველნი, და მოახსენეს: „და აგერ ახლოს მოგვეწურვიან დიდისა ბარგითა და მორკმულლობითა. ჩვენ ვპკითხეთ ერთსა მას კაცსა: „ესე ლაშქარი ვისი არისო, და ანუ სად მიმავალნი არიან?“ მათ ვგრე გვრქვეს: იგი ლომთა ლომი უსწორო ფალავანი ქულ ჩრდილოელი არისო. სანადიროდ მოვაო, ქვეყანასა ზედა მრავალი უვლია, მისი სწორი ჭაბუკი არავინ გამოჩენილა, სამოცი ათასი გამორჩეული ლაშქარი ახლავს, დიდად მებრძოლი, ჩვენ დავდევით ერთსა ადგილსა, და ვითა გვნახა, ლაშქართა უბრძანა: მე წავალ და იცადეთ აქა, და ვნახავ ისი ლაშქარი ვისი არისო. მოვიდა ვითა ხვალი ლომი, ლაშქართა შემოეერივა, აილის კაცი, ოროლითა გასტყორცის, და დასცის ზარი ლაშქართა, დახოცა მრავალი ცხენი და კაცი, და განაქარენა ლაშქარნი, ჭვერ გასცა მერაბ პასუხი. ჯიმშერ ვგრე რქვა მერაბს: ესე რა საქნელი საქმე არის! ერთი უბაღო ვინმე მოსულა, ლაშქარი ამოგვიწყვიტა, და ჩვენის სახელის განქარვება სწადიანო. ომი ღვთით მწადიან მის კაცისა, და ვნახავთ ვითარი ჭაბუკი ვარო.

მიუხდა ჯიმშერ და მუქარა გამოსთხოვა, უბრალო კაცისა ხოცა არა ჭაბუკთა ხელიაო, მედა შენ გამოვცადოთ ერთმანერთითო. ვითა შემოხედა ჯიმშერს ქულმა, ეუცხოვა და გაუკვირდა მისგან იგი სიტყვები! შემოუვლეს ნავარდი ერთმანერთსა, და გარდაალეწეს თითო ხმალი, მერმე ლახტები იწოდეს, მერმე ისრით იბრძოლეს, და შემდგომ ხელ და ხელ ირვინენ, მათი ჯახება გვანდა ორთა დიდთა გორათა ჯახებასა, და აბჯართა ზედა ქება გვანდა ცისა ქებასა. იყო ორთავე ლაშქართა შუა ზრუნვა და წუხილი, ვერა რომელმანვე აჯობა, ზმა იყო დიდი ლაშქართა შინა, და შეიქირვებდა დიდად, მერაბ, განა ვერასა ღონესა ეწეოდა შველისასა. გაიყვანა ჯიმ-

შერ ცხენი შორსა, და ეგრე უარძანა: „აწ გაგცადო, რაი ქაბუკი ხარო, მოუხდა, უკრა ხმალი ცხენსა და თავი გააგდებინა. ვითა ჩამოიჭრებოდა, მიჰყო ხელი და ცოტასა ყრმასავით უნაგირთაგან მოხადა, დაჰკრა ქვეყანასა, და შეშინდა, არ მოკლა, თვისისავე საგდებლით მკლავნი შეუკრნა, მერაბთან მიიყვანა, მერაბ ქება შესხა, და მიულოცა გამარჯვება. ესე იყო პირველი ომი მისი. ქულ ჩირდილეელი უბადოდ იყო, ჯერეთ ვითა ცნობა მოუვიდა, იკითხა მერაბისაგან ესე ახალი ჯომარდი და უსწორო და სახელოვანი ფალავანი ვინ არისო, და ანუ ვისის გვარის შვილი არისო!

მერაბ ეგრე რქვა: ესე მის მაღლისა ჩვენის ხელმწიფის დილარის ძე ჯიმშერ არისო, ვითამე იყო მისის მემკვიდრის მეფის ძეობა, მრავალი იტირა ქულ ჩრდილოელმან ცრემლნი, ფერხთა ეხვეოდა და ღმერთსა ახვეწებდა, მერე ჯიმშერ ჰკითხა მერაბსა, და მან ყველა მოახსენა, მისი ფალავნობა, ხელმწიფისა ფალავნისაგან განაზარდობა, და მრავალჯერ სახელოვნად ომში გამარჯვება. რა ამბავი ყველა შეიტყო, მაშინვე ხელნი გაუხსნა, და მათი საკადრი კარგი და ძვირფასი ხალათი უბოძა. უხმო ქულ ფალავანმან მისსა ლაშქარსა, უამბო ჯიმშერის ამბავი, და დილარის ხელმწიფის დილარის შვილობა, და მათ ყოველთა ლაშქართა თაყვანის აცემინა, და ყოველნი დაუმორჩილნა, და ვითმ სიდიდესა ამათსა შევენოდა, ეგრეთი მეჯლიში და ლხინი გამართეს, მიესმა ეს ამბავი ხოსრო ხაზართა მეფესა, ციხით გამოყვანა ჯიმშერისა, მეფედ დასმა მერაბისა და ქულისაგან სრულად ლაშქართა თაყვანება, და დალოცვა. დაუმძიმდა დიდად და მოსწერა წიგნი მერაბს და ქულს ესრეთ: სრულად ხაზართა მპყრობელი, მე მეფე მეფეთა მპყრობელი, ხვასრო მოგიწერ, ჩვენსა ერთგულთა და მისანდობელთა კარგთა ქაბუკთა: მერაბს, და ქულს, გავიგონე, რომე ჩემთვის უარი გიყოფათ, ჯიმშერ გამოგიყვანიათ და გავიხელმწიფებიათ, და თქვენსა წასახდენსა საქმესა დაბმულხართ! მე თქვენთვის რამდონი კარგი მიყოფია და ქვეყნები მომიცია.

მერაბ შენ თვით არა იცი და მეცნიერ ხარ. ბატონმა ბიძა ჩემმა ჟამთა მისთა არა კარგი მიყო, ტყვეთაც დიდხან მამყოფა და ჯადოგობისა და მაცთურობისა კიდე არა მასწავლარა, და არცარა მიბოძა მე, რომ შენზედ კარგი საქმეები მექნა, ეგ ჯიმშერ მისთვის მოგაბარე, რომ, როგორც დაგარიგე, ისე უნდა შეგენახა, შენ დაივიწყე ღმერთი დამბადებელი, და ქუულმან ეგრეთვე, სხვას ხელმწიფეს მისვამთე ჩემს ტახტსა და ქვეყნებს სხვას აჭერინებთ, მე ეს არის ჩემის ძალით, და მრავლის ლაშქრით თქვენზედ წამოვსულვარ. ადრე ხანში გესტუმრები, ქვეყანისაგან აგხოც თქვენცა და ჯიმშერსაცა, ვინცა მშველელი გინდათ უხმევით, და მზას დამხვდით.

რა ესე ხოსრო ხაზართა მეფისა წიგნი ნახეს, და ამბავი შეიტყვეს, შეჰყარეს ლაშქარი ას ოცი ათასი, და შეექნათ რჩევა, მერე მერაბ ეგრე მოახსენა ჯიმშერს: ჩვენ იმისი მეპირის პირენი არა გართ, ამისთვის, რომ დიად მრავლის ლაშქრის პატრონი არის, დევთა და იანგთა მომყვანი, და ჯადოქრობისა მცოდნე! ცის ქვეშ მისი მეპირისპირე არავინ არის, თუ ნებაჲს ზღვას სრულად დასწვავს ცეცხლით, და ტინსკლდეს ცვილებრ დაადნობს, თუ სჯობდეს ავიყარნეთ დედაწულითა ჩვენითა, და წავიდეთ სხვასა ადგილსა. მინახავს პირველნა ჟამსა ჭაბუკობისა ძალისა ცნობად და ვიარებოდი ერთსა ადგილსა, ამის წყალი, და მინდორი მშვენიერი არის. იქ მივიდეთ და დავეშენნეთ, აიყარნეს ერთობით, და წავიდეს, ქვაც აღარ გაუშვეს კაცის მოსახმარებელი. ყოველივე თან წაიღეს, და მისწერა წიგნი ჯიმშედ ესრეთ: დიდო, და მაღალო ხელმწიფეო, ღმერთმან მრავალ ჟამიერ გყოს, გაგვწყრომოდით და მრავალი მუქარა შემოგეთვალათ. მე ხელმწიფის დილარის შეილი ვარ, და ქვეყანაზედ შენ ხელმწიფობ, მე რომ ერთი სათავადო მქონებოდა, არ უნდა გწყენოდა, და არც უნდა გაგვწყრომოდი. რადგან გაგვწყრომიხარ, ჩვენ ეს არის წავსულვართ, და ეს ადგილი დაგვიტყევიბია. ვითა წავიდა ხოსროსა კაცი, და წიგნი მიართვა, და რაც ენახა ყველა მოახსენა.

ხელმწიფე მრავლისა ლაშქრითა და ძალით მომავალი. მუნვე მიბრუნდა თვისად ქვეყანად და ქალაქად. და ჯიმშერ, მერაბ და ქულ წავიდნენ შორსა ქვეყანასა, და მუნ დაეშენნენ მდინარესა კეთილსა, მინდორსა კეთილსა, და განსასვენებელსა ამასა, და ცხოვრებდნენ ვითა შენდებოდა და განძლიერდებოდა ქვეყანა ჯიმშერისა.

დღესა ერთსა ბრძანა ნადირობასა გასვლა: და წარემართნეს ლაშქრითა და მერაბ და ქულ თან იახლნენ, და წავიდეს დღისა ოცისა სავალსა, ნადირი მცირედ შეიპყრეს, ნახეს ერთი მაღალი მთა, იყო მოხვეწილი, მუნით სამნი კაცნი ჩამოვიდეს, ოქროსა აკაზმულობითა, კეთილნი სახილველნი. ჯიმშერ მათგან ამბავი იკითხა, და უთხრეს: ნადირთა სიმრავლე მრავალი არის ამა მთათაზედა, და ამხანაგებიც იქა გვეყვანან; უბძანა ჯიმშერ: წამიძეღვით წინა, და მანადირეთ და საბოძვარს მრავალს მოგცემო. უსმინეს მათ კაცთა, და აღვიდეს მთასა მას მაღალსა, მათ კაცთ ამხანაგნიც მუნვე მოვიდეს ოქროთა შეკაზმულნი, მრავალი ნადირი შეეპყრათ, და დაიდვეს ნადიმი და მხიარულად შეექცეოდეს, თურმე ეს ოქროთ აკაზმულნი კაცნი დევთა ხელმწიფის ხუსრუჯანის ყმანი იყვნეს ო მისის ბრძანებით მოსრულ იყვნეს, მაცთურობა და თილისმა იცოდეს, წარმოვლენილნი სადალატოთა, მოსრულნი, მის ღამესა მრავალი სასმელები სვეს, დაითვრნეს და ძილად დაწვეს. მათ კაცთა თილისმით და გრძნებით დააძინეს. ხელმწიფისა ძე ჯიმშერ შეკრეს თილისმითა მათ კაცთა, და სადა დევთა მეფე ხუსრუჯან იყო, მუნ მიიყვანეს მძინარე, მან უბძანა: მისი მძიმითა ბორკილითა, და ყოვლითა შესაწუხებლისა საკვრელითა შეკრვა და დაჭედა. წარიყვანეს საპყრობილესა, ღრმასა და ბნელსა მას შინა პატიმარ ჰყვეს, ამავე მთასა ზედა რა ჯიმშერ შეიპყრეს.

დილასა ადრე მივიდეს, მერაბ დახოული ძილი ეგონათ, რა ხანი გავიდა, მივიდეს და ნახეს ჯიმშერ, ველარ პოვეს ვინცა გარეშემო სწოლოდეს იგინიც. გრძნებითა ჯერეთ რეტად

იყვნეს, მათ ამბავი ჰკითხეს? და ვერა უთხრეს რა. გამოვიდეს სწრაფად და შესხდეს ცხენთა მალთა. და გარეშემო მრავალი მთადა და მინდორი მოიარეს, ველარა გაიგესრა, და შეიქცეს შინვე, შეიმოსეს შავითა და იყვნეს მგლოვიარენი. დღეთა მრავალთა ამას შინა გამოხდა წელიწადი შვიდი, და იყო ძნელსა შეწუხებასა ჯიმშერ ასეთსა, რომე თუცა საჭურველი, ანუ ხელი ეშვა თავსა თვისა ცოცხალსა არ იმყოფებდა, დღესა ერთსა ნახა ქალი შესრული, მის ქალაქისა, დალალი. ნახა მან დალალმან ხელმწიფის შვილი ჯიმშერ მწარესა ტყვეობასა შინა შეწუხებული, და დაღონებული. ძნელად მოეწონა ჯიმშერ, და ჰკითხა ამბავი თავისა თვისისა. მან ყოველივე უნაკლულოდ უამბო, წარვიდა ესე დალალი და მის ხელმწიფის დედოფალთან მივიდა, რომელი იგი იყო დედოფალი ჩინეთისა მეფისა ქალი ქეთევან. უამბო მან დალალმან დედოფალსა ჯიმშერისა ტყვეობა, და შეწუხება, და დილარის ხელმწიფის შვილობა, მათგან გრძნებითა დაჭერა, და ბორკილითა დაჭედა მისი. რა ესე გაიგონა დედოფალმან შეწუხდა, და მისის სხნისათვის ღონეს რასმე ეძებდა, და ჰყვანდა ამა დევსა ქეთევან დედოფალთან შვილი ერთი, ქალი, ესეთი მშვენიერი, რომე გაბადრული მთარე მასთან ცას ვერ გაანათებდა, უყვარდა დიდდ დედოფალი ქეთევან, და მიბძანდა ხუსრუჯან ხელმწიფესთანა, მოეგება წინა, ხელი გამოართო, დიდად სიყვარულით მიიყვანა და ტახტსა დაისვა.

მოახსენა დედოფალმან: მაქვს მცირე სიტყვა, და ვიაჯ წყალობასა თქვენსა, რათა ისმინოთ მონახსენი ჩემი, ბძანა ხელმწიფემან: ესეთსა რასა სათხოვარსა მიბძანებ, რომ არ აღგისრულოვო? მოახსენა ვითა იგ დიდისა ხელმწიფისა დილარის შვილი ჯიმშერ, რომელ დაგიჰირავს და ტყვეთა გყავს, დამდე პატივი, შეიწყალე და გაუშვი. უბძანა ხელმწიფემან: არა დათმობს თვისსა დაჭერასა და აუგსა, და თუ დასთმობს მიპატივებიაო. მოახსენა დედოფალმან: ვინათგან ეგეთისა უსწოროსა ხელმწიფისა დილარის ყმა კაცი და უსწორო ფალავანი აუშ-

ვით, და მივსცეთ ჩვენი განმანათლებული როდენ ქალი ცოლად. უბრძანა ხუსრუჯან ხელმწიფემან: თუცა დააჯერებ ჯიმშერს დია მიმიცემიაო. გაგზავნეს დალალი და უამბო ყოველივე ბძანება მათი, მაშინ იამა ჯიმშერს, გაიცინნა და ეგრე რქვა დალალსა: თუ ვითა ეგეთი შეწყალება ჩემზედა იქნება, ნება დამირთავს, ბძანება მათი აღსრულდესო, მოვიდა დალალი და ჯიმშერის ნაუბარი და ნებისა დართვა ყოველივე მოახსენა, გაგზავნეს დევნი, დალეწეს ბორკილები, და გამოიყვანეს ჯიმშედ, მოუვიდა დედოფლისაგან სახელმწიფო შესამოსელი, უცხო და კეკელა, აწვიეს აბანოსა შინა, ვითა იაბნა და გამოვიდა, და შეიმოსა ტანსა, გაუძღვნენ წინა და შეიყვანეს დევთა მეფესთანა, და დედოფალს ქეთევანთანა, მოეგებნეს ორნივე წინა და ზომისაგან მეტად გაჰკვირდენ მისსა მშვენიერებასა, და სიჭაბუკესა ჰასაკისა მისისა, შეიქმნა სიხარული და განცხრომა. აწვიეს მრავალნი ფალავანნი დევნი და მათნი ცოლნი, და ლაშქარი და მისცეს ჯიმშერს როდენ ქალი.

მაგრამ ყოველთა მათი ჭვრეტა და ნახვა ახარებდა, თვალი და გული მათზედა ჰქონდათ, ვითა მიესმა ამბავი ესე როდენ ქალსა, დაუძძიდა დიდად და შეწუხდა, იწყო ტირილი, და შეწუხება, და იტყოდა: ესე ვითა მიყვეს ან მამამ და ან დედამ! რომ ერთს გამოუცდელს ტყვეს მიძცესო? ჰქონდა მას როდენ ქალსა ციხე მაგარი, და შეუვალი, და იყოფებოდა მას შინა, დაჰყვა ბუმბერაზნი და დევნი მრავალნი გმირნი, და გოლიათნი, მიესმა ქეთევან დედოფალსა, როდენ ქალის შეწუხება და ტირილი, წამობძანდა და ნახა ქალი თვისი მტირალი, და ცრემლიანი, უთხრა ასულსა თვისსა დედოფალმან: ვითა შვილო ჩემო, უკეთუ ესე ესმას ხელმწიფესა, მამასა შენსა წყენისაგან უქკუოდ გახდესის და დიდათაც შეწუხდებოა, ვითა არის ეს რომე, შენ სტირი დაზრუნვასა შინა ხარ და იგი უსწოროსა ხელმწიფის შვილი გმირი, და გოლიათი არის, ესეთი, რომე მისთანა შვენიერი ფალავანნი კაცისა თვალსა არ უნახავს, და შენ მას სწუნობ, ვითა ესე სიტყვა დაასრულა, აღ-

გა დედოფალი და მეფესთან წამობძანდა. მერმე როდენ ქალმა ქალაქთა უფროსი მოსწივა უკანა, და ეგრე მოახსენა დედოფალსა: ვითა მე ციხე მაქვს და ბუმბერაზნი ბევრნი მყვანან, და მე გამოუცდელს და ტყვედ ნამყოფს ქმარს არ შევირთავ, და ნურცა მიბძანებთო! მიბძანდა დედოფალი, და შვილის ნაუბარი ყოველივე უამბო ხუსრუჯან ხელმწიფესა. უხმო ჯიმშერს, და ერთი თავისი ხელთ ნაჭერი უცხო და მძიმე ლახტი მისცა, მრავალჯერ დიდსა ბრძოლასა შინა დაცდილი, ერთი ხმალი, ჯაჭვი, მუზარადი, შუბი, გურზი და ერთი გველშაპის ზურგის ტყავის საგდებელი, და თვისის ქალის ნათქვამი პასუხი, ყველა უამბო.

ჩემსა ქალსა ფალავნები ჰყავს, თავისი, იმათ უნდა შეება, და იგინი დააჯერო, და მერმე ესე, რომ თუ უომრად შეირთავ აქედამ ის ქალი შენს ქვეყანაში აღარ წამოგყვება და თუ ფალავნებს მოერევი და აჯობებ, შენს ცოლს სადაც გეპრიანება იქ წაიყვანო. მოახსენა ჯიმშერ: დიად კარგათ და მართებულად ბძანებთ. ეგ მეც ვიცი, გამოუცდელს კაცს ქალი მართლად გულს არ დააჯერებსო, და არც უომრად იქმნებისო, თუ ათასიცა ფალავანი ჰყავს, სანამ ყველას არ შევებმი, არ იქნებისო. დაასკვნეს ხვალისად ომი. ერთი მახმურ დევი იყო, ყოველთა პირველად მპრძოლი, იგი განვიდის მოედანსა პირველად, და შეების, ვითა გათენდა, მოკაზმეს მოედანი, წაპოდგეს ზედა მებუკე მდებდაფენი: ავიდეს მალალთა სასახლისა ბანთა ზედა თვით ხუსრუჯან. იგი მეფე, დევთა და დედოფალი ჩინთა ხელმწიფისა ქალი ქეთევან და მრავალი გმირთა და გოლიათთა ცოლები დევთა და შვილები, და მოქალაქენი. ხმა იყო დიდი, და მრავალი სული ტიროდა და ახვეწებდა, ეკონათ სიკვდილი ჯიმშერისა. და თვით დედოფალი ტიროდა და მოქალაქენი, და ვითა გავიდა მოედანსა შინა, დევი დახვდა, უწინვე მოსული იყო, შემოუვლეს ერთმანერთს ნაფარდი, და შეუზახნეს, და შეუტივეს ერთმანერთს, მოუხდა დევი და შუბი შემოალეწნა, მაგრამ ვერა ავნო, და ვერც აბჯარი გაუკვე-

თა, მერმე ჯიმშერ ღვთისა სახელი ახსენა, და მერმე თავისის მამის დილარის შვილობა, მოუხდა, დევსა და კინენი შეუყარა, აზიდა მახმურ დევსა და აილო მთის ოდენი დევი, მალლად და შეჭყივლა მეფესა: ეჰა, დევთა მეფეო, გაიკითხე ესე შენი მახმურ დევი, თუ ვითარი ჭაბუკი ვარო! დაჰკრა ქვეყანასა და მუნვე დაანარცხა, და ფიცხლავ სულთაგან დაიცალა. იამათ ყოველთა ჯიმშერის მშვიდობით დარჩენა, მაგრამ დევთა მეფესა და დევთა ეწყინათ დევის სიკვდილი, და ეგრე ბძანა ხუსრუჯან: მე ვიცი, ამას გამოცდა არ უნდა, იგი ჩემი ასული ფალავანთა დევთა ამოაწყვეტინებსო.

შეასხეს ჯიმშერს ქება და გარდააყრიდეს ოქროსა და გვარსა, მეორესა დღესა მოკაზმეს მოედანი, და დაბძანდა მეფე ხვასროჯან და დაისხნა ბუმბერაზნი, და ფალავანნი მრავალნი, აბძანდა დედოფალი ქეთევან, და დაისხნა დევთა ცოლები, დაიდევს ნადიმი, მოდგეს მოქალაქენი, ჰკრეს ბუკსა და დაბდაფსა, შეიქნა ზმა და გამოვიდა ბუმბერაზი დევთაგან, რომელსა ერქვა ეჟვან დევი. ეგრე რქვა: გვანდა წინანდელსა დევსა, ვითამცა ბედითი ვინმე ყოფილიყო, აქათ გავიდა ჯიმშერ, შემოუვლეს ნავარდი, ერთმანერთსა შუბებში შეალეწეს, მერე ისრეთ იბრძოლეს, და მას უკან ლახტებით, მაშინ გაიყვანა შორს ჯიმშერმა ცხენი, და შეჭყივლა მეფეს ხუსრუჯანს: ეჰა, ხელმწიფევე! აჰა, ლახტი შენი, და ნახე ფალავანნი შენნი, ჰკრა თავსა ლახტი, ესეთი ხმა გამოხდა, ვითა ცის ქება, დევი უნაგირში ჩაქულიტა და ცხენს ზურგი მოსტეხა, და ორივ მიწასთან გაასწორა, იამათ ყოველთა ჯიმშერის მშვიდობით დარჩენა და იტყოდენ ყოველი ფალავანი: დევნი არა არს ჭაბუკი ჯიმშერისებრი პირსა ყოველისა ქვეყანისასა, მაგრამ დევთა მეფეს და დევთა დიდად ეწყინათ, და დაუძიმდათ, მას ღამესა წავიდა ჯიმშერ სადგომსა და განისვენებდა, მაშინ მოიხმო ქალმან აბერ დევი, იტყოდენ: ამა აბერ დევისასა არა ყოფილა დევი ამისებრი არცა ქაჯმაჯი დევი, არცა ჯინბაჯინ,

არცა ჯუნფიშა დევი, ყოველთ უფროსად და ფალავანად ამას იტყოდენ, და ეგრე უთხრა:

მამა ჩემი ხუსრუჯან თავსა ჩემსა ამისთვის გაბრალებდა, რომელ შენი იმედი დიდი ჰქონდა და მეც შენის იმედით ცალკე ციხე მოვიგონე. და ახლა ერთმან დატყვევებულმან კაცმან, როგორ უნდა წამიყვანოს აქადამე, თქვენი ფალავანობა და სახელი აღიხოცების, აბერ დევმა ეგრე მოახსენა: მას მნათობსა ქალსა, თუ გეპრიანება მოვჰკლავ, და თავსა მისსა მოგართვამ, თუ გინებს დავიჭერ და ცოცხალს მოგართმევ და თუ გინდა დავიჭერ და ამოდენასა ვსცემ, რომ ნუ მამკლამ ჭაღარ ვიბრძვიო. ეგრე უბძანა როდენ ქალმან! მაგ სამში რომელსაც უზამ კარგი იქნებაო, ვითა გათენდა, მოკაზმეს მეიდანნი, დაბძანდა დევთა მეფე ხუსრუჯან, დენნი ფალავანნი მრავალნი, დედოფალი და დევთა დედაწულნი და მოქალაქენი, წამოდგეს მებუკე მეღაბაფენი, და შეიქნა ხმა, იტყოდეს ამ დევისასა ესრეთ არა დაბადებულ არს ქვეყანასა ზედა მებრძოლი ამისიო! და ტიროდეს ჯიმშერის სიკუდილისათვის. ვითა გამოვიდა იგი აბერ დევი საომრისა იარაღითა, ესრეთ საშინელი იყო, კაცი თვალს ვერ გაუმართევდა, შავსა რკინისა მთასა ემსგავსებოდა, თვალნი ინით ნაღებსა უგვანდეს, შვილის გულაზისოდენი ლახტი წელთა ეპყრა, სამნი პირ ბასრი ხმალნი წელთა ერტყა, მუზარადი დიდი გუმბათის ოდენი, შუბი დიდთა ძელთა უმსხოსი, ისარი ქარქაშში ეწყო, მალალს მთასავით ყვიროდა და ეგრე იტყოდა:

შავ-ბედო, აწ გამოდი და გუშინდელი დევთ სისხლი გაზღვევინოო! აქათ ჯიმშერ შეეკაზმა ჯაკვითა, და ხუსრუჯანის მუზარადი, რომელ არ განიკვეთებოდა იგი თავსა დაიდგა, მის ვეშაპისა საგდებელი წელთა დაიკიდა, მისი საშინელი ლახტი წელთა ჩაირჭო, რომელ ხუსრუჯან ხელმწიფის გარდა ვერავინ აიღებდა, იგი ხელთა დაიჭირა, და გამოვიდა იგიცა მოედანსა შინა. შეუტივეს ერთმანერთსა საშინლითა შეტყევებითა, ძგერება მათი გვანდა ორთა დიდთა გორათა ძგერებასა, და აბჯარ-

თა ზედა ცემა ჰგვანდა ცისა ქებასა, უქვრეტდეს მეფე დედოფალი და ქალაქი იქით მხრისაკენ, როდენ ქალი უქვრეტდა, იყო შიში დიდი და შეშფოთება საშინელი, მრავალთ ფალავანთ დევთ და უყვითლდათ პირები, დაიყვნენ შეწუხებულნი, ძნელად ეტყოდა იგი ხუსრუჯან მეფე დევთა ბუმბერაზთა მისთა, ჩემგან კიდევ დევს ვერავინ ებრძვისო, ამაზედ გაიყვანა ჯიმშერ ცხენი, მოუხდა, უკრა ხმალი ცხენსა და თავი გაუგდებინა, ზე ქვეითად აბერ დევი ჯიმშერს შორს უკუდგა, აბერს სხვა ცხენი მოჰგვარეს, მასცა ხმალი უკრა და თავი გაუგდებინა, სალამომდინ იბძოლეს, ზე სილამემან გაჰყარა მოეწონათ ყოველთა დევთა, და დიდებულთა ჯიმშერის ომი. იტყოდეს ყოველნი ჯიმშერის დიდსა ქებასა, დევი ციხეში ნაღვლიანად წავიდა და დაწვა. ჯიმშერს ვითა ენება ეგრეთ განისვენა, მეორესა დღესა გამოვიდნენ ყოველნი მქვრეტელნი, თავის ადგილს დადგეს, წამოდგეს ზედა მებუკე მედაბდაფენი, გამოვიდნენ ორნივე მემუქარენი, შემოუვლეს ნავარდი ერთმანერთსა; და შეუტივის.

თავმან აქვენმან და ზენარმან ლუთისამან არცა წინასა ომსა გვანდა და არცავის ეგეთი ომი უნახავს, იბრძოლეს ცხრა ჟამამდინ, ბუკისა და დაბდაფის ცემისაგან ყურთა ხმა არ იყო. გაიყვანა ცხენი ჯიმშერ და ხუსრუჯანის ლახტი შეუმალლა, თავს დაკრვას უპირებდა, დევმან თავსა ფარი დაიფარა, დაჰკრა ფარი, დაუმტერივა, მუზარაღზედ ჩაჰოუსხლტა, და ცხენის თავი დაუნაყა, ჩამოვარდა დევი, ჯიმშერ უკუეგა და დალამდა, და სილამემან გაჰყარნა. მივიდა დევი ციხეში, ქალს აყვედრა, შენის გულისათვის გულისად ვერა ვჰკრამ ხოლმეო. ხვალე ნახე თუ რა მოვაწიო მას ზედა! ვითა გათენდა, მოვიდეს ყოველნი მქვრეტელნი და დარიგდეს თავ თავისსა ადგილსა, წამოდგეს ზედა მებუკე მედაბდაფენი, რა მზე მალლად გუმბათსა ცისასა გამოვიდა, გამოვიდა აბერ დევი, და აქეთ გავიდა ჯიმშერ, შემოუვლეს ერთმანერთს ნავარდი. აბერ დევმან აგინა ჯიმშერს ზე ეგრე უთხრა: შენ სრულისა მეფისა მოწონებული

სიძე ხარ, შენ ავ გვარო, და აესა ეტლსა ზედა შობილო, ორი
დღე მისთვის შეგინახეო, აწ. მათგან ფარვანი ამილია, ახლავე
მიწასთან გაგასწორებო. მერე ჯიმშერ უბრძანა: მე მალლისა
ხელმწიფის შვილი ვარ, ზე შენ ცუდი ზე საძაგელი ბილწი. დე-
ვი ხარ, ავ გვარიც შენა ხარ ზე ავის თესლისაცაო.

შეწევნითა ლუთ-სათა მის მალლისა ხელმწიფისა ავად ხე-
ნებას ამავე წამსავ შეგანანებო! მოუხდა აბერ დევი და ლახტი
შეუმალლა, ჯიმშერ თავსა ფარი დაიფარა, დევმან ფარი დაუმ-
სხვრივა, მუზარადმან დაისხლტუნა ზე ცხენის თავსა მოუხვედ-
რა ზე სრულად დაუნაყა. ჯიმშერ დაქვეითდა, აბერ დევიც
გარდახლტა. მიუხდნენ ქვეითნი. ერთმანერთს ზე ვითა მჭედელი
გრდემლს ეგრეთ იცემებოდენ. ერთი მეორისაგან ზე მეხის ქე-
ხისაგან უფრო საშინელი ხმა ისმოდა, რა ლახტების ცემისა-
გან დაილანენ, ლახტები წელში ჩაირჭვეს და ხელ და ხელ
ერთმანერთს მისცვიდნენ. მათი ჯახება დიდთა კლდეთა ჯა-
ხებასა ჰგვანდა! ეგრე უბრძანა ხუსრუჯან თვისთა ფალავანთა:
ვითა აბერ დევის ხელ ზე ხელ მოჭიდარი არც დევი, არც კა-
ცი ქვეყანაზედ არ დაბადებულა, ზე არც დაიბადებისო, თუმცა
მესთანისა მთასა ხელი მოჰკრას, მასცა ანაზლად დააქცევსო.
ერკინენ ერთმანერთსა მედგრად გულმესისხლედ, სახელოვანსა
ჯაჭვებსა ვითა დამპალსა სამოსელსა ერთმანერთს ახვედეს!
დევთა მეფესა და სრულად ფალავანთა ზომისა მეტად მოსწონ-
დათ ჯიმშერის ომი. იყო ბუკისა და დაბდაფის ცემა ზე შეწუ-
ხება დევთაგან აბერ დევისათვის, ზე სხვათა მჭვრეტელთაგან
ჯიმშერისათვის. ამაზედან ჯიმშერ წყალობის მომცემელის
ლუთისა სახელი ახსენა და თავისის მამის დილარისა, მოუხდა
დევსა, ერთი ხელი ბარკალსა ჩაავლო, და ერთი კისერსა და
მთისოდენი დევი ძალად აილო და მიწასა ზედა მედგრად და-
სცა, ესრეთ, რომელ იგი ადგილი სრულად შეიძრა, და მრავალთა
მკარდალთა კაცთა სული განუტევეს. იქით დევთა მე-
ფე აიჭრა, ზე ჩქარათ, ზე ცხენი ითხოვა დევის საშველად,
ჯიმშერ მუზარადისა ჯაჭვი წააკეცა ზე პირ აღმასის ორპირის

ხანჯლით თავი ტანისაგან განაშორა. დევმან ესეთი სისხლის ღვარი გაუშვა — ხუთს დიდს დოლაბს დააბრუნებდა. რა ვერ მიუსწრო ხელმწიფემან, დევის სიკვდილი დიდად ეწყინა, მაგრამ გამარჯვება მიულოცა და თავს ოქრო და გვარი გარდააყარეს.

მას ღამეს განისვენა ჯიმშერ. რა ესეთი ჯიმშერის ქება მოისმინა ამირან დარეჯანის ძემან, ეგრე უთხრა სეფედავლესა მზისქაბუკსა: ქება დიდი გვიანბო რაიბ დაბადმან, მაგრამ ეს ჯიმშერ ყველაზედ ნამეტნავი ფალავანი ყოფილა. ამისთვის, რომელ მცირე ყმა ჯერეთ ხოსრო ხაზართა მეფეს დაუტყვევებია, მერე დევთა ხელმწიფეს, რა ტყვეობილამ გამოსულა, ცხენისა და იარაღის ხმარება არავისაგან უსწავლია, ამითანა სახელოვანს ფალავნებს მორეგია, უცხო და სახელოვანი გოლიათი ფალავანი ყოფილაო. სეფე დავლემ ეგრე უთხრა: კაცისაგან დაუჯერებელი და გასაკვირველი საქმე არის ჯიმშერის ქებაო! მერე რაიბ დაბადმან მოახსენა: ამისი შვილი არ მოკლა ქაბუკი და მზექაბუკიც შეიბნენო, და იმათი საქმე სხვასა კარში არის დაწერილი და იქილამ მოგხსენდებათ. უბრძანეს ამირან და სეფედავლემ იგივე ამბავი გვითხარო. მოახსენა რაიბ დაბადმან: მერე მის აბერ დევის სიკვდილს უკან უბრძანა დევთა და ბუმბერაზთა ქალმან: თქვენგან მაქვს იმედი, უნდა ციხე გავამაგროთ და არ შემოაუშვათ. მოახსენეს: რაცა ჩვენგან გაეწყობა ვეცდებით, მაგრამ მისი მეტრძოლი არცა დევია და არცა კაცი, რომელ გვასმია ამირან დარეჯანისა კიდე, რომელმან დევთა მსახელებელი ხაზარან მოკლა, ცალის ხელის წამოვლებით. სხვას შეხედვა არ ძალ უძოთ ქვეყანასა ზედა, და ვითა გათენდა, შეეკაზმა საქვეითოთა აბჯრითა, ჯიმშერ მივიდა და ციხის სიხლოვესა შესტყორცნა ერთსა ციხისა ბურჯსა საგდებელი და გარდააცვა, მერე თავსა ფარი დაიდვა და კისკასად ზედ გასლვა მოინდომა, დასცეს ქვა მრავალი, განა ვერა ავნეს-რა.

ვითა გავიდა ციხისა წვერსა, დევნი მუნვე იყვნეს. ამოიწოდა პირ-ბასრი ხმალი და ხოცნა და ამოსწყვიტა, მოეგებნეს ორნი დევნი წინა. ლახტი შესტყორცა და ორივე მიწასთან გა-

ასწორა. მიაწია ციხისა კართა, შესტყორცა ლახტი და შეღე-
წა კარი ბასრისა ფოლადისა, რკინისა ეგოდენი დაიქცა. ოთხი
ცხენოსანი კაცი შიგ შევიდა ერთათ, რამაც დევმან ის მოინა-
ხეს, გარდაიხვეწნეს, ერთი ბროლის კოშკი იღვა, იგი რაოდენ
ქალი ორმოცის პირ-მთვარის მხეველით მასშიგან იყო, ხელი
ჰკრა კარსა. კარი გაიღო, მზისაგან უბრწყინვალესი ქალი დახ-
ვდა, გვერდთ დაუჯდა და პირსა მზიანსა აკოცა, და ეგრე უთ-
ხრა: ზენარმან ღვთისამან შენს სილამაზეს უფროსიცა კრძალვა
მართებდა. მასვე წამს მეფემან დედოფალი და დიდებულნი
ღვენი გაგზავნეს, ჯიმშერ ჩამოიყვანეს. დედოფალმან რაოდენ
ქალი ჩამოიყვანა. თავმან თქვენმან მასვე დღეს ქორწილი უყ-
ვეს, ერთი ყმა და ერთი ქალი მათ არა ჯობნიდა. და მერმე
უხმო მეფემან დიდებულთა. მეფემან ორმოცი დღე ლხინი,
სმა, მეჯლიში და განსვენება ჰყო, გაცემა და სიხარული, ამაში
გამოხდა თვე ექვსი. დღესა ერთსა ჯიმშერ დაღრეჯით იჯდა
ნადიმსა ზედა. უძანა დევთა მეფემან: რისათვის დაგიღრე-
ჯიაო? მოახსენა ჯიმშერ: მაღალო ხელმწიფეო! შე ექვსი თვე
არის, რომ ლხინსა და შექცევაში ვარ, და ყმათა ჩემთა არა
ვიცი, მიუგო ხვასროჯან და უთხრა: თუმცა უწინ გვბძანა ამ-
ბავს მოვალეობინებდი. მოაყვანიან გრძნეული ერთი, შავნი მცი-
რენი ლართნი ტანსა ეცვენეს, უბძანა: დღეს უნდა ჯიმშერის
ქალაქში შეხვიდეთ. მან მოახსენა: ხვალ აქ ამბავი მოგარ-
თეთაო.

მიიღო ჯიმშერ საწერელი და ქალალდი, მერაბს და ჯულს
წიგნი მისწერა ესრეთ: მამისა ჩემისა მსგავსად, მერაბსა და ჯულს
დიდებულთა პატივითა ტკბილად მოგიკითხავთ და სიყვარუ-
ლით გაილერსებ. ვიცი ამბავსა ჩემსა იკითხავთ, რა იგი კაცნი
ჩემთან მოვიდეს და ღვინო ვსვით. მძინარისათვის თილისმა რა-
მე შეემზადათ, შემიკრეს ხელი და დევთა მეფესა ხუსროჯანთან
მიმიყვანეს. მან ეკრე კრძალვითა მეციხოვანთა შემავედრა. თუ-
ცა ხელი მეშოვნა. შევაკვდებოდი. მაგრამ საკვირველითა მძიმი-
თა საკრველითა ვიყავ შეკრული შვიდს წელიწადს. მერმე და-

ღალმან მნახა და დედოფალს ქეთევანს მოახსენა: ხელმწიფის შვილი ჰყავს ტყვეთაო!

რადგან იკიც დიდის ხელმწიფის შვილი იყო, შეეცებრალდი, ხელმწიფესთან მიშუამავლა, ამიშვეს, ქალი მიბოძეს თავისი, ამ ქალმა ჩემი ქრმობა შორს დაიჭირა, რომ გამოუტყდელს კაცს ქმრათ არ შევირთავო. მერე ხოსროჯან მიბოძა ყოველი თავისი საომარი იარაღი. პირველსა ომსა შინა იგი მიხმეს დევი შუბითა მოვჰკალ. მეორესა დღესა ეჟვან დევი ლახტითა ჩავლენწე უნაგირსა შიგან. მესამესა დღესა მთისაგან უღიდესი აბერ დევი შემომება, სამს დღეს ვებრძოლე, იარაღი ყველა დავლენწე. მერმე რკენით დავეც და თავი ტანისაგან განვაშორე. დევთა ციხე ავიღე, იგი პირ-მთვარე, რაოდენ ქალი გამოვიყვანე და ცოლად შევირთევე. ეს ექვსი თვე არის ლხინსა და განსვენებაში ვარ. ამდონი ხანი არის თქვენი არა ვიცირა, რა ესე წიგნი წაიკითხოთ, ყოველივე ჩემი ბძანებული აღასრულეთ. დაეკაზმენით კარვითა მოფენილობითა, ცხენ-იარაღითა, ქორითა, ავაზითა, ყოვლის სანადიროს შესაქცევებითა, სპილენძის ჭურჭლითა, ბუკითა და დაბდაფითა, ვითა ხელმწიფეთა წესი არის. ეგრეთ წამოდით, დიდი ხელმწიფე არის, ამასთან დიდი გამოჩინება უნდა, ლაშქარნი სრულიად თან იახლენით. რა ეს წიგნი მას გრძნეულს მისცეს, გაფრინდა ვითა ისარი, მასვე დღეს ორის თვის სავალი განვლო, მივიდა ქალაქსა ჯიმშერისასა, იხილა რა სასახლე და ციხე ყველას შავი ემოსათ და ყველანი ძნელად დადრეჯილნი იყვნეს, მივიდა და ერთსა კაცსა ვისმე უთხრა: მერაბ და ჯუღ მიჩვენეო. აფიცა მან კაცმან, მითხარ თუ რა იციო? და არ უთხრა: მერაბ და ჯული ორნივე ფლასით საბნელოში ისხდნენ. ესე წიგნი თანა მოჰყვა. მოვიდეს და მოახსენეს ზანგის მოსვლა და წიგნის მოტანა. მათ ეგონათ ვითა მტერთა დაუმართებიათო.

ერთი კაცი გამოუგზავნეს და ამბავი იკითხეს. მან ზანგმა ეგრე უთხრა: წიგნი მაქვს თქვენის ხელმწიფის ჯიმშერისაო და დიდი სასიხარულო ამბავი ვიცო, თვით მიმიყვანეთ, რა მერაბ

და ჯულ ესე ამბავი მოისმინა, ზე აიჭერენ და ზანგთან მივიდენ, მუხლს ეხვეოდენ და სისხლის ცრემლით ტიროდენ, გამოუღეს წიგნი, წაიკითხეს და მრავალი იტირეს, შეექნათ დიდი სიხარული და განცხრომა, შემოაკრბეს დიდებულნი და მცირედნი, შექნეს სიხარული და განცხრომა, ფლასი ზე გარდაიხიეს და ძოწეული შეიმოსეს, ჯიმშერის ნაბძანებისა მზადება დაიწყეს, მისწერეს წიგნი ჯიმშერს. მონანი სამეფოსა თქვენი-სანი მერაბ და ჯულ კეთლისა თქვენი ამბის სმენისათვის, თუ ბძანათ მკვდარნი დავსცოცხლდით. თუმცა თქვენ ჯაჭვითა შეკრულნი იყვენით, ჩვენცა ძნელსა მწუხარებასა და ჯურღმულსა შინა ვიყავით, და ახლა, ღვთის მადლობის მიმცემელნა, ჩვენცა აღრე გიახლებით. ესე წიგნი მას გრძნეულსა მისცეს და მეორესავე დღესა მიაართვა ჯიმშერს, მათის მშვიდობით მყოფობისათვის დიდათ გაიხარა. ჯიმშერის ბძანებული აღასრულეს და სამოცი ათასის კაცით წავიდეს და წინ კაცი გაგზავნეს, ვითა მიეახლნეს, წინ ჯიმშერ მიეგება. სამისა დღისა სავალსა, რა მერაბ და ჯულ ჯიმშერ დაინახეს, ცხენილამ გარდაიჭრენ და ცვივით პირი მიწათა გააერთეს, ადგეს და ეგრე მიეგებნეს. რა ჯიმშერმა მერაბ და ჯულ დაინახა ქვევითნი მიმავალნი, იგიცა გარდახდა, ვითა მამასა, ეგრე მიეგება, დაცვივდენ და ფერხთა ეხვეოდენ, ჯიმშერ პარსა აკოცებდა, და მოიკითხა სიყვარულით, მერე დევთა დიდებულნი და იგინი ერთმანერთს მოემშვიდნებოდეს. მერე დევთა მეფე ხუსრუჯან მობძანდა, მას მიეგებნენ, მერაბმა და ჯულმა თაყვანი სცეს, და მოემშვიდნებოდეს.

მობძანდეს სადგომსა და დიდად პატივისცა მერაბს და ქულს. და ვითა დასხდენ ყოველთა დევთა, ფალავანთა თავსა მერაბ დასვეს, თავის მხარეთა და მეორეს მხარეს ჯიმშერისაკენ ქულ დასვეს ჩრდილელი. შემოვიდნენ დიდებულნი, დასხდენ ორი ათასი ცალკერძ და ორი ათასი ცალკერძ, და სხვანი თავადნიცა. შეიქნა ლხინი და მეჯლიში ეგეთი, კვლავ არ ქმნილი იყო. სამს დღეს ეს გარიგება იყო. მეორესა დღესა შეკა-

დრა მერაბისა და ქულის პირით: ვითა მალალო ხელმწიფეო, განისვენეთ მონისა კარავთა და დაიმდაბლეთ თავი და თვით ქეთევან დედოფალი დაჰპატიჟა თავისის პირით, დაეწივნეს ყოველნი მასთან დიდებულნი, მოკაზმეს მოედანი, და დადგეს კარავნი, რომ კაცისაგან მისი ქება არ ითქმის, ცალკერძ დაბძანდა ტახტსა ზედა დევთა მეფე, სახელმწიფოსა ქეთავან დედოფალი, და მისი პირ-მთვარე ასული, და ყოველი დიდებულნი იყვნეს ლხინში, და მეჯლიშში კაცისა თვალსა არ უნახავს, იმდერდეს მგოსანნი და მოშაითნი და იტყოდინან ჯიმშერის ქებასა, მერმე უძღვნა მეფესა და დედოფალსა ორასი ოქროთ შეკაზმული ცხენი, ბედაური, ათი ათასი სტავრა და ხათაისა ფარჩა ურიცხვი, ორი გვირგვინი, ფასის თქმა არ შეიძლება, ღამესა შინა ვითა დღე ნათობდა. მერე დევთა ფალავანთა და დიდებულთა და მხევალთა უძღვნა მრავალი, რომ ანგარიში არ აიღებოდა, და წაბძანდნენ მადრიელნი, ევრეთვე მეფისა სავარდესა შინა ლხინობდეს. მერმე გამოეთხოვა ჯიმშერ და მოსცა დევთა მეფემან კერული, და უკერული, თვალ-მარგალიტი ხუთასი აქლემი, ათასი ჯორი, სამასი ოქროთ შეკაზმული ცხენი, და ხუთასი შესამოსელი. ევრეთვე მერაბს და ქოულს. გამოესალმან დედოფალი ასულსა თვისსა ცრემლითა, ჯიმშერს შეაფედრა და დალოცა, გამოჰყვა მეფე სამისა დღისა სავალსა, გამოესალმა იგიცა, წავედით ჯიმშერის ქალაქში ნადირთა სრვითა, და ვითა მივეწურენით ქალაქად, წინა მოგვეკებნეს ყოველნი დიდითა სიხარულითა, ჰკოცნიდნენ, ფერხთა ეხვეოდნენ, აყრიდნენ ღრამსა და ღრაჰკანსა, შეიქნა სიხარული მისსა სამეფოსა, რომელ კაცის ენისაგან არ ითქმის, ერთსა თვესა ქორწილი იყო, სიხარული და გაცემა, ვინცა დევთა დიდებულნი ახლდნენ, მრავალი უბოძა და გაისტუმრა მომადრიელებულნი, და იყო სიხარული და განსვენება მრავალი, და მიეცა ძე ერთი, მშვენიერი ნაყოფი, რა ერთისა წლისა შეიქნა, მნახავთაგან გასაკვირვებელი იყო, არცა მამასა ჰგვანდა და არცა სხვასა ვისმე. მისთანა საკვირველი კაცის თვალისაგან არა ნა-

ხულა-რა. ამაზედან დასწეულდა ჯიმშერ და მოკვდა. ესეთი ტირილი, გლოვა და შეწუხება იყო, რომ კაცი შესცთებოდა. იგლოვდა რაოდენ დედოფალი, მერაბ და ქოულ იგლეჯდენ თმასა და წვერსა, დაიპეს სამოსელი და დიდი გლოვა იყო წლამდისინ, და მას შვენერსა ნაყოფსა დაუწყეს ზრდა მერაბ და ქოულ, და დასდვეს სახელად ჯიმშედვე, მამისა თვისისა სახელი, რომლისა შემდგომად არ მოკლა ჭაბუკათაც უწოდდენ.

აქა დასრულდა კარი ჯიმშერ დილარის შვილისა. დაუსრულებელმცა არს სუფევა მეფობისა თქვენისა ჟამთა მკავალთა ამინ.

კარა მეთაქმეტი.

ჯიმშერის შვილის არმოკლა მზე-ჭაბუკის ამბავი.

სმენდინ მეფეთ მეფეო, ცხონდინ უკუნისამდე, აღიდნეს ღმერთმან მოყვარენი თქენნი, და არცხინოს ორგულთა თქვენთა. ოდეს ესე ჯიმშერ შეიქნა შვიდისა წლისა, ნადირობა უყვარდა მეტად, სადაცა ანუ ლოში ანუ ჯიხვი ნახის, მან ცოტამან ყაპან ვითა კატა ეგრე მოკლის! და არცა ვის ასმია ძე მისეგრ უმშვენიერესი და უტურფესი. რა მოიწიფა და თხუთმეტის წლისა შეიქნა, უხმო მერაბს და ქოულს და დიდებულთა უპირველესთა და რქვა: ცოტათა ხანთა მომინდა სხვათა ქვეყანისა ნახვა და სიარული, მათათა და ბართა, თავისა ჩემისა გამოცდა და ქალთა უმშვენიერესისა შოვნა. გმირთა და გოლიათთა ბძოლა და მათი ოძი. თქვენ ტახტი ესე ჩემი მნებაეს კარგათ შემინახოთ. მერაბ, ქოულ და დიდებულთა ესე ჰკადრეს: ჩვენ სამის სახელმწიფოს კაცი გახლავართ, დაჯერებულვართ თქვენსა ჭაბუკობასა. უბძანა ჯიმშერ: თქვენ რომ დასჯერებულ ხართ, მეც უნდა დაჯერებულ ვიყოვო, თქვენის თავის საქმე აღარ გახსოვდენ, მერაბ ჭაბუკობისა ჟამსა რაოდონი ოძი გარდაგიხდა, ქოულ-

საცა ეგრევე უქნია. არ დავიშლი, ზენარმან ლეთისამან, და ნურც თქვენ დამიშლით, თვარა დიდათ მეწყინებისო. შეშინდეს, ველარც დედამ და ველარც იმათ დაუშალეს, თავისის მამის იარაღი, რაც იყო დევთა მეფისა ხოსროჯანისეული, ისინი ყველა თან წაიღო. ერთი თავისი ყმა, ბებურ მურადისძე თან წაიყვანა, კარგი ჭაბუკი, ერთი მეჯინი^{ზე} და ერთი შიკრიკი, შეკაზმული ოქროს სარტყლითა, ეყვანებითა და ჯავარითა და სამოსითა ოქროსათა მოკაზმული. ესე შიკრიკი ფრინველისაგან უმაღლე იყო, დაყარნა დედა და დიდებულნი თვალ-ცრემლიანი.

და წავიდა თვით დრამისა სამეფოსა, ერთი თოვლიანი მთა ნახა, გაუკვირდა და ეგრე სთქვა: ჰაერი ზაფხული არის და ეს სიცივე რიღასი არისო? შეძარტა მას მთასა და აღვირდა ზედა, ესეთი ყინვა გამოუშვა, რომ არ ითქმის კაცის ენით. შეშინდა ბებურ და მათან მყოფნი კაცნი და ეკრე მოახსენა: აღარ ძალ-გვიძს სიარული, აღარც ცხენსა და აღარც ჩვენაო. გადახდა ჯიმშერ და იათი ცხენები თავისს ცხენს გამოაბა და თითონ წინ გაუძღვა და ასე აიყვანა. მივიდა ადგილსა ერთსა ლერწამიანსა და ჩალოანსა, ტა იყო დიდი, ვეშაპი იყო შავი და საზარელი, მის ტბისა პატრონი თურმე ის იყო და თოვლიც თილისმით მისგან იყო. რა ნახა მან ვეშაპმან, შეიღვლარქნა და შემოუტოვა, აქედამ ჯიმშერ შეუტოვა, ისარი ამოიღო შესტყორცა, თავში ჰკრა და ლაში მიწასა დაუბა და ფრთამდინ დაასვა, ეწწოვა მას ვეშაპსა და ზედ შემოვარდა, ამან ჰკრა ხმალი და წმინდათ შუა გაჰკვეთა და ხმალი მიწასა შიგან გამოავლო. ასეთი სიხლის ღვარი გაუშვა, რომ კაცი შავ გაცურდებოდა, და იგივე თოვლი და ყინვა მაშინვე განქარდა, ასეთი სიცივე შეიქნა, რომ უფროსი აღარ იქნებოდა. თურმე მის ვეშაპისაგან იყო იგი საშინელი სიცივე. წავედით და სამი დღე ვიარეთ. ავედით მთასა ზედა უზომოდ მაღალსა და ვითა მის მთიდან გარდავიხედეთ, ვნახეთ შვიდისა დღისა სავალი სულ კარვითა და ჯარით გარდავსებულ იყო, თითონ პურის ჭამად

დაბძანდა და შიკრიკს უბძანა: წადი და იგი ლაშქარნი ვინ არიან შეიტყვეო. შიკრიკი ეგზეტ სწრაფათ წავიდა, რომ არაბული ცხენი მასთან არ გაოჩნდებოდა. რა მივიდა მათში, იხილეს მათ უფროსთა კაცთა, მოეგებნეს და უსალმეს. და ცნეს ეს შათირი ან დიდისა ხელმწიფისა არის, და ან კარგის ქაბუკისა ვისიმე, რა მისი საკვირველი ოქროთ აკაზმულობა იხილეს.

ჰკითხეს, ვინა ხარ და ან რა საქმე გაქვსო? მან შიკრიკმა ეგრე უთხრა: პატრონისა ჩემისა საქმე არა ითქმის, თუ თითონ არ გიბრძანებსთო. მე მნებავს, რომ თქვენი ამბავი მითხრათ, რომ ჩემს პატრონს მივართოვო. უთხრეს: ჩვენი ამბავი რაღა გითხრათ. რაც აქ კაცი ვართ შეიდი ამდონი ვიყვენით, და ერთმან მხეცმან აგვწყვიტაო, ვინც მოვრჩით ავიყარენით და აქ მოვედით. თორმეტის დღის სავალი აქეთ მხარეს არის მოახრებული და თორმეტისა დღის სავალი ყოველს მხარეს მოახრებული. ჩვენ თურქეთის ქვეყანის კაცი ვართ და ღმერთსა ანას ვევედრებით, რომ ერთი ან ხელმწიფე და ან ფალავანი გამოჩნდეს ვინმე, რომ ან იგი მხეცი მოკლას და ან ჩვენ აგყაროს და წაგვასხას სადმეო, ამ თვალ უწუდომსა ადგილსა ვართ გამოსულნიო. ვითა ესე სიტყვა უთხრეს, წავიდა, შიცილად ჰკადრა ყოველი, რაცა სმენოდა მათგან. ამაზედ შესხდენ ორმოცი ცხენოსანი და წამოვდეს ჯიმშერის სანახავად, მოვიდეს და დასხდომა უბძანა, ვინა ხართ და ან რა მიზეზისათვის გადმოხვეწილხართო. მნებავს ყოველივე მიაშოთო. მეჩემ მათ კაცთა ჰკადრეს გაღანამცა ყოველივე შევჰკადროთ მეფობასა თქვენსა, ვინაითგან აქა მობრძანებულხართ. ბძენეთ და ხალხსა და დედაწულში მობძანდით. და მუნ მოგახსენონ ყოველივე. მასვე წამსა წავედით, მათ კაცთა ოთხი ცხენოსანი გაგზავნეს, და დამზადება დაავედრეს. მანამ მივიდოდით, მათ კაცთა ყოველივე შეეკაზმათ. ტახტი დაედგათ სახელმწიფო, ორასი ოქროს ჯოხიანი კაცი წინ მოგვეგებნეს, დაცვიდენ და ჯიმშერს თაყვანი სცეს. შებძანდა და ტახტსა ზედან დაბძანდა. მოიღეს

სუფრა და სანუკვარი მრ.ვალი. ვინცა მათთანა ღირსნი იყვნენ მუნ დასხდენ, და ლხინი ნახესა სანამ ენებათ. უბძანა აბა მითხარით მის მხეცუსა ამბავიო? ამაზედ ზე აღგა ერთი დიდებულთავანი, რომელსა სახელად ერქვა ომარ, და ეგრე მოახსენა:

ცხონდი მეფეო უკუნისამდე, მის მხეცისა მხილველი აღარავინ იპოვება, ეჭოსა ვსმე ერთი დიდი ლაშქარი შეეყარა და მხეცი წინ შეხეჩოდა, სულ ასე დაენტქა, რომ ერთი კაცი მიწის ნპრალში მოარჩომილიყო და იქადამ თურმე სჭვრეტდა, მისგან გვასმია, სიდადით ს მი სპილოს ოდენი არის, თავი ორი აქვს, და პირადამე ცეცხლი გამოდის, თუმცა მთასა ესროლოს, წ მს ვ დასწვავს, რქა აქვს ერთი, ათი მწყურთა, რასაც შეუყურის ყველას იღებს, ფეხის ქანგები სისხლის მღვრელი აქვსო, თითო ქანგი ს მ-ს.მი წყურთა აქვსო, თვალნი სისხლიანი აქვს და კბილნი ვითა ბასრი, რკინა შექება, მა'ცა ადვილად გამოიცოხნის, ესეთისა სიმყრალისა სუნი უდის, რომე კაცი თუ ერთსა მილონსა მიუდგა, უთუოდ ცხენილამ ჩამოვარდების, თუ მისა ნავალსა ნახავ, სადაც ფეხი დაუდგამს, თითო მწყურთა მიწა ჩაუღრეკია. უბძანა ჯიმშერ: ეგე მხეცისაგან არც ერთი არ ეგების, ყველა ტყუილი მგონია. ვითა გათენდა, უბძანა ჯიმშერ, წ მომყევით ვინცა კარგი ცხენოსანნი ხართ. ხუთასი კაცი ასეთსა ტაიქსა გასხდეს, ფრინველი ვერ მოეწეოდათ. მათს ქვეყანამდის თხუთმეტი დღე ვიარეო, მივედით, ვნახეთ ქვეყანა, სამოთხის მ გავსი, რომელ წყალი, ხეხილი, ბალახი და ქალაქი და სოფელი დიდი და შვენიერი, მაგრამ გაეოხრა მხეცსა მას. მათ კაცთა ბუნებური ღვინო მოიღეს, მისა უკეთესს ვერას ნახავდა, ერთსა მის მხეცისა საწოლსა ალაგსა შევხვდით, სამისა კალოს ოდენი ალაგი სჭეროდა. ასეთი სიმყრალისა სუნი იდგა, კაცი შებნდებოდა. ეგრე ბძანა ჯიმშერ: აბა სიმყრალისა სუნსა მეცა ვემოწმები, და სხვა ამბავი რაცა თქვეს, ტყუილი მგონია. მოახსენეს მათ თურქისტანელთა დიდებულთა:

ცხონდი მეფეო უკუნისამდე, ესე დიდი კეკელა ქვეყანა

მის მხეცისაგან არის მოოხრებული. წავედით, ახლოს ყოფილიყო დიდრონი კოშკები, ძირითურთ აღმოეფხვრა, ვნახეთ ნავალი კვალი, სადაც ფეხი დაედგა, ერთი მწყურთა მიწა ედრიკა, წავედეთ მის სამეფოსა, ქელსა ჰკითხა: სად არს სამყოფი მის მხეცისაო? მოახსენეს: აქათგან წარვალს გზა ოთხი ფარსანგი; ეგრე ჰკადრეს მათ კაცთა: ზენაარსა ღვთისასა, სადაცა იგი მხეცი არს, იქ ნუ მიგვყვანო. ჯიმშერ ეგრე უბძანა: თქვენ ესე ქენით, თვალითა მიჩვენეთ და თქვენ არ წაგიტნო. უსმინეს და ერთა კაცი ასე ტაიქსა ზედა შესვეს, რომ ფრინველი ვერ მოსწვდებოდა. წარუძღვა და თავისი კაცი წაიყვანა და იგინი მუნ დაყაჩნა. ვითა განვლო ერთა ფარსანგი, იკითხა სად იმყოფებაო. მოახსენა: ეს არის მისი სამყოფიო და არა უწყი რა იქნაო! ამ თქმაზედ ნახა იგი მხეცი და გაათრინა იგი ცხენი. შეხედა ფალავანმან, ზე ადგა ნამძინაყევი, ვითა მთა ჰანდრის ოდენი ენა წამოეგდო, და იზმორებოდა, დიდათ საზარო იყო, რა ნახა მხეცმან, თავსა არ შეიღვ, ფალავანმა ცხენი გაუქენა, რა ახლოს მივიდა, ასეთი სუნი გამოუშვა სიმყრალისა, კანალამ ცხენილამ ჩამოვარდა. მაშინვე ცხენილამ ჩამოხდა, პირი მიწასა გააერთა და ღმერთს შეავედრა და ამირან დაჯგუნის ძის სისწრაფე და გაქირების გულნი ითხოვა ოამოცის წლის ჰასაკისა. ადგა ქარი და მისი სიმყრალე მასვე პირს ეცა, გამოილო ჯირითი, რომელ ცხენზედ ეკა, შესტყორცა და თვალი გაუხვრიტა, ორი წყურთა ტვინში ჩასვა, მოიკრა ტოტი, ხე მოსტეხა და პირი შავ დარჩა. ასეთი საშინელი იგრგვინვა, და ესეთი ცეცხლი გამოუშვა, რომ თუმცა მოხვედროდა, წამსავე თან დაიწოდა. თავსა გარდივლო ორი ალაჯი მინდორი, გარდაწვა რა, კომლა განქარდა. ისარი შესტყორცა, ძირს ჩამოვარდა, ვითა ქვითკირსა კედელსა, ეგრეთ ვერ აენო. მეორე შესტყორცა, ძირს ჩამოვარდა და მრავალი ზედ შეაღეწა. მშვილდი დაადლო და მეორე ჯირითი გამოილო, შესტყორცა და იგიცა ძირს ჩამოვარდა, დასცა. მხეცმან ფეხი შემოსტყორცა და ცხენის ორივე ბეჭები დაუმსხვრივა და შიგან გაა-

ავლო, ცხენი დაეცა, მძიმეთ შექურვილი ფალავანი მეტის სიმურალოსაგან დაბნდა, სანამდისინ დაბნედილი იყო, თვალთახელი უკუ ივლო, ზე აიჭრა, შეხედა მხეცსა, მეორე თვალიც სისხლით ავსოდა, და დიდის საზარელის ხმით გრგვინავდა, მიუხდა ფალავანი, ხმალი ამოიწოდა, ღლიასა ჰკრა და ვადამდის დაასო, მხეცმან ტოტი წაშოატანა, ხმალი შიგ გაუშვა, უკუ ხტა, გამოიღო ხმალი, პირში ჩაიდვა და კევივით გამოცოხნა და გამოყარა. ფალავანმა მეთის ხუსრუჯანის ლახტი აიღო, მიუხდა და შვიდი ჰკრა და ვერ შეძრა, მერვე ჰკრა, იქუხა და წაიქცა და ალაგი დიდათ შეიძრა, ეგეთი სისხლის ღვარი გაუშვა, რომ ხუთს დოლაბს დააბრუნებდა. ლახტი და ჯაჭვი მუნვე დაავლო და იწყო სიარული. რა ერთი ფარსანგი გზა განვლო, დაიღალა და დაჯდა, სამი ალაჯი კიდევ სხვა ჰქონდა. გასავლელი, მისი ყმა ბებურ მურადისძე და შიკრიკი წამოსულიყვნენ და სამი ალაჯი გამოევლოთ, მოვიდეს, ნახეს, გარდახდეს, მუხლსა აკოცეს, წყალი მოართვეს, ხელი და პირი დააბანინეს, და ხილი და ღვინო იამა. უბძანა რა ქნეს მათ კაცთაო?

მოახსენეს: რა თქვენთან ნამყოფი კაცი მოვიდა, და მის მხეცის ამბავი მოიტანა, თავმან თქვენმან, ასე გარდიხვეწნეს, რომ გზა და კვალი ვეღარ გავიღეთ. უბძანა ბებურს წადი და ის კაცი მოიყვანე აქაო. წავიდა ბებურ, კაცი მოაგროვა და მოიყვანა, მოვიდეს ფალავანთანა და ფერხთა ეხვეოდეს, ჰკადრეს: მაღალო ხელმწიფეო, ვინაითგან ფალავნობითა თქვენიითა იგი საშინელი და უსამართლო მხეცი მოკვდა, რომე მოუგონებელი იყო კაცისაგან ამირანის კიდე. იმისი რქა კარგი არის, ტყავი იგრის მსგავსი აქვს, საკმარისი არის თუ ბძანოთ, ბრამან იწვეთოს, თვალი აეხილება, ქონიც წამალი არის. უბძანა: თქვენ წადით, ყოველნი ჩემი ფოლადი ჯირითის პირი არის, ის არ გასტეხოთ, აქ მომიტანეთ, სხვა რაც გინდა ისი ქენითო. წავიდეს ეს ხუთასი კაცი, ორი დღე დაყვეს, აღარ გამოჩნდნენ. უბრძანა შიკრიკს: წარვედ, შეიტყვე ისი ჩვენი ლაშქარი რა იქნენო? წავიდა იგი შიკრიკი და ქარისაგან უმაღ

მოვიდა, ეგრე მოახსენა: ხელმწიფეო! ჩვენნი ლაშქარნი, თუ ბძანო, ვითამც ცოცხალს ეგრეთ იბრძვიანო! თავმან თქვენმან ბეწვი ვერ წაუღრეკიათ, ვერც დაუძრავთ, ვერც გადმოუბრუნებიათ და ვერც ტყავი გაუჭრიათ. წაბძანდა ფალავანი, ცოტასა ხანსა მათსა ყოფასა უყურა, მერე ლახტი აიღო, ერთი დაჰკრა, რქა მოსტეხა, თავის ძვალი ჩაამტვრია, ფოლადის პირი ამოიღო, ხანჯლით გვერდი შეუხია, სამგან მუცელი. ხუთასი კაცი ზედ მიხვია, თითონ სადგომსა წამობძანდა. სალამოდის დაჰყვეს, ქონი ამოიღეს, ტყავი გახადეს, ნალველი წამოიღეს. მას ლამეს მასვე ქალაქისა სიახლესა ვიყავით, კარვები დასცეს, მოიღეს ღვინო და სანუკვარი, და მგოსნები იტყოდენ ჯიმშერის ქებასა და მის მხეცისაგან დახსნასა. გაგზავნეს მათ კაცთა დედაწულთათანა მახარობილო, ჰქონდათ სიხარული და შვება. რა დილა გათენდა, მოვიდეს მის ქვეყნის დიდებულნი და ყოველი ქალაქის კრებული და მოახსენეს:

ცხონდი მეფეო უკუნისამდე, მოუალი იყო, რაც თქვენ საქმე ჰქენით, ამას ვჰკადრებთ მეფობასა თქვენსა, მკლავითა შენითა ვართ ნასყიდნი, რასაც გვიბძანებთ, იგიცა ვქნათო. წაყვანასა ჩვენსა ბძანებთ, თუ აქედამ გვიმსახურებთ, მონებისა თქვენისა მოსურნე, და ბძანებისა მორჩილნი გახლავართო. უბძანა ჯიმშერ: ჩემგან არც ერთი არა ქნილა რა, ვინაითგან თქვენ შეგიწყალათ ღმერთმან და იგი თქვენი მახარო მოკვდა. ეს ალაგი მას ქვეყანასა სჯობს, აქავე დადექით და აქედამ მემსახურენითო. რა ეს ესმათ, დაცვიოდენ და თაყვანი სცეს. ამა ამბის მახარობელიც გაგზავნეს, ეს ამბავი მის მხეცის სიკვდილისაგან უფრო იამათ, მოიყვანნეს დედაწულნი მათნი და დაეშენნ მუნვე. მუნებური ყველა გააგო და წამოიყვანა ორასი გამორჩეული კაცი, მისწერა დედასა და მერაბს და ქაულს წიგნი თვისისა მშვიდობისა, ქვეყანის დაჭირვა და ადრე მიხლვის ამბავი, მათაც იამათ და წიგნი მოეწერათ. ერთი წიგნი მზისჰაბუკისა მოსლოდათ და აქ გამოეგზავნათ, რომელ დიდათ გაუკვირდა ჯიმშერისა, რომელსა შინა წერილ იყო ესრეთ:

„ახალსა ფალავანსა, უსწოროსა ქაბუკსა, შორით გეზიარებით და დიდის სიყვარულით მოგიკითხავთ, ძმა თქვენი ფალავანი მზე-ქაბუკი, სიკეთე თქვენი მესმის და დიდათ მიხარის, რადგან ბიძა თქვენი ხოსრო და თქვენ ვერა გარიგებულხართ, ბიძა თქვენი გარდაიცვალა და დღეს სრულიად ხაზარეთი და სხვა მრავალი ქვეყანა მე მიჰირავეს, რადგან შენ-ს მამულის კიდევანი ხარ, მოძძანდი, შენს მამულს ეპატრონე. ჩვენ ორნივე სიყვარულით ვიყვნეთ, ისრე სჯობსო“. გაუკვირდა ესე წიგნი მზე-ქაბუკისაგან და კიდევ იამა. გულითა რომ დაეპატიჟნა, ქვეყანასაც ეპატრონე და შენი საყვარელი დაცა ნახეო. ის მზე-ქაბუკის კაცი დედოფალს გაებრუნებინა და თავისის შვილის ჯიმშერის სხვაგან წასვლა მიეწერა, და ესე შეეთვალა: „თუ მშვიდობით მოვა, თქვენი ხილვა მასცა უნებსო“. წავედით და ერთსა მაღალსა წვერსა წავადექით. ერთი დიდი მდინარე ვიხილეთ და მუნ ორნი ლაშქარნი იდგეს ერთი გაღმით და ერთი გამოღმით. რა მივეახლენით გამოღმართსა ლაშქარსა და ვნახეთ, ესენი სულ დაძრვილნი მოქარავენნი იყვნენ, მოგვეგებნენ და ჯიმშერის ცხენის ფეხსა ეხვეოდნენ, და ჰკოცნიდნენ და ტირილისაგან ენასა ძლივ გამოაგებდეს. ეგრე ჰკადრეს:

სახელოვანო და უსწოროვ ხელმწიფევ, საფალავნოდ ნაქმარო, გვიხსენ იმა მესისხლეთა არაბთაგანო, აწე მოგახსენოთ ჩვენი საქმე, რაც მათგან წაგვეკიდაო. ჩვენ მოქარავენნი ჩრდილოსა მპყრობელის მაღლისა ხელმწიფისა ვართ და შვიდი წელიწადია ინდოეთს სავაჭროთა ვართ, დიდის ლარითა განმდიდრებულნი მოვდიოდით, რა ეცნათ ამა არაბთა, მოსულიყვნეს და მაღვით თავსა დაგვესხნეს, და რაცა ჩვენი ძალა შეგვეწიოთხი დღე და ღამე ვიბრძოლეთ, ჩვენც მრავალი კაცი დაუხოცეთ. ბოლოს ჟამს გაგვტეხეს და გვიონვარეს და ვინცა გადავრჩით დაძრვილნი და ფეხ-შიშველნი ვართ. ერთის დღის სავალს გავლა არ ძალგვიძს, ოთხი ჩვენოდენი დახოცეს, ესოდენი განძი წაიღეს, რომ ექვსი დღე არის ჩვენს ალაფს იყოფდნენ და ორი წილი გასაყოფი აქვსთ, და ვართ აქა სიკვდი-

ლისა მონატრენი. ამა სიტყვასა ზედან ჯიმშერ ცხენილამ გარდახდა და ერთსა თავისა კაცსა თურქსა უბძანა: შენ წადი და ვინცა მათი უფროსი იყოს, მასთან მიდი და უთხარ ჩემ მაგიერ, ვითა ჩემი საქმე კი არ იყო, მაგრამ ამა ქარავანსა თქვენგან დაცრვცილსა შევხვდი, მე შემომჩივლეს და ამისთვის მე თქვენ მოგახსენე, მე დიდის ხელმწიფის შვილის-შვილი ვარ, პატივი დამდევით და ამა ქარავანსა თავისი წანართმევი ისევ მიეცით და მეცა პატივ-ცემული წამგზავნეთ. რა ესე ფალანჯისა კაცი წავიდა, ნახა კარავი კარავსა ზედა დაბმული, თორმეტი ათასი დარჩეულნი ჯაჭვითა შეკაზმულნი არაბნი ახლდენ, ოთხმოცი ოქროს ჯოხიანი კაცი თავს ადგნენ. სამნი მათნი პატრონი დიდსა კარავსა შინა ოქროს სელებზედა ისხდენ, ერთი შუა კაცად იყო, ერთი წვეროსანი და ერთი უწვერო. მათი უმშვენიერესი არა ინახოდა რა, ჯაჭვები ტანზედ ეცვათ. და მუზარადები მუხლზედ ეწყობთ. ცხენსა და კაცსა ყველასა ჯაჭვები ემოსათ. ათი ბუმბერაზი აქეთ და ათი იქით უსხდათ. მიიყვანეს ეს ჯიმშერის კაცი და მათთვის თაყვანი აცემინეს. რა მან კაცმან თავისის პატრონის ამბავი უამბო და დასასრულ დიდათ გაიცინნეს და ეგრე თქვეს.

ჩვენ არცა დილარი, არცა ხაზარეთი, არცა ჯიმშერ ამბადაც არ გვასმია, და ჩვენი ამბავი და სახელი ყოველსა ქვეყანასა განფენილანო და შიშითა ჩვენითა ყოველი ქვეყანა ძრწის, მაგისტანა კარგი კაცი თუ იყო ჩვენს კარზედ უნდა მოსულიყო, და ჩვენცა თავისს საფერს პატივს უზამდით, მისართმევს მივართმევდით, თუნდა თითონ დაეჭირა და თუნდა იმათთვის მიეცა. ვინაითგან თავისის მამისა და პაპის სახელი უთქვამს და თავისი თავიცა აუმაღლებია და სულ მიცემა უთქვამს, და მკვახე საუბარი, ვეჭობ ჩვენსა ხილვასა ზედა შეინანოს, და ეგეცა ქარავნის მსგავსად შეიქნასო. მოვიდა იგი კაცი და იგი შემოთვლილობა მოართვა. ჯიმშერ შეკაზმული იყო, შუბი აიღო, მუზარადი დაირქვა და ცხენსა შეჯდა. ერთსა სხვასა კაცსა უბძანა: წადი და მათ კაცთა უფროსი ნახე, უთხარ ჩემ მაგიერ:

რა ესე მკვახე საუბარი გითქომსთ, დაეკაზმენით და ყოველი კაცი ცხენსა შესხედით და ნახეთ თქვენზედ რა მოიწიოსო. მან კაცმან ეგრე მოახსენა: ჩვენ იმათი ომი არ ძალ გვაქვს, ისინი თორმეტი ათასი კაცი არიან, სულ ჯაჭვებით შემოსილნი, ამას ბძანებ ყოველს კაცს პირით ცეცხლი სდიო და იგი სამნი პატრონი მათნი ეგეთნი არიან, რომ უკეთესნი არ მინახვანანო. უბძანა ჯიმშერ: შნ გუშინიან და შეშინებულსაცა ჰგევახო. რა ესე კაცი მივიდა და ჯიმშერის შეთვლილობა მათ მიუტანა, მათ არად გაიკვირვეს და ეგრე რქვეს: რეგვენი ვინმე ყოფილაო. ვითა გავიდა ჯიმშერ და ჩვენცა უკანა შორს მივდევდით, შეუტივა გულ-მწყრალმა და მრავალი კაცი დახოცა, და იათორაქა. ლაშქარი ერთმანერთში აირივნენ. მას დღეს ბებურმაც მრავალი მოკლა. რა შეიტყვეს მათ სამთა უფროსთა, კაცი გამოეგზავნათ და შემოეთვალათ: მაგა კაცთა დახოცა რა ჭაბუკობა გგონია, თუ კარგი ხარ ჩვენზედ მოდიო. ჯიმშერ ცხენი მიქუსლა და მათსა კარავსა მივიდა. უფროსმა ძმამან ცხენი ითხოვა, საომრად გამოვიდა. უნცროსმა და საშუალმა მოახსენეს: აცალე და ჩვენცა შეეხედეთ, თორემ მარტო შენ მაგისი ომი არ შეგიძლიანო. მან მიუგო: იგიცა ერთი კაცი არის, რაცა განგებასა გაუგია, იგი იქნასო. შეჯდა და მიუხდა. ჰკრა კინენი, ჯიმშერ აიღო, დაჰკრა ქვეყანასა და მოკლა. მეორე მოუხდა, ჰკრა ხმალი და ორად განკვეთა. მას მესამესა ძმასა ხელი მიჰყო, ზე აიღო და სანამდისინ ხელთ დაიჭირა, მერე ჩვენ მოგვაბარა, მკლავნი შეუკართო. ამაზედან შესხდენ ლაშქარნიცა და შეუტივა ჯიმშერმა და შეება, ჩვენცა შევებენით. ვხოცეთ რაცა ძალ გვედვა, მაგრამ მასთან კაცი როგორ გამოჩნდებოდა, ცხენსა და კაცსა ერთმანერთს ესროდის და ჰხოცდის, რა ესეთი ომი მინახავს. გაიქცა სრულად ლაშქარნი და ჯიმშერ მათსა კარავსა გარდახდა.

მოვიდეს იგი მოქარავნენიცა, რაცა მათ იჩემეს, ყველა უბოძა, და არაბთაც მრავალი უბოძა, მოიყვანა იგი უწვერო ძმა მათი, დარჩომილი კარავი და ლაშქარი სულ მათ უბოძა,

და ეგრე უბძანა: ზენარმან ლეთისამან მე შენის ძმების დახო-
ცვა არ მინდოდა. განა თვით მოიკლეს თავი, რომელ ჩემი
სიტყვა არ ისმინეს. დავარდა, მუხლსა აკოცა, და ესრეთ გაი-
სტუმრა მომადრიელელებული. ვითა წამოვედით, ღლესა ერთსა,
ჰკითხა მას ქარაენის უფროსსა ზავარდს, ვითა მეფე თვექენი ვინ
არს ანუ სადაური ხართო? მოახსენეს: მეფე ჩვენი თეთრ ჩრდი-
ლოეთ ეწოდების, დიდი ხელმწიფე არის, ზღვათა და ხმელთა
მპყრობელ-მქონებელი, მშვენიერი კეკელა, მზისაგან უბრწყინ-
ვალესი, ცისა მნათობნი მისგან ბრწყინვალეებასა ითხოვენ, მის-
ნი ნათხზნი თმანი ხატეთისა მეშკისა გულსა სისხლითა უვსე-
ბენ, შვენიერებითა მაჰმადიანთა სამოთხესა სძალევენ, საპატრიუ-
რობას ასწავლის. რა ესეთი ქალისა ქება გაიგონა ჯიმშერ, მი-
სისა სიყვარულისა მიჯნურობას გულშიგან იდასტურებდა, ვითა
კაკაბი მახესა გაება, ეგრე თქვა: თუმცა მთელი ქვეყანა გადა-
მეკიდოს, მისი უნახაობა ჩემგან მოუალი არის, მათ კაცთა ესო
ამბავი დიდათ დაუმაღლა და მრავალი უბოძა, მათგანი ოცდა-
ათი კაცი დაარჩივა და თან წაიტანა და სხვათა წყნარათ სია-
რული უბძანა.

წავედით ჩრდილოეთის მხრისაკენ, თუ სადმე მეკობა-
რი იყო, ჯიმშერის შიშით სულ გარდინხვეწნეს, მრავალს
აღვიღაა წავადევით კარავსა მათსა, რა მივედით ყოველი სახ-
მარი მუნ იყვეს: ანუ დაკოდლილი, ანუ სნეული იყვეს. ზოგთა
თქვან არაბნი ვიყავითო და ზოგთა თქვან თურქნიო; მოგვესმა
დილა არის ძე მოვაო, და ყოველნი მეკობარნი გარდინხვეწნენ.
ჩვენ წასლვა არ ძალ გვედვა და მისთვის დავრჩით. ვვლეთ
ორი თვე, მივედით მინდორსა თვალ გაუწდომელსა და წყალ-
სა დიდსა, რომე ნაპირი არ უჩნდა, ასეთი (ღვრიე და მყრალი
წყალი იყო, რომ ერთს მილიონს მისი სუნი სცემოდა, კაცს
დაჰბნებდა. ჰკითხა მათ ჩრდილოთ კაცთ: ესე რა მდინარე არის?
მოახსენეს: ეს ჩრდილოთ ხელმწიფისა არის, უკეთესი ყოველ-
თა მდინარეთა, რომელსა ედილი ეწოდების. ჩვენ შვიდი წელი-
არის წავსულვართ, მრავალ ჯერ კვლავ ვყოფილვართ, და ეს

მდინარე ამისთანა არ გვინახავს, არ უწყით, თუ ეს რისგან არის, და ვიდრეკით კვირა ერთი და ღონესა რასმე ვეძებდით.

ვიხილეთ შუა გულსა მდინარისასა ოთხი კაცი ნავ-ტიკისაგან მოტაცებული, ჩაღმა ჩაჰქონდა, შექნეს ჩვენდამი ძახილი: გვიშველეთო! ჯიმშერ ფარალათათ ბრძანდებოდა, ჩქარა გაიხადა და შეცურდა, მიეწია, ხელი მოჰკიდა და იწყო ცურვა, დილიდამ მოკიდებული შუალამემდინ ცურვით გამოიტანა, პური ვსქამეთ და ღვინო ვსვით, და ჰკითხა ვინა ხარო, და ანუ წყალი რატომ არის მღვრიეო? მათ მოახსენეს: ამ წყლის სათავეზედ დევი გამოჩნდა, წელიწადში ერთხელ ამღვრევს ამ წყალს, აღარც ნავი საქმობს, და აღარც ნავ-ტიკი, ზევით შეჰყვებიან, და იგი დევი წახდენს. ჩვენ მრავალნი ამხანაგნი ერთად შევიყარენით, ვდევთ ბადე და მრავალი დიდ-კბილიანი თევზი დავიჭირეთ, ჩვენთა ამხანაგთა წყალის ამღვრევა შეატყვევს, ჩვენ სიხარბემ არ დაგვაკვირვა, ისინი წავიდნენ, მორჩნენ და ჩვენ დავრჩით, ანაზღათ გვეცა ზვირთი, თოკი გაგვიწყვიტა. აღარც სარეველი გვქონდა, ოთხი დღე და ღამე ქარს მოტაცებულნი მოვდივართ, წყალში ცურვა კარგად ვიცით, მაგრამ დევის სიმყრალე ფიცხლავ მოაშთობს კაცსა. თქვენ ერთი ღვთისაგან დასაფარველ დებული ბძანდებით, თორემ აქ ცურვა არგაეწყობის. უბძანა ფალავანმა: წამიძღვით და მიმიყვანეთ მას დევსაზედა, წავგიძღვნენ იგი კაცი, უბძანა რაზომ შორს არის იგი დევისა საყოფი? ამ წყლის სათავე. ერთსა კლდესა შუა გაჰყოფს, და ისე გამოივლის, ქვაბი აქვს დიდი და მასშიგან არის. ღამე ჩავიარეთ, მრავალი ჩოლი და ტყიანია (?) ჰკითხა ახლა ხომ მივსწურვილვართო? მათ მოახსენეს: ორი ეგზომი გზა კიდევ ძესა, უბძანა ზენარმან ღვთისამან თუცა მკლავით ჩემით არ იყვნეთ ხსნილი თავებს დაგქრიდინ. ჰკადრეს მათ კაცთა: დიდათ გვეშინიან მის ბილწის წითლის დევისაგან, ამაღამ და ხვალ უთუოდ მივაღლოთ.

რა დილა გათენდა დიდი ჩალა გამოჩნდა, უბრძანა ესე ჩალა რა არის? მოახსენეს: ესე დევის სანადირო ჩალა არისო, ის

წითელი რომ არის, მისი ქვაბი არისო, ინადირებს და შევა, დევნი ახლიან მრავალნი. რა ჯიმშერ ეს გაიგონა, გაჯავრდა, ჩვენ იქავე დაგვყარნა, თითონ ცხენს შებძანდა და წავიდა, და დევისა ჩაღასა ცეცხლი მოუღდა, რა ნახა დევმან ლახტი აიღო, ორთა სხვათა დევთა ხლება უბძანა, დევმა რა სანაპიროს გადალიანებული ცეცხლი იხილა, და გულსა ცეცხლი ეკიდებოდა, თვალი მასზედ ჰქონდა, ჯიმშერ სხვაგნით გამოუჩნდა, რა დევმა შეხედა თავს ბრუ დაესხა ამისთვის, რომ მისი მსგავსი კაცი არ ოდეს გაეცადა, ეგეთი გამწარებული მიუხდა, რომ ცეცხლივით რა მიუხდა, დევმან ლახტი შეუმაღლა, ჯიმშერ ჯირითი ჰკრა და გული გაუხვრიტა, ზურგის ძვალი მოსტეხა, და შიგ გაავლო, ჰკრა დევმა ლახტი, ცხენი საგავასას მოუხვდნა, ცხენი და კაცი მიწასა გაესწორა, ჯიმშერ შეკაზმული შინათკენ წავიდა, თვალთა სისხლი მოსდიოდა და მუხლები ეკეცებოდა, ფალავანმა თვალთა ხელი უკუ იღო. შეხედა დევი წყნარად მიებატუნებოდა, მიეწია, ხმალი ჰკრა და მუნვე ჩაიკეცა, იგი ორნი დევნი უწინვე ჯიმშერის ნახვაზედ გაიქცნენ, მივიდნენ სხვათა მათ დევთა, უთხრეს რაცა დევნი იყვნენ მაშინვე გარდიხვეწნეს, ხელმწიფის შვილი წყნარად დევის სადგომისაკენ წავიდა, იქით მისთა ლაშქართა დაინახეს, მიგებნეს, ცხენისა ფერხთა ეხვეოდეს, ქება შეასხეს, და გამარჯვებასა ულოცვიდეს, შევედით მას ქვაბსა, ორმოცდა ათი სახლი იყო, სულ ოქროსა და ძვირფასის ჯავარით სავსე, მრავალი უცხო იარაღი, ჯაჭვი და ჯავშანი იყო, და ვიყავთ ერთი კვირა და განვისვენეთ, იგი განძი მათ პირველთა თურქთა უბოძა, რომელიც უცხო ღარიბი თვალ მარგალიტი იყო, იგი თავისის საცოლესათვის დაარჩია, მათ მეთევზეთა მრავალი უბოძა.

უბძანა ხმელით სჯობს წასვლა თუ ზღვითაო? მათ მოახსენეს ხმელეთთაო. უსმინეთ და წავედით, საცა მივედით მოეწონებოდათ, დიდსა პატივსა უყოფდეს, მოვინმე ვიდეს დიდებულნი და ჯიმშერმა ჩრდილისა მეუისა ამბავე ჰკითხა. მათ მოახსენეს: უსწორავ ხელმწიფევი! მეფე ჩვენი მაღალი და ძლიერი ხელმწიფეა,

მაგრა ძე არა უვის, ერთი ასული ჰყავს, დილისა ვარდისა მსგავსად აღყვავებული, მზის მსგავსად შვენიერი, მისი ბრწყინვალეობა თხუთმეტი დღისა მთვარეს ემსგავსება, თვალნი მელნისა მორცხვა, წარბნი მშვილდის მსგავსად გაზიდული, რა კაცი ნახავს ასეთი გულმაგარი კაცი არ იქნებაო, რომ არ დაბნდეს მასვე წამსა, ქალსა მამის ტახტი თავისთვის უნდა, მეფის ძმისწულისათვის, იგი ყმაწვილი ცხრის წლისა არის და მისთვის უნდა, მუდამ ბრძოლა არის, და ომი. მოვლენ შვილნი მეფეთანი მის ქალის სათხოვნელად, მას ქალს სახელად ყამარლუხ ჰქვიან, ციხე აქვს მას ქალსა, და გოლიათინიც მრავალნი ჰყვანან მოსულნი ქალისა მთხოვნელნი, და მისნი ბუმბერაზნი შეიბმიან, ზოგსა მოჰკლვენ, ზოგს გაჰცრცვიან, და ზოგს გააგდებენ. რა მან კაცმა ეს უამბო დიდად დაუბაძლა, და კარგი შესამოსელი უბოძა. ჰკადრა მან: უსწოროვ ჰაბუკო, შენი მსგავსი არცავინ მოსულა, და არცავინ მოვალსო, მას დიდებულსა კაცსა ღესამსონ ერქვა. უბძანა: წამიძელვ და წამიყვანე შენს ხელმწიფესთანაო. წაგვიძღვა იგი კაცი, და სადაც მივდიოდით მოგვეგებოდენ. წავიდა ღესამოსონ და მოეხსენებინა ჩვენი ამბავი, გამოეგზავნა ჩვენდა მოსაგებებლად ძმისწული თვისი, რომელ მის უკეთესი არა ინახებოდა რა, გარდახდა იგი ყმა ცხენისაგან, და აქეთ ჯიმშერ გარდახდა, მიეხვივნენ ერთმანეთსა და დაჰკოცნეს ვით საყვარელი ძმები, და მან ხელს აკოცა, მერმე დიდებულნი მოვიდნენ და თაყვანი სცეს და წაგვიძღვნენ წინა, და მიგვიყვანეს პალატასა მეფისასა, დაგვაყენეს, მოიღეს სანუკვარი სასმელ საჭმელი, და მოვიდეს მგოსანნი იგი, დღე და ღამე სულ ლხინით გაათავეს, მეორესა დღესა მივიდა. ჯიმშერ და ნახა დიდი იგი მეფე ჩრდილოთა ხაყან, ამირან მოეგება წინა, მოხვივა ხელი და აიყვანა, მას დღესა აქ აღარ გამოუშვა. ნადიმი დაიდევს და დიდად მოეწონათ. ყოველთა ჯიმშერ მოართვეს მრავალი შესამოსელი, მეორესა დღესა გაუგზავნა კაცი ასულსა თვისსა: შვილო! ვეძებდი შენთვის ქმარსა ყოველთა გმირთა და ფალავანთა უკეთესსა და აჰა ვპო-

ვე. არა არს ჭაბუკი ამისებრი არცა გვართა და არცა გოლიათობითა, და ესე უსწორო ხელმწიფის შვილი შეირთეო.

რა ქალმან ესე შეთვლილობა მოისმინა, დაუძძიმდა ძნელად, ატირდა და ეგრე მოახსენა მამასა და დედასა თვისსა: რა დავბადებულ ვარ ასეთი მწყალობელი ბძანებულხართ, რომ ჩემს ნებაზედ გიმყოფებივარ, თუ ასეთი ვინმე იქნების, რომ ტახტსა თქვენსა ეპატრონების, არც ომი მინდა, და არც გამოცდა და თუ სხვაგან გამათხოვებთ ასეთი ჭაბუკი რომ იყოს, სპილოს მუსტით მოერეოდეს, თვალათ მზესა სჯობდეს, გულათ მზესა, ტანათ კვიპაროხსა. მე იმას თან არ გავყვებიო უომრად, და თუ ჩემთა ფალავანთა აჯობებს და ციხესა აიღებს, მაშინ საცა უნდა წამიყვანოს, და ქმარიც არის ჩემი, თუ უნდა წამიყვანს და თუ უნდა დამატყვევოს. რა მეფემან მოისმინა ჯიმშერს შემოუთვალა: ღმერთმან იცის მე შენი გამოცდა არ მინდა, და თუ ჩემს ასულს შეირთავს და მემეშვილები ჩემსა ძმისწულსა კეთილსა უყოფ მე შენი ომი აღარ მინდა, ქალი მომიცემია თუ არა მეციხოვანთა ჭაბუკთა ომი აჩვენედ, ციხე აიღე, იმათაც აჯობე, და ქალი საცა გინდა წაიყვანეო. რა ეს შემოუთვალა დესამსონმან, მოვიდა და მოახსენა ჯიმშერს. ამან შეუთვალა: დიღო ხელმწიფეო, პირველ მადრიელ ვარ იმისთვის, რომ ესდენ წყალობა გექნათ, და თქვენი ტახტი გებოძათ, ღმერთმან ათას წელს ამყოფოს ნებასა თქვენსაზედა მეფობა თქვენი, ქალმა თავისი ქვეყანა არ გასწიროს, და მე ჩემი ქვეყანა გავსწირო, უომრათ შერთული თავის ტახტზედ მჯდომი ქალი ქმრის დიდი მაცვედრებელი იქნება და არც უომრათ ჩემი ცოლის შერთვა იქნების, თუ ათასიცა ჭაბუკი გყავსთ თუ არ შევებმი, ჯუმცა თქვენ შემრთვიდეთ მე არ შევირთავ. ეს შეთვლილობა რა მეფეს ესმა დიდათ მოეწონა, და მეორესა დღესა დაასკვენეს ომი, მოკაზმეს მოედანი, მოვიდეს მკვრეტელნი, დედოფალი და მეფე მაღალთა ბანთა ზედა აბძანდეს, დაისხეს დიდებულნი, მოვიდეს მოქალაქენი, წამოდგა მებუკე მებაზდაფე, ხმა იყო აქეთ, შეეკაზმა ჯიმშედ, დევთა მეფეს ჯაჭვთ და ზუჩი წელთა.

შეიმოსა, ოცდა ხუთი ფრთიანი ლახტი წელთა ჩაიპყრა, ცხენი და კაცი ესრეთ შეიჭურა, შავსა რკინისა მთასა გვანდა, თქვეს ყოველთა არა არს ქაბუკი ამისებრი პირსა ყოველთა ქვეყანისასაო. იქით გამოვიდა ქალისა ერთი ბუმბერაზი, სახელად ქავთარ ერქვა. ბძანება იმას ჰქონდის, რა მეომარი მოვიდის, უწინ ის გავიდის, ესრეთ წამკიდა ქავთარ, ვითარ ჩაღმართსა შიგან ღვარი, შუბი გამიწოდა, ცხენისა ყურთა ჯიმშერს მიმართა სწრაფათა, ჯიმშერმა გაიკვირვა და არცა თავს შეიღვა, ვითა მოახლოვდა შუბი მოუტანა, ჯიმშერმა მათრახი დაუკრა, და შუბი ორათ გაუკვეთა. მიჰყო ხელი უნაგირსაგან, აიყვანა, დიდხან ხელში ეჭირა, ეხვეწებოდა ქავთარ, ნუ მამკლავო, და წყნარად მიწაზედ დასვა.

ჯიმშერ მემათრახეთ უხმო და ოქროთ შეკაზმული ცხენი მოაყვანინა, მაზედ შესვა და ეგრე უთხრა: თუ გაიმარჯვა, ჩემთან წამოდი და თუ გინა ციხეში წადიო. ქავთარ ხელსა აკოცა და ციხეში წავიდა, მოეწონა ყველას ჯიმშერის ომი და სადგომს მობძანდა, რა დილა გათენდა, წამოდგნენ ხელმწიფე და დიდებულნი, მასვე წესით მებუკე მედაბაფენი, და ხმა იყო მათ შიგან, სხვა გამოვიდა ბუმბერაზი ერთი, რომელსა სახელი ერქვა ათამან, აქათ გავიდა ჯიმშერ შეჭურვილი, იგი წინა ფალავანი არათა გვანდა უკანის ფალავანსა, შემოუვლეს ნავარდი ერთმანეთს, უკრა ხმალი ჯიმშერ ცხენსა და თავი მოუკვეთა, ვითა ჩამოვარდა ათამანი, ხელი მიჰყო, და ყმასავით ორივ ხელი დაუჭირა, და უბძანა: რათ ირჯებიო! ცხენი უბოძა და იგიცა გაისტუმრა. მესამე დღეს წამოდგეს მქვრეტელნი მითვე წესითა, აქათ გავიდა ჯიმშერ შეჭურვილი, და იქილამ გამოვიდნენ ათაქიში, ჯიმშერმა ჯირითი შესტყორცა, და ათაქიშის ცხენი მწვადივით ზედ წამოავა, აქედამ შარამან გამოუხდა და ხმალი შეუმაღლა, ისიც ხელშეპყრობილი მიწასა დასცა, და უბძანა: თქვენი დახოცა მუსტითაც და მათრახით ადვილი არისო, მაგრამ არ დაგხოც. შესხა ცხენებზედ და ციხეში გაისტუმრა, და ბარამ იქ დადგა. კაცს შენისთანა ბატონი მინდაო,

ბრძანა ჩრდილითა მეფემ, ამისი სახელი ჯიმშერ არ უნდა იყოს, ამას იქით არ მოკლა ჭაბუკი უნდა იყოს, და მუნით უწოდდენ, არ მოკლა ჭაბუკს. ვითა მეოთხესა დღესა გარიგდენ მჭვრეტელნი, და წამოდგეს ზედა მეტუკე მედაბდაფენი, გამოვიდა იგი არ მოკლას ჭაბუკი, და ოთხნი ბუშბერაზნი გამოვიდნენ და მალულათ შეეებნენ, სულ ერთმანეთზედ მიაკრა, და ისინიც ცხენით ციხეში გაგზავნა, შემოვიდა გამარჯვებული. მერე გამოსცა შესამოსელი და საბოძვარი კეკელა, მას ღამეს მის ქალს მას მხევალთა უფროსი გამოეგზავნა, არ მოკლა ჭაბუკისათვის. აწ ვიცი არ არის ჭაბუკი შენებრი პირსა ყოვლისა ქვეყანისისა, და მეც ეგეთი ქმარი მინდა, ვითარ შენა ხარ, და გასრულებულ არს ჭაბუკობა შენი ყოველივე, ერთი ესე ქენ, აქა ზღვასა კუნძულსა ვეშაპი არის დიდი, და ჩვენ კერძო მომავალთა ქარაევანთა ავნებს, ნავი მოვიდა და ბელადი ჩაჯგ შიგა, და იგი მოკალ, და მაშინ განალამცა ბძანებანი შენნი აღასრულენ, მიუგო ჯიმშერ ქალთა უფროსსა. ჩემ მაგიერ ეგრე უთხარ მზესა მას უბინდოსა. სიცოცხლის მომცემელსა, რადგან თქვენ სამსახური მიბძანოთ, განალამცა არა ვყო მას მხევალთა უფროსსა, ესდენი თვალი და მარგალიტი მიართვა, წაღება ემძიმებოდა, დაეარდა, თაყვანისცა და წავიდა. რაცა ქალს ებძანა თვისთა ლაშქართა, და ჭაბუკთა უამბო. ბარამ თავსა ხელი შემოიკრა და ეგრე მოახსენა.

• თქვენ არ უწყით, ქალს თავისის მამის ტახტის ნდომა აქვს, რომელ მუხტლობასა არას ინაღვლის, თავად ნუ წახვალ, და თუ წახვიდე, მე წამიტანე, თუ მართალი იყოს მის ვეშაპის ამბავი მე შევიტყობდი, და ან მეც მოვისმენდიო, კვლავ არავის ასმია, და მუხტლობის საქმე არისო. ჯიმშერმა უბძანა: მაგას ნუ იტყვი ჩემსა მზესაო, წაუსვლელობა არ ეგების, ერთხელ შეუთვალე და როგორ მოვატყუეო, და თუ შენ წავიყვანო, ამ მიზეზსა იტყვის ჩემი ფალავანი. წაიყვანა და იმას მოაკლევინაო. აწ ნურას იტყვიო, რაი მას ქალაქს დიდი მდინარე ჩამოსდიოდა, რომ ნავით ძლივ გავიდოდა კაცი და ექვსს

მილიონს დიდს ზღვას შეერთოდა, რა გათენდა, ნავი ჩამოუტარეს, ორი გადაბმული იარაღი ჩაიწყო, ჩაჯდა, და წავიდა. ათი მენავე იჯდა, იმ დღეს სულ იარეს, რა იგი წაბძანდა, ბარამაც ორი ცხენი წაიყვანა, და ზღვის პირს სიარული დაიწყო, მერე მათ მენავეთ ნავი დააყენეს, ჰკითხა: რად დასდექითო? პატრონო ამალამ აქ ვიქნებით, და დილაზედ იმ ვეშაბთან მიგიყვანთო. ამ ზღვაში კუნძული არის და იქ არისო, არ მოკლას მართალი ეგონა, პური ბძანა და გულმართლად დაიძინა, იმ ღამეს იარაღი სულ დაჰპარეს, ნავში ჩაიწყვეს, მეორე ნავი გარდახსნეს, მას ნავს ხე ჰქონდა გამოწყობილი, გამოაბეს და თვით წავიდნენ, არ მოკლას ნავი წყლით აეფსო, რა ესე სცნა, ხელმწიფის შვილმა გაჰკრთა! და თავისი ტანისამოსი თავს გარდისხვია, და ზღვასა შეცურდა, სიდაც მოსულიყვნენ დაისწავლა, მუნით წამოვიდა. აქადამ ბარამ წყლის პირილამ დურბინით (?) უმზერა. ნახა ერთი კარგი რამ, ზღვაში მცურავი იყო, ტანთა გაიხადა, ორიც ცხენი გაატიტვლა, და წყალში შეუცურდა, რა ორი ფარსანგი განვლო, ნახა პატრონი თვისი არ მოკლა იყო, მკლავ მოღალღოდა, და თუ სთქვა: გველი მთვარისა შთანთქმასა ლამოდა! შეუძახა: ხელმწიფის შვილო, ამ ცხენს გარდააწევ, რა ხმა იცნა გათამამდა, მკლავნი ძლიერად მოუსენა, და ცხენს შეახლტა, გამოუძღვა ბარამ და საღამოს ნაპირს გამოვიდნენ, ტანთ შეიმოსა და ქალაქად წამოვიდნენ.

მერმე ჰკადრა: რადგან იმ ქალის მუხთლოობისაგან ღმერთმან დაგიხსნა, შენ ქალი აღარ დაგელევის, და იმას ნულარ შეირთავო. მაგა გვარსა ნუ მეტყვი ჩემსა მზესა, და სხვა რაც გინდა იურგეო, წასულიყვნენ იგი მენავენი, და იარაღი ქალისათვის მიერთმევნათ, და ჯიმშერის სიკვდილი და მოშთობა ეთქვათ, შექნილიყო ციხეში ბუკისა და დაბდაფის ცემა, მეფესა და მოქალაქეთ შეეტყო, ყველანი ქალისა მუხთლოობასა იტყოდის, ეგეთი უსწორო ქაბუკი ვითა მოაშთოვნა ან დიდ გვარობით არ შეეწყალა, და ან ქაბუკობითა, რომ იმისთანა

არ იყო, ყოველს ქვეყანას თვალაღობით ცისკრისა უმჯობე იყო; მრავალს აყვინებდნენ ქალსა და უძრახავდნენ, მეორესა დღესა არცა გაეშვათ კაცი, და არც არა ეთქვათ, მესამესა დღესა აიღეს მებუკეთა და მედაბდაფეთა, სული შეიქნა, ცემა და ტკრციალი მოქალაქენი იტყოდეს, თურმე მათი წესებული, ისრეთ ყოფილაო. ცხედარს საკრავით გაიმეღავენებენო, რა მეფემან და დედოფალმან დაიდასტურეს დიდათ ეწყინათ, ამასობაში გამოვიდა არ მოკლა შეკაზმური, ვინცა დაინახა ღვთისა მადლი მისცა, ქალმა რა დაინახა ეგრე თქვა: მადლი ღვთისა, რომ ის უსწოროა ჭაბუკი ჩემის ხელისაგან ცოცხალი დარჩა, მერმე იხმო მეცხოვანნი და უთხრა: თქვენცა იცით იმ ჭაბუკზედ რაც დანაშაული მაქვს, თქვენც იმას ეცადენით, რომ ის ციხე არ აიღოს, თორემ ჩემგან იმისი ხილვა არ ეგების მათ ჰკადრეს: აჰა მალლისა ხელმწიფისა ასულო, ჩვენ შენი საკარგო ოქრო იმისთვის გვიქამია, ამ დღეს მოველოდით, ანუ ჩვენი ყათლანი, და ანუ იმისი სიკვდილი იქმნების, იგი პირველნი პყრობილნი ქსბუკნი ვერას იტყოდეს, და მას დღესა აუარა ციხესა და არავინ გამოვიდა, ერთი ბურჯი შეზვერა და შემოვიდა მას ღამეს, მათ პყრობილთ ჭაბუკთ კაცი გამოეგზავნათ და შემოეთვალათ, ჩვენ სიკეთე შენი გვახსოვს, არა კაცია—ერთხელ კაცა კაცმა შეიპყრას, ის კულაცა მისდა საომრად წავიდეს. აუგია ჩვენ ერთსა ბურჯსა წაუღებთ, თქვენცა მობძანდით დილსა, შეეკაზმა საქვეითოთა აბჯრითა, და მიუხდა ციხისა ძირსა, ვით ვეფხი, შიგნითაც იყველეს მათ ჭაბუკთა, ჯიმშერის თავი პატრონათ შევიქმნათ. ამან ბურჯს საგდებელი გარდაგლო და ბურჯზედ გარდააცვა, და კისკასად ზედ შეხლტა, მრავალმა ქვა დასცა, მარა ვერა ავნორა, მისი მუზარადის ანასხლეტი მათვე ჰხოცდა, ვინცა ნახა ყოველი აწერიდა, მივიდა ნარიყალს კარს, ჰკრა ლახტი, რკინის კარი შუა გახეთქა, შიგან შევიდა, ტახტსა დაჯდა იგი მნათობი, და მასთან ორმოც-დაათი მხევალნი ახლდა, მივიდა და უბეს ხელი ამოსდვა და პირსა მზიანსა აკოცა, და ეკრე უთხრა.

ზენარმან ღვთისამან, რადგან ეგრე მნათობი გნახე და შევნიერება გაქვს, ასი ამღონი კრძალვაც გმართებდაო, დაეკონა გულისა და საყვარლად შეიტყუბნენ, მერე დედოფალი ამობძანდა, პირსა წინა მოეგება, და მოეხვია ყველას, მეფე მიბძანდა, ქება შეასხა და გამარჯვება მიულოცა. ჩამოიყვანა მასვე დღესა, ქორწილი უყვეს, ერთი ყმა და ერთი ქალი იმათად არა ჯობნილა, ორმოცი დღე ეგრეთი ქორწილი და გაცემა იყო, დააშვრეს სალაროს საქონლის ზიდვითა. მერე გამოეთხოვა და მისცა ქალი და ზითევი უკერული და კერავი, დრაჰკანი, თვალი და მარგალიტი, ხუთასი აქლემი, ათასი ჯორი, ორასი ოქროთ შეკაზმული ცხენი, ოთხასი ოქროს სატყლოსანი, მონანი და მხევალნი წამოატანნა თანა, ლაშქარნი ოცდაათი ათასი კაცი და ძმისწული თვისი, გამოაყოლა სამის დღისა სავალისა, მეფე და დედოფალი მას ღამეს თავის ასულთან ბძანდებოდენ, დილისა გაყრისათვის შექნა ქალმან ტირილი და ტიროდა, დედაცა ეტყოდა: შვილო, ჩემო, ჩვენ ვართ სატირალნი, მით, რომ უძეოთ დავრჩით, თორემ შენ ასეთმა ქაბუკმან წავიყვანა, რომ ტირილი არა გმართებსო. გამოესალმა ყოველნი და წამოვედით. მოვედით სადა იგი დევი მოეკლა, ვნახეთ განძი ურიცხვი, ავჰკიდეთ და წამოვიდეთ, ვლეთ და მივედით სადა იგი არაბნი დაეხოცა, მუნითცა მივედით, სადა იგი მხეცი მოეკლა, მოგვეგებნეს წინა და შეექნათ დიდი სიხარული, არა ეგრელა იყო ასეთი შენობა შექმნილიყო, უკეთესი აღარ ეგებოდა, მოიწონეს დიდათ და დასკვნეს, ათ დღეს ქორწილი იყო და ლხინი მუნითაც გავიდეს და იგი აბრამის ძე მახარობლად გაგზავნიდნენ; და რაოდენ დედოფალს ახარა ჯიმშერისაგან არ მოკლისაგან, ჩრდილოთ მეფის ქალის შოვნა და წარმოყვანა მრავლის ქონებითა, ესე ამბავი ზომისა მეტათ იამათ, შეიყარნის ფალავანნი, ჰკრეს ბუკსა და დაბდაფსა, თვით რაოდენ დედოფალი მერაბ ქალს-და ლაშქარნი და წავიდნენ მისაგებავად, რა მიეახლნეს, ჩამოხდეს და მიესალმნეს, თაყვანისცეს და თავსა ოქრო გადააყარეს, მობძანდა რაოდენ

დედოფალი, შვილს მოეხვია და სიხარული ატირებდა, ეგრე მოახსენა: არ მოკლამ მე ბევრი დანაშაული მაქვს თქვენთან, მაგრამ ჩემს დანაშაულს ეს ჩრდილოთ მეფის ასული გარდაიხდისო, შეიყარნენ დედოფლები და ერთმანერთს აკოცეს, შევიდეს ქალაქადა, სამოცი დღე ქორწილი იყო, რომ კაცის თვალს ეგეთი არა უხილავს, მერე ჩრდილოთა მეფისა ძესა მიაართვეს მრავალი ოქრო და ძვირფასი საქონელი, სრულად ყოველთა ლაშქართა იგი თურქთა ქალაქი მას ბარამს მისცეს სამეფოდ. იყვნეს სიხარულსა და შეებასა და ნადირობასა და განსვენებასა შინა, ამაზედ მოვიდა ხაზართა მეფისა ბუმბერაზისა ძმა აბრამზე და ჭაბუკსა წიგნი და ფეშქაში მიიღო, გამარჯვება მიულოცა, მრავალი უცხო ჯავარი წარმეცა იმ არ მოკლა ჭაბუკსა და ეგრე შეუთვალა.

ყმაწვილი კაცი ვარ და მე გაიხლები, თქვენს სანახავად, და ჩემს დის სანახავადო, თქვენ ნუ გაირჯებითო, ამაზედან აემზადა და დაარჩია ოცდაათი-ათასი კაცი და დედოფლები, წავედი და ხაზარეთს თავადი წინ უძღოდა, ვიარეთ ორი თვე, რა მზე ჭაბუკსა სამეფოს მივედიო, ყოველი წინ მოგვეგებოდნენ, თაყვანს სცემდნენ, ქებასა შეასხამდნენ, და სძღნობდნენ მრავალსა, უბძანა არ მოკლამ აბრამს ხაზრეთი აქედამ რაშთენის დღის სავალი არის? მოახსენა ოცდაათ დღეს მივალთო ვითაკილეთ ოცი დღე, ყოველი კაცი მომეგებნის და ფერხთა შეუვარდებოდეს, და იტყოდეს დიდის ხელმწიფის, დილარის შვილის შვილობასა. ვითა ვლეთ ხუთისა დღისა სავალი იგი მზე ჭაბუკსა წინა მოგება თავადნი ხაზართა მეფისა ასული და დედა მზის ჭაბუკისა, ვითა აუჩნდათ ერთმანერთი შეიქმნა ერთმანეთის მიგებება, ამისი იმას მიეგებოდეს და იმისნი ამას, თაყვანი სციან და ქება შეასხიან, რა ერთმანერთი აუჩნდათ, პირველად ჯიმშერ გარდახდა ცხენიდან, და მერმე მზე ჭაბუკი გარდახდა, მოეხვივნენ ერთმანერთსა, და ჰკოცნეს ერთმანეთსა ტკბილათ, შესხდნენ და წავიდნენ, მერე დედოფალნი შეიყარნეს, მათცა განანათლეს ქვეყანა და ტკბი-

ლათ უალერსეს ერთმანერთსა და წავიდნენ, მერე მივიდა არ მოკლა ჭაბუკი, ხოსრო ხაზართა ასულსა თანა, მოეხვია და აკოცა, უსასყიდლო გარდააფარა, და მიულოცა. გარდახდეს მას ღამეს და არავის შინა დაიდევს, და იდევს ნადიმი და განისვენეს სამსა დღესა და ღამესა, მასუკან აიყარნენ და წავიდნენ, რა მივეწურენით ხაზარეთისა ქალაქსა, დიდათ მოგვეწონა, მისი ქება არ გათავდება; მივედით სახლსა სახელმწიფოსა და განსაკვირვებელსა, მას ღამეს განისვენეს ლხინით, სმით და შექცევით, მეორესა დღესა უკეთესსა სახლსა გვაწვივეს, და უკეთესი ნადიმი დაგვიდევს, სამი ათასი კაცი იჯდა მას სახლშია, ლხინი და განცხრომა უბოძა მზეშაბუკმან ყოველთა მრავალი, და დედოფალნიცა აძლევდნენ ერთმანერთსა ძღვნობასა, მირთმევასა; და ნადიმობასა შინა იყვნეს.

მზეჭაბუკმან ეგრე თქვა: ომი ღმერთო, მწადიან ახლისა ფალავნისა, მაგრა ნუ თუ ბძანოს წასაგებელი გასდიდებიაო, არ მოკლემაც უთხრა თვისთა ყმათა ომი მწადიან მზისჭაბუკისა, მაგრამ ვინ შეგვასმინოს, თუ უთხრა აბრამს ჩემსა მზესა უთხარ: ერთსა ნადიმსა ზედა რომ ვისხდეთ, ადგა აბრამ ორნი ჭიქანი აავსო, ერთი მზეჭაბუკს მიართვა და ერთი არ მოკლას ჭაბუკსა, და მოახსენა: ლომო ლომთაო, ესე ღვინო შესვით და ბოლო იგივე არის, და ომი გინდათო. ორთავე ეგრე თქვეს, დაკლებულსა არას იტყვის ხამს თურმეო, შესვეს ღვინო და დაასვენეს ხვალისად ომი. რა შეიტყვეს დედოფალთ დიად იწყინეს, და აბრამს გაუწყრნენ, და ტირილი დაიწყეს. მაგრამ უომრობა არ აქნებოდა, მეორესა დღესა მოკაზმეს მოედანი, უცხოთა ფარჩითა, აბძანდენ დედოფალნი, ტიროდენ მწარედ, და ეხვეწებოდენ ღმერთს მათის მშვიდობით დარჩენისათვის, მოდგა ლაშქირი, გამოვიდეს მოქალაქენი, წამოდგეს ზედა მებუკე მედაბდაბენი, ორგნითვე ხმა იყო მათ ლაშქართა შინა. უძძიმდა ყოველთა, ნუ თუ მოკვდეს რომელიმეო და ან აჯობონ ერთმანერთისა გულნაკლულად შეიქნებიან. ველარავინ და-

უშალათ და გავიდნენ მოედანსა, მძიმეშ შექტურვილნი იყენეს, შემოუვლეს ერთმანერთს ნავარდი, გაიყვანეს ორმოც ორმოცი ტაიჭა, მას დღეს მშვიდობით იბრძოლეს, მოუკლა ორმოცივე მზექაბუქმან, არ მოკლამ ოცდაათი, დარჩა ჯობნა მზექაბუქსა. მას ღამეს გააყარნეს და მეორესა დღესა გამოვიდეს, მჭვრეტელნი მითვე წესითა გაიტანეს, სამოც სამოცი ტაიჭი მას დღესა მოუკლა, არ მოკლამ სამოცივე, და ორმოცდა ათი მზექაბუქმან. დარჩა ჯობნა არ მოკლას. მას ღამეს თავთავისთვის განისვენეს.

შეიქნა ცილობა, ზოგნი მას ამჯობინებდენ და ზოგნი მას. რას ვაგრძელებდენ სანამ ოთხასი ტაიჭი დაილეოდა ხან მან აჯობის და ხან მან. ნადიმსა ზედა ისხდენ და სასიტყველი შეექნათ, გაფიცდეს ორნივე, და დაასკენეს ომი ფიცხელი და წავიდენ მწყრალნი, ვითა გათენდა გამოვიდეს მჭვრეტელნი, წამოდგენენ მეტუკე, მედაბდაფენი, გამოვიდა მზექაბუქ, თეთრსა ტაიჭსა იჯდა, და ცვიდნეს პოლოტიკნი რკინანი, სატკივართა ადგილთა ესრეთ შექტურვილი იყო რკინითა, შავსა მთასა ჰგვანდა, რკინისასა და სამნი ხმალნი დაეკიდნეს. აქადამ გამოვიდა არ მოკლა ქაბუკი, რაშსა ცხენსა იჯდა, მისი ჯირითი ცხენსა ზედა ჰქონდა, დევთა მეფისა ლახტი ხელთა ეპყრა, მისივე მუზარადი თავსა ედგა, ვეშაპისა კანისა საგდებელი სარტყელსა ეკიდა, შექნეს ორთავე დიდებულთა ხმა მაღალი ტირილი, და შეიქნა ლაშქართაგან ტირილი, და შეწუხება. არ მოკლასაც სამი ხმალი ეკიდა, მათგან უშვენიერესი აღარა ინახვოდარა, შემოუვლეს ნავარდი ერთმანერთს, და შეუზახნეს საშინელითა ხმითა, შეუტივეს და პირველადვე შუბები შეალეწეს. მერე ხლმები გამოიწოდეს და გარდაალეწეს. მერმე ხელ და ხელ ირკინნეს, მერე ცხენსა შესხდენ, მზექაბუქმა ისარი უკრა ცხენსა, საშუბლეს გაუხეთქა, და კუდში გაავლო, ვინემდინ ცხენი ჩაიქცეოდა ფალავანი შორს გარდახლტა, სხვა ცხენი მოართვეს, მასცა უკრა ისარი, ფერდის ჯაჭვი გაუხეთქა და შიგ გაავლო ვითა სამოსელსა. იგიცა დაეცა და ფალავანი შორს გა-

დახლტა, შეჯდა სხვასა ცხენსა, მასცა ისარი უკრა. სამკერდული გაუხეთქა და ფრთამდინ დასო, ვითა წაიქცეოდა ფალავანი შორს გადახლტა და ჯირითი შესტყორცა, ცხენის ბეჭები დაუმსხვრივა, სამჯერ ფარაზედ გარდაბრუნდა და წაიქცა, ორნივე ქვეითად დარჩნენ, სალამოდინ ირკინენ და ვერა ქნესრა.

მერე ცხენებზედ გასხდეს, ორნივე გაიყვანა მზექაბუკმან ცხენი და ეგრე შეჰყივლა: ახალო ჯომარდო, და ახალო ფალავანო და უსწოროვ, გამიფთხილდი, თვარა რასაც ეს ჩემი ლახტი შესთანისა მთასა დავკრა ვექობ იგიცა დავამტვრიოვო! და შეუტივა გულმყარად, არ მოკლა თავსა ფარი დაიფარა და ჰკრა ფარსა და თავმან თქვენმან მეხისა ქეხასა ხმასა გვანდა, გაგვიკვირდა ყოველსა სულსა, ფარი გაუხეთქა და იგი მიჰმივ გაუტეხელი მოსრო ჯანის მუზარადი, ასე დაღეწა ვითა ხრილი, და თავსა ბრუ დაესხა და კინალამ ცხენისაგან ჩამოვარდბ. ხმა აღარ ამოიღო, გაიყვანა ცხენი, საგდებელი აიკეცა და ეგრე შემოჰკივლა: მრავალჯერ გამარჯვებულო სახელოვანო ფალავანო, კარგად გამიფთხილდი, თორემ ეს ჩემი საგდებელი თუცა დიდსა ყაფისა მთასა მოვდვა მასცა ძირიანად მოუგლეჯელს არ გაუშვებსო! მაგრამ შენ არა გკადრებ და შენს ცხენს კი არ დავარიდებო. შესტყორცა საგდებელი და მზის ჰაბუკსა თეარსა ტაიქსა თავსა გარდააცვა, და გამოზუნდა, კბილ ღრქენით არა შეიტყო მზექაბუკმან, რომ წაგვიღებსო. გარდახდა და ცხენსა ძუა შესტაცა, და ფეხი მიწას მაგრა დააბჯინა, რომელი ბიჯი ველარ წაადგმევიანა, მან ასეთი გასწია, რომ ცხენს ძუა სახსარში გამოსძვრა, კუდი მზექაბუკს შერჩა და ცხენი თავის მემათრახებთან მიათრია. მერე ჩამოცვივდნენ ოთხნივე დედოფალნი მზექაბუკისანი, არ მოკლას მოცხევიენ და არ მოკლასნი მზექაბუკს. ტირილით და ცრემლის ღვრით უთხრეს ერთმანერთსა: რად დაჰხოცოთ, ღმერთს ორნივე კარგი დაუბადებიათ? ამ სიტყვაზედ უსმინეს და გაიყარნეს.

სამსა დღესა ცალკე განისვენეს, მერმე უხმო მზექაბუკმა ყოველსა დიდებულსა და ნადიმი დაიდეს, მივიდა, არ

მოკლა და ხელს უნდოდა კოცნა, და ყველას უთხრა: მზღკა-
ბუკმა მაჯობაო. მზემან ჭაბუკმან ასე თქვა: მე ამისთვის არ მიჯო-
ბნიაო, არ მოკლამ უთხრა: როგორ არ გიჯობნია? აღარ გახ-
სოვს! სამი ცხენი ასე მომიკალი, იარალი აღარ მახმარებინეო!
მზეჭაბუკმა უთხრა: ჩემი ტაიჭი და მე ერთად მოგვიტაცეო.
არ მოკლამ უთხრა: შენ დევთა მეფისეული მუზარდი და ფა-
რი თავს დამალეწეო. მანცა კიდევ უთხრა: შენ ჩემი ცხენი მე
მემათრახებთა კუდ მოჭრილი მისათრივეო, ზენაარმან ღვთისამან
მე შენზე მეტი არა მიქნიარა და არცა ჯობნასა ვისმე ვათქმეი-
ნებ. აკოცეს ერთმანერთსა, ყოველნი ლაშქარნი და მოქალა-
ქენი სწორედ იტყოდენ.

მოახსენა რა იბ ნობადმან ამირანს და სეფე დავლეს,
ესე რაცა მოგახსენე აბრამის ძმა ბებერ ჯიმშერთან იყო, და ეს
აბრამ ვეზირს რაცა საქმე მოუხდებოდა, ჯიმშერისასა ყველას
აბრამს აცნობებდა, ის მზეჭაბუკს მოახსენებდა და ჩვენც შე-
ვიტყევით, გაყვეს ხაზარეთი ორად დილარისა წილი ნახევარი
არმოკლას ჭაბუკს მისცა, და ნახევარი თვით დაიჭირა, ესე
იყო უკლებელი მზეჭაბუკისა და დილარის შვილის შვილისა
ამბაკო, ამ ამბის სმენისათვის ამირან და სეფედავლე შემოსეს
იგი კაცი, და სხვა საბოძვარი მრავალი უბოძეს, მოახსენა მან
კაცმან: ერთი სიტყვა მაქვს კიდევ, ოდეს მოიცალოს მზეჭა-
ბუკმა და არ მოკლა. მოვიდა კაცი და მოახსენა: ღმერთო კარგი
ჭაბუკები გნახეო, მაგრამ ერთი გაკლიათო. უბძანეს რაო? მოა-
ხსენა: ოდეს ბუმბერაზი და გოლიათნი გამოჩნდენ და გამო-
ჩენილნი დევნი, მაშინ შეკრბენო ორის კუთხისაგან ყოველ-
ნი ჩინებულნი და სახელოვანი ფალავანნი, და შეიქმნა ერთმა-
ნერთის გამოცდა და ძალი, და რომელსამე ფალავნებს მრავალი
საქმე და ომები გარდაეხადნათ, მისი თქმა და რომელსამე ომა-
სა გასწორება, დაყვეს ერთი წელი ლხინში და გამოცდაში,
მრავალნი დევნი და ჭაბუკნი იყენენ და ომის მუხთლობას ამ-
ბობდენ და ძალით მას შორეულს ამჯობინებდენ. დღესა ერ-
თსა ნადიმზედ სიტყვა ჩამოვარდა, და ფალავნების უსწორობა

ამაზედან დინბაჯინ დევი იყო, რომ ათას შვიდასი ლიტრა ლახტი ერქო, ვითა ერთი სტალი ეგრე მიაჩნდათ. მან თქვა: ერთი გამოცდა მომიგონიაო, ვისაც ძალ ედვას სცნობს, მაშინ მოატანინეს რკინა, თუჯი და სპილენძი და ექვსი ათასი ლიტრა ასაწივი რკინა, და თუჯი ჩამოასხეს და გახვრიტეს წისქვილის მსგავსად და ოთხი ათასი ლიტრა რკინის კეტები გააკეთეს, რომ ვინც კარგი ფალავანი არის, ეს კეტები უნდა ჩაუყაროს, და ეს რკინა ააყუდოსთ, და ასწიოს, ყოველის ქვეყნის შუა არის, რომ ყოველის ფალავნის წასავალი მას მოხვდების.

რა შეიქმნა, ბევრი ეცადა, მაგრამ ვერავის აუწივია, და ვინც ასწივს წერილი და ბეჭედი მისი უნდა იჯდეს, განა დინბაჯინ დევის მეტსა მასცა მიწას აუცილებლადო, აბრი არაბი დანდო, ჭაბუკი ბერს ეცადნენ, მაგრას აყენებას გარდა ვერა ქნესრა, ჯიმშერ არ მოკლას მამა წავიდა, და ამანაც ის იყო შემდგომა და ამისსა მზეჭაბუკი და არ მოკლა წავიდნენ, ოდეს გაიარეს, მრავალი ომი გადახდათ, მაგრამ მათთვის ლხინი იყო, მივიდნენ და რკინას ასწივეს, და ვითა ამბრის და ინდოს აელონ, ეგრეთვე მათ ვერა რა დაამეტეს, ოდეს მივიდნენ ბძანა მზემან ჭაბუკმან: ჯიმშერ, ესე მიკვირს ამირანისა და სეფედავლესაგან, რომ იმათი მე დიდი ქება მესმია, და რომელიც უქნიათ დიდათ ხოცდაო, ყოველთ ჭაბუკთა და არცა ყოვლის ჭაბუკისაგან იფიქრება მათოდნობა, გარნა დარეჯანის ძისა. ყოველთა ფალავანთა უფროსი კიდით კადემდე განთქმული და სახელოვანი, მდაბალი ყოველთა, შემწყალობელი, სიყრმით სიჭაბუკემდე გული მაგმრი, გაუტეხელი, თილისმა მოუკიდებელი, დევთა ამომწყვეტი, ბუმბერაზთა შემაშინებელი, ხელმწიფეთა მეპატივე და ყოველის მტრისაგან მოურეველი, წალმართს ეტლზედ დაბადებული და ასოც წელს მომავალ სიყრმით ვიდრე აქამომდე ძალ უკლებელი, ამირან დარეჯანის ძე და სეფედავლე მისებრივი ფალავანი რად არ წავიდნენ გამოსაცდელად, რა ესე სიტყვა დაასრულა, მათ ორთავ ინებეს წასვლა.

აეკაზმნენ და წავიდნენ დიდის მოწყობილობით, მივიდნენ, ნახეს ამირან ას ოცის წლისა იყო, სეფედავლე სამოცისა, მაშინ ერთმანეთის კიცხევა და თავსა ცილი დაიწყეს, მაშინ ამირანმა უთხრა: ოდეს შევიბენით მეოთხმოცე და ათის წლისა ვიყავ და შენ ორმოც-და-ერთისა. დაიდევს ნადიმი, დიდი ლხინი და ნადიმი გარდიხადეს, ადგნენ და რაც ყმა ჰყვანდათ კეტს ააწვივნეს, ძლივ კეტი დაძრეს, მაშინ ამირან დაჰპატიჟა სეფედავლეს, რომელმაც უფრო ასწიოს მან დაჰპატიჟოს და წელიწადი ერთი დახვდესო. მაშინ იყარეს წილი და სეფედავლეს ერგო აწვეისა, მივიდა, ახსენა ღვთისა სახელი და ასწივა და მიწასა ააცილა რომ წყრთა ერთი, მაგრამ ყოვლის ძარღვისაგან დაიხსნა, მაშინ ხვდა წილად ამირანს, ახსენა ღვთისა სახელი და შემოუარა გარსა და ასწივა, ორივე ფეხი მიწას დაესო კოჭამდინ, და რკინა და კეტი გულს დაისწორა. და სამს ნაბიჯზე გარდაადლო. მიხვდა სახელი, ქება და ფალავნობა. ყოველთა უმჯობესობა მათ ორთა გმირთა ფალავანთა და დაწერეს სახელი თავისი ყოველთა მჯობმა. მერმე დაჰპატიჟა სეფედავლემ ამირანს და წავედით დარისპან შაჰარს, და ვიყავით წელიწადი ერთი განსვენებაჲსა, ნადირობასა და შვებასა შინა. წელიწადს უკან წამოვედით მხიარულნი და მრავლითა საქონლითა აღესილნი მივედით ბაღდადს.

აქა დასრულდა კარი დილირის შვილის შვილისა, და მზისა ქაბუკისა, ნუმცა დაესრულების სუფევა მეფობისა თქვენისა ჟამთა მრავალთა ამინ.

წ. ჭიჭინაძე

კუკიაში, მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი 30 №-რი.

აქ იყიდება ყველა მის გამოცემანი. ვინც ათ ცალს ერთათ იყიდის, იმას მანათზე 30 კაპ. დააკლდება.

ქალაქ გარეშე მცხოვრებთ ასე შეუძლიანთ მომართონ: **Въ Тифлисъ 3. Чичинадзе.**

ბათუმში — იყიდება ლავრენტი ბერძენიშვილთან.

ბორჯომს — ვლადიმერ ყიფიანთან.

ბანჯას — სოლომონ დოლოძესთან.

*კუკიაში
21 სექტ*

*125/30
120
50
30*

მზადდება დასაბეჭდათ:

„რუსუდანია“ XIII საუკ. რომანი.

„კიბე ცათ მეფანი“ XI საუკ. იონე პეტრიწის, იგივე ფილოსოფი — ჭიმჭიმელი.

„თამარ მეფის ქება“ აბდულ მესიაშვითელისა.

„თამარ მეფის ქება“ გრიგოლ ჩახრუხაძისა.

შანი 25 კაპ.